

॥ अथ निदानसूत्रम् ॥

॥ अथ प्रथमः प्रपाठकः ॥

॥ ॐ ॥ अथातश्छन्दसां विचयं व्याख्यास्यामस्व-
यश्छन्दःपादा भवत्यष्टाक्षर एकादशाक्षरो द्वादशा-
क्षर इति ननु मिश्रं दशाक्षरो ऽष्टाक्षर आ पञ्चाक्षर-
ताया प्रति क्रामति विश्वेषां हित इत्या चतुर-
क्षरताया इत्येक आ दशाक्षरताया अभि क्रामति
अयं तदस्य सम्भृतं वस्वित्येकादशाक्षर आ नवाक्षर-
तायाः प्रति क्रामति यदि वा दधि यदि वा नेत्या
ऽष्टाक्षरताया इत्येक आ पञ्चदशाक्षरताया अभि
क्रामति सत्रा दधान मप्रतिष्कृतं श्रवांसि भूगेति
द्वादशाक्षरनवाक्षरतायाः प्रति क्रामति अनूपे
गोमान् गोभिरचारित्यष्टाक्षरताया इत्येके आ
पाङ्गुशाक्षरताया अभि क्रामति विकर्षणं त्वं वृचाणि
इति अ प्रतीत्येक इतुर्वित्या ऽष्टादशाक्षरताया
इत्येके ऽर्चामि सत्यसत् रवधा मभि प्रियं मतिं
ऋषि मिथ्या नो वृत्त्यप्रदेशो यच्च ऋसु मक्षर सुपो-

त्तमं पादस्य * सा जागती वृत्तिर्यत्र दीर्घं सा
 त्रैष्टुभी ऋखाक्षरस्योपरिष्ठाद् व्यञ्जनसन्निपाते ऽपि
 गौरव सप्ताक्षरद्वादशाक्षरौ लघुवृत्ती दशाक्षरैकाद-
 शाक्षरौ गुरुवृत्ती इत्येतैः खलु क्वदाऽसि वर्तन्ते
 पथ्यान्वेवाये सप्त चतुरुत्तराणि व्याख्याखामः ॥ १ ॥

चतुर्विंशत्यक्षरा गायत्री त्रिपादा ऽष्टाक्षरपादा
 ऽथापि चतुःपादा भवति षडक्षरपादा तद्वापि
 पञ्चाला उदाहरन्ति पेट्टी पालकं ते पेट्टा पिपिटकं
 ते तत्र ककुप् * * * * * परेहीत्यत्यष्टाविंशत्यक्षरो-
 ष्णिक्त्रिपदैः पूर्वावष्टाक्षरावुत्तमी द्वादशाक्षरौ ऽथ
 यत्र मध्ये द्वादशाक्षरः सा ककुब् यत्र प्रथमः सा पुर-
 उष्णिगथापि चत्वारः सप्ताक्षरा इत्युदाहरन्ति नदं
 व ओदतीना मिति द्वाविंशदक्षरानुष्टुप् चतुःपादा
 ऽष्टाक्षरपादां ऽथापि त्रिपादा भवति मध्ये ऽष्टाक्षरो
 ऽभितो द्वादशाक्षरौ ताः पिपीलिकमध्येत्याचक्षते
 मध्येज्योतिरिति बह्वृचा एवं पादो यतो यतः परि-
 क्रामेत् तज्ज्योतिष मेतां वृषीत् पुरतो ज्योतिर्मध्ये-
 ज्योति रूपरिष्ठाज्ज्योतिरिति षट्त्रिंशदक्षरा
 वृहती चतुःपादैव त्रयो ऽष्टाक्षरा द्वादशश्च उपोत्तमो
 द्वादशाक्षरक्षां पथ्येत्याचक्षते ऽपि च स्कन्धोपीवे-

त्यथ यत्र प्रथमो द्वादशाक्षरः सा पुरस्ताद्बृहती यत्र
द्वितीयः सोरोबृहती सैव न्यङ्कुसारिणी यत्रो-
त्तमः सोपरिष्ठाद्बृहत्यथापि चत्वारो नवाक्षरा
इत्युदाहरन्त्युपेद सुप पर्चन मित्यथापि चिपदा
भवति द्वादशाक्षरपादाः प्रत्वं पीयूषं पूर्वं यदुक्ष्य
मिति ताः सतोबृहत्याचक्षते बार्हत मपि त्वचः
सतोबृहत्य इत्येवाचक्षते यथा वयं घ त्वा सुतावन्त
इति ॥ २ ॥

चत्वारिंशदक्षरा पङ्क्तिः पञ्चपदा ऽष्टाक्षरपादा
अथापि चतुःपादा भवति द्वादशाक्षरो ऽष्टाक्षर इति
व्यत्यासं ताः सिद्धा विष्टारपङ्क्तिरित्याचक्षते पर्यासे
विपरीता सैवाथ यत्र पूर्वावष्टाक्षरावुत्तरी द्वादशा-
क्षरौ सा ऽऽक्षारपङ्क्तिरास्तीर्णाविवैतौ पङ्क्तिपादावि-
त्यथ यत्र पूर्वी द्वादशाक्षरावुत्तरावष्टाक्षरौ सा प्रस्ता-
रपङ्क्तिः प्रस्तीर्णाविवैतौ पङ्क्तिपादावित्यथ यत्र मध्ये
ऽष्टाक्षरौ भवत्यभितो द्वादशाक्षरौ सः ऽक्षारपङ्क्तिः
सः स्तीर्णाविवैतौ पङ्क्तिपादावित्यथ यत्र मध्ये द्वाद-
शाक्षरौ भवत्यभितो ऽष्टाक्षरौ सा विष्टारपङ्क्ति-
र्विमृष्टपादाविवैतौ पङ्क्तिपादाविति तद्यत्र सिद्धा
विष्टारपङ्क्तिर्वृहत्या वा ककुभो वीत्तरा भवति

तां प्रगाथा . इत्याचक्षते अनुष्टुभा अपि प्रगाथा
 भवन्तीत्येके अनुष्टुप् प्रथमा गायत्र्यावुत्तरे यथा
 पुरो जितौ वो अन्धस आ त्वा रथं यथीतये विंशो
 विंशो वो अतिधिं पान्त मा वो अन्धस इत्य-
 धाक्षरपङ्क्ति र्या विष्णत्यक्षराश्चतुःपदा पञ्चाक्षरा
 द्विपदा एना एके प्रतिजानते पञ्चविष्णत्यक्षरा
 भवति पञ्चपदा पञ्चाक्षरपादा तां पदपङ्क्तिरित्या-
 चक्षते ॥ ३ ॥

चतुश्चत्वारिंशदक्षरा त्रिष्टुप् चतुःपदैका-
 दशाक्षरपादा अथ यत्रोत्तमो ऽष्टाक्षरस्तां ज्योति-
 ष्मतीत्याचक्षते पञ्चपदापि भवति चत्वारो ऽष्टा-
 क्षरा एको द्वादशाक्षरो ऽष्टाक्षरवारिंशदक्षरा जगती
 चतुःपदैव द्वादशाक्षरपादा ऽथ यत्रोत्तमो ऽष्टाक्षर-
 स्तां ज्योतिष्मतीत्येवाचक्षते पञ्चपदापि भवति
 चयोऽष्टाक्षरा द्वौ द्वादशाक्षरौ स एष समासश्चाष्ट-
 पदतायाः क्रमते सैषैव ऽ सती विष्टारपङ्क्तेः प्रवृद्ध-
 पदा षट्पदापि भवत्यष्टाक्षरपादा उभे यदिन्द्र
 रोदसी इरयेतानि खलु सप्त चतुरक्षराणि छन्दाऽसि
 व्याख्यातानि प्रथमं प्रथमं त्वेवात्र न्यायं पथ्यं
 विद्यादेतासा मेव द्विपदा भवन्ति यत्र द्वादशा-

क्षरौ सा गायत्र्या यच्च द्वादशाक्षराष्टाक्षरौ सा
 विष्टारपङ्क्तिर्यत्रैकादशाक्षरौ सा त्रिष्टुभो यच्च
 द्वादशाक्षरौ सा जगत्या विषमपादा शम्भद प्र व
 इन्द्राय विश्वखेमा नु क मिति । नवाक्षरचतुर्दशा-
 क्षरावेकादशाक्षरत्रयोदशाक्षरौ षडक्षरदशाक्षरावे-
 कादशाक्षराष्टाक्षरौ दशाक्षरपादा विराज एकपदा
 प्रभृतयश्चतुःपदाभ्य एकादशाक्षरपादा अपि त्रिपदा
 विराज इति वाचक्षते यथाग्निन्नर इति यथाग्निन्नर
 इति ॥ ४ ॥

ऊर्द्धं जगत्या अतिच्छन्दसौ द्वापञ्चाशदक्षर-
 प्रभृतयश्चतुर्दशरा द्वौ सप्तपदवर्गौ चतुःशताक्षराणां
 परार्ध्यां तासां नामधेयानि विधृतिः शक्यष्टि-
 रत्यष्टिर्महनासरित्स्मपेति पूर्वख सिन्धुः सलिल
 मम्भो गहन मर्षव आपः समुद्र इत्युत्तरख तान्य-
 तानि सर्वाणि कृतच्छन्दांसि भवन्त्यथ प्राञ्चि
 गायत्र्याः षड्भक्तच्छन्दांसि कृतिश्चतुरक्षरा षड्-
 तिरष्टाक्षरा संकृति द्वादशाक्षरा विकृतिः षोडशा-
 क्षरा अभिकृतिर्विंशत्यक्षरैः तासा मन्तरप्यन्तस्या
 छन्दांसि द्वाविंशत्याक्षरप्रभृतयश्चतुर्दशरास्त्रयः सप्त-
 वर्गा द्विशताक्षराणां परार्ध्यां तासां नामधेयानि

राट् सम्राट् विराट् खराट् खवशिनी परमेष्ठा-
 न्तस्त्रेति पथ्यस्य प्रलं चामृतं च वृषा च जीवं च
 तप्तं च रसश्च शुक्ल मितुत्तरखार्णश्चाम्भद्याप्यञ्चास्तु
 वार्याप उदक मितुत्तरस्य तान्येतानि सर्वाणि
 हापरच्छन्दाऽसि भवन्त्यथ प्राञ्चि हाविष्णत्य-
 चरायाः पञ्चानूच्या छन्दाऽसि इन्द्रप्रभृतीनि
 चतुरुत्तराणि हर्षीका सर्पीका मर्षीका सर्वमाचा
 विराट्कामेति ॥ ५ ॥

अथ निचृहुरिजो या एकेनाक्षरेणोनास्ता निचृतो
 ऽथ या एकेन ज्यायस्यस्ता भुरिजस्तान्येतानि सर्वाणि
 चैताकलिच्छन्दाऽसि भवन्ति तदात् चैतास्थानं ता
 निचृतो ऽथ यत् कलिस्थानं ता भुरिजश्चतुष्टयेन छन्दो
 जिज्ञासेत पदैरक्षरैर्वृच्या स्थानेनेति तेषा मेकै-
 कस्मिन् वृत्तिशेषेणैव जिर्जतनदुष्टस्य छन्दसो नोन-
 वृत्तेर्वर्ग मस्तीति विद्यादथ देवासुरच्छन्दाऽस्येकाक्षर-
 प्रभृतीन्येको नूराणि रौहीणि देवच्छन्दाऽसि सप्ता-
 क्षरा जगत्पष्टाक्षरातिच्छन्दाः पञ्च दशाक्षरप्रभृतीन्ये-
 कावाञ्चि प्रत्यवरोहीण्यासुरच्छन्दाऽसि नवाक्षरा
 जगत्पष्टाक्षरैवातिच्छन्दा अथ प्रजापतेः छन्दांश्चष्टा-
 क्षरप्रभृतीनि चतुरुत्तराणि रोहिणी हाविष्णदक्षरा

जगती षट्त्रिंशदक्षरातिच्छन्दोऽस्तेषां त्रयं त्रयं
समेत्येकैक मृषिच्छन्दो भवति तदेव श्लोकः काश्चित्
स्वरो द्वाक्षर मेकविंशतिः सप्त भूत्वानु भवति
कर्मभिः पञ्चाशतः पञ्च नपुंसकानां द्वे चाधिके
विभ्रति अक्षराणा मिति देवासुराणां छन्दोभि-
रात्मनश्च प्रजापतिः सप्तवर्गञ्चकारैक मृषीणां
यज्ञवोढवे यद्य कस्य च छन्दसः सम्पदं कश्चिदि-
च्छति चतुर्थं तस्य सङ्ग्राह्य तावतीराहरेद्वी यद्व-
तच्छन्द आहरेदन्यदस्य सम्पदे चतुर्थं तस्य सङ्ग्राह्य
विद्यात् ताम्नावतीर्ष्वः ॥ ६ ॥

अथावसानान्येकपदा द्विपदाना मन्ततो ऽवसानं
त्रिपदाप्रभृतौनां द्वावुक्ता शेष माह षट्पदाभ्यो
भवति तत् त्रिपदाया मन्ततो ऽवसानं दुह्वीयन्मित्र-
धितय इति तथा चतुष्पदायां त्रिष्टुभो वयो वयः शय
मिति तथा पञ्चपदाया यन्मे यम मित्यथापि द्वौ द्वा-
वथैक मभि न इडा यूथस्य मातेत्यथापि द्वावुक्ता ऽथैक
मथ द्वौ तव त्यं नर्यं नृतम मिति षट्पदायां इथीर्दयो-
रवसान मुभे यदिन्द्र रोदसी इत्यथापि त्रिष्वपि
वृश्चपुराणवदिति सप्तपदायां त्रीनुक्ता द्वौ द्वावग्निष्
होतारं मन्ये दाखन्त मित्यथापि द्वौ द्वावथ त्रीन्

प्रोष्वस्त्रै पुरो रथ मित्यष्टपदाप्रभृतीनां न प्रज्ञात
 मवसानं विद्यते तत्र मध्य एव पदस्य नावखेदर्या-
 भिप्रायणान् न्यूनीभावो अर्थाभिप्रायणा दतिरेको
 ऽथ यत्रैतदक्षर मागच्छति ता मिति वा तदुतोनीक-
 रीतेऽकाक्षरीभाविनो वा सम्भयस्तदयेतौ श्लोकौ भव-
 तश्चत्वारि सम्भिजातानि यैश्छन्दो ऋसते न च
 प्रशिष्ट मभिनिहितं क्षिप्र मथ प्रद्रुत मैतानि सम्भि-
 जातानि मिमानश्छन्दो अक्षरैर्द्वैधं कुर्यात् सम्पूर्णेन
 पूर्णे किञ्चन नेहयेदिति छन्दसां विचयं जानन् यः
 शरीरादिमुच्यते छन्दसा मेति सालोक्य मानन्याय
 श्रुतेः श्रिय मिति ॥७॥

अथातः स्तोमान् व्याख्यास्यामस्तेष्वर्था भवन्ति
 युग्मतश्चायुजश्च तेषां विवेक एकप्रभृतयो दुरत्तरा
 अयुजो द्विकप्रभृतयो दुरत्तरा युग्मत उभये सन्तो इया
 भवन्ति समाश्च विषमाश्च यस्त्वैधं व्युद्घमानः समाः
 पर्याया भवन्ति स समो ऽतोऽन्ये विषमा विषमो इया
 भवन्त्येकाधिगयो इाधिगयश्च य एकया समता
 मति क्रामति स एकाधिगयीयो द्वाभ्याम् स इाधिगय-
 स्त्रिकप्रभृतयः पडुत्तरास्तेषां समाः पर्यायकृतयस्त्रयः
 पर्यायाः पर्यायास्त्रिविष्टुत्याः प्रथमे पर्याये प्रथमा तृच-

भागा ता मेव पर्यायभागेत्याचक्षते मध्यमावाप
उत्तमा परिवरा मध्यमा त्वभागोत्तमावाप उत्तमे
पर्याये प्रथमावापो मध्यमा परिवरोत्तमा त्वभागा
सैषा विष्टावृत्तिरेकविंशतिप्रभृतिषु साधिष्ठ सुप-
पद्यते एकप्रभृतयः षडुत्तरा एकाधिगया स्तेषां
पर्यायकृतिः समपर्यायैर्विषमा वर्त्तते पर्याया हि ते
भवन्ति यावभितः समा वयुजौ तयोः पर्यायान्त्वष्ट-
हरेत्पूर्वस्यैक मुत्तरस्य द्वाविति युग्मताञ्च द्वाधिगयाना
युग्मायुक्पर्यायाणां सता मेघ एव न्यायो ऽथ युक्-
पर्यायाणां पूर्वस्य द्वावुत्तरस्यैक मिति यथा युग्मतां
द्वाधिगयानां युक्पर्यायाणा मेव मयुजा मेकाधि-
गयानां युग्मायुक्पर्यायाणां षडुत्तरा
द्वाधिगयान्तेषां पर्यायकृतिः समपर्यायैर्विषमा वर्त्तते
पर्याया हि ते भवन्ति यावभितः समावयुजौ तयोः
पर्यायान्त्वष्टहरेत्पूर्वस्य द्वावुत्तरस्यैक मिति युग्मतां
चैकाधिगयानां युग्मायुक्पर्यायाणां सता मेघ एव
न्यायो ऽथ युक्पर्यायाणा पूर्वस्यैक मुत्तरस्य द्वाविति
यथा युग्मता मेकाधिगयानां युक्पर्यायाणा मेव
युजां द्वाधिगयानां युग्मायुक्पर्यायाणा मित्य-
युजः ॥ ८ ॥

अथ युग्मान्तो द्विकप्रभृतयः षडुत्तरा इधिश-
 शयाश्चतुष्कप्रभृतयः षडुत्तरा एकाधिशयाः षट्क-
 प्रभृतयः षडुत्तराः समास्तेषां पर्यायकृतिर्व्याख्याताय
 यानां विवेक एकप्रभृतयश्चतुरुत्तराः कलिस्तोमा-
 स्त्रिकप्रभृतयश्चतुरुत्तरास्त्रेतास्तोमा द्विकप्रभृतयश्च-
 तुरुत्तरा हापरस्तोमा चतुष्कप्रभृतयश्चतुरुत्तरा कृत-
 स्तोमा अथ येषु समविषमाणां विवेक एकप्रभृतयो
 द्वादशोत्तरा एकाधिशयाः किल स्तोमाः षड्विप्रभृतयो
 द्वादशोत्तरा इधिशयाः कलिस्तोमास्त्रिवृत्प्रभृतयो
 द्वादशोत्तराः समाः कलिस्तोमास्त्रिकप्रभृतयो द्वाद-
 शोत्तराः समास्त्रितास्तोमाः सप्तिप्रभृतयो द्वादशो-
 त्तरा एकाधिशयास्त्रेतास्तोमा एकादशप्रभृतयो द्वाद-
 शोत्तरा इधिशयास्त्रेतास्तोमा द्विकप्रभृतयो द्वाद-
 शोत्तरा इधिशया हापरस्तोमाः षष्टप्रभृतयो द्वाद-
 शोत्तराः समा हापरस्तोमा दशप्रभृतयो द्वादशो-
 त्तरा एकाधिशया हापरस्तोमाश्चतुष्कप्रभृतयो द्वाद-
 शोत्तरा एकाधिशयाः कृतस्तोमा षष्टिप्रभृतयो
 द्वादशोत्तरा इधिशयाः कृतस्तोमा द्वादशप्रभृतयो
 द्वादशोत्तराः समाः कृतस्तोमा अथोऽन्त एषां
 तज्जातीयविवेक एकप्रभृतयस्तुत्तरा उभये ।

मेकाधिगया द्विकप्रभृतयोस्तुत्तरा उभयेषां द्वाधि-
शयास्त्रिकप्रभृतयस्तुत्तरा उभयेषां समा व्यत्यासं
वर्तते ॥ ६ ॥

अथ कतमे सप्तच्छन्दसां स्तोमा इति त्रिवृत्प-
ञ्चदशः सप्तदश एकविंशः पञ्चविंशस्त्रिणवस्त्रय
स्त्रिंश इत्यथ खल्वाह सानुष्टुप् चतुरत्तराणि
छन्दाण्यष्टजन्त षडुत्तरानस्तोमान्त्सप्तदश इति
सप्तदशात् त्रिक मङ्गुत्य पुरस्तात् त्रिवृतो निदध्या
चतुर्दशानि शिष्यन्ते ताः पञ्चविंश उपदध्यादेव
मेतान् षडुत्तरान् ब्रुवते ऽथ कतमे भागस्तोमा
इति त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविंशेति त्रिवृतः
पथ्यायां विवदत उद्यती पथ्या मन्य इति गौतमः
सा हि पथ्या स्थाने तिष्ठतीति परिवर्त्तिनी मिति
धानञ्जयः सा हि विष्टुती न्यायतरेण कृता भव-
तीत्यथाप्यवर्षुकेस्तु पर्जन्यो भवतीत्युदित्यां निन्दा
मवादीदित्यथ यत्र सृष्टयमाणाः पर्याया यथास्थानं
भवन्ति ता मविदुष्टपर्यायेत्याचक्षते यत्रायथास्थानं
तां विदुष्टपर्यायेत्यथ यत्र समा स्वाद्यतां पर्यायाणां
भवन्ति तां समास मित्याचक्षते ऽथ यत्र प्रत्यवरो-
हिणस्तस्मान्प्रान्याय इत्याचक्षते प्रत्यवरुष्टपर्यायेति

चाय यत्र सस्मृतस्य स्तोमस्य प्रथमा भूयिष्ठभाग्
 भवति तां ब्रह्मायतनीयेत्याचक्षतेऽथ यत्र मध्यमा
 तां क्षत्रायतनीयेति च गर्भिणीति चाय यत्रोत्तमा
 तां विडायतनीयेति स खलु पर्यायान्त्वण्हरन्
 भस्त्रान्यायं विडायतनीयाभिः प्रथमां पर्याय विदोष
 मिति वर्जयन्त्वमांस्त्वमा मेव चिकीर्षेदिति ॥ १० ॥

अथातो विधिगेषान् व्याख्यास्यामो नोपवसथ्ये
 ऽहनि न समामनेरन्वागाथायिनी प्रयुञ्जतेत्यथैताः
 कुशा उपकल्पयत औदुम्बरीर्वा पालाशीर्वा यो
 वान्यो यज्ञियो वृक्षः प्रादेशमात्रीः कुशपृष्ठास्त्वक्तः
 समा मज्जतो ऽहुष्टपर्वपृथुमात्रीः प्रज्ञातायाः कार-
 यित्वा गन्धैः प्रलिप्य सर्पिषा सचेपु खादिरी दीर्घ-
 सचेपु वैष्टुतेन वसनेन परिवेष्टौदुम्बरी मध्यधि-
 वासयेत् क्षौमण् शाणं कार्पास मिति वसनविकल्पा
 औदुम्बरी मुहुत्त्य न विसृजेदाच्छदिपोऽध्यूहनाच्छो-
 भृत एना मूर्द्धायैः कुशैर्वेष्टयित्वैवंजातीयेनैवोद्ध-
 दशेन वसनेन प्रदक्षिणं परिवेष्टा स्पृष्टो ऽनपसृत
 उद्गायेदिति. गौतमो धिष्णो ऽयं भवति न धिष्णा
 मासादयेदिति धृष्ट मपश्येतेति धानञ्जय्यो पश-
 घणार्थेयं भवतीति सा य औदुम्बरी मङ्गलायैवोर्भुक्त

उदकसेवौ बहुपलाशी नातीवाफलो भवतीति प्राक्-
समासं वोदक्समासं-वोपरिदश मास्तीर्य प्रस्तोता
विष्टीविदध्यादुदगयाभिः प्रथमं विष्टावं प्राक्सुस्यं
प्रत्यक्सुस्यमित्येके पद्यात्प्रथमस्य विष्टावस्य प्राग-
याभिरुदकसुस्यं द्वितीयं प्रत्यगयाभिरित्येके पश्चा-
देवास्य मध्यमस्य विष्टावस्योदगयाभिः प्रत्यक्सुस्यं
तृतीयमेतयावृता पर्यायान्विदध्याद्विष्टावस्यं प्रथम
मनुपूर्वमुदौचः संहतान् विष्टावपर्यायान् विद-
ध्यादितरेष्वितरेण शिरसि कुशानुविधीयेरन्नित्येके
पराक्तादावत्यङ्गभावा तु विधीयेरन्नेतेन सम्भिरुक्त-
स्त्रिवृत उद्यत्या विधाने विप्रतिपद्यते यथैकः पर्याय
द्वित्येके तृचभागा स्थानेषु पर्यायाणां पर्यायाः स्युरि-
त्येक एतेनेवंजातोया व्याख्याता व्याख्याताः ॥११॥

अथातः सामान्तानां चत्वारो भागाः समास्ताः
स्वरो निधनमिडा वाक्कद्यानि स्वरारण्याग्नेयानि
तानि गायत्रतया वायव्यानि वा यानि निधन-
वन्त्येन्द्राणि तानि चैष्टुभतया यान्यैडानि वैश्वदे-
वानि तानि जागततया यानि वाङ्मिधनानि प्राजा-
पत्यानि तान्यानुष्टुभतया इव खल्वस्य सर्वशष्कन्द-
स्यो निधनार्थेयं युक्तं भवत्यग्रेणैव स्युरौ मन्तौ निध-

नेषु समाप्तायेते इकारोकारौ कस्य हेतोरिति
यान्यन्यानि खराण्यसिद्धोपायानि तानि भवन्त्यच
एव तेषां मध्यं न्ववस्वरणं भवत्यधेसौ सिद्धोपायौ
भवतो वागुपायावित्यथापि निधनस्थानेषु युज्येते
स्वरैश्च सनि ए ततो निधनवाद्दञ्चैनयोर्भवति तं वैरा-
जस्य निधने नाट्ट्हन्नित्यथाप्येनौ वाक्यविलोपो
वाहुरिहेति वेद मिति वा सदो विलुप्त ईकार ऊर्द्ध
मिति वा विपरोतिना सदो विलुप्त ऊकारस्ताव-
प्यनुनासिक्यौ ब्रुवते वाक्यविलोपरवादेव तद्यत्र
यच्चैते सामान्ता भवन्ति खरो निधन मिडेति तदे-
तान् प्रकृप्ता इत्याचक्षते ऽथ यत्र समानसामान्ते
सन्निपततस्तज्जामीत्याचक्षते समानपृष्ठे वौ अहनी
समानभक्तिनी च खलु नानात्वप्रक्रान्तेष्वेषाजामि
भवत्यथ यत्र समान मभ्यक्षते साम वाऽहर्वा जाम्येव
तद्भवति सामान्यान्नसामान्तेर्नानहः संयुजामि
भवति ॥ १२ ॥

अथैतान्यन्तरेण व्यवयन्त्यजामिकरणानि भवन्ति
सोमो वषट्कारः शस्त्र मवयवो ऽथ यत्रान्तरेण
सामानि गीयथातिष्कन्दसं परिमाद् इति तत्तत्राय
यच्चैक माधर्त्तिस्थानं नाना सामानि समवयन्ति यथा

व्रत एकसाम्न स्थान मिति तत्तत्राय यत्र समासान्ता
व्यत्य्यन्ते यथा विप्रवजिति तत्तत्राय यत्र समान-
सामान्ते सन्निपततो मध्ये निधनेन तत्र यत्रो मध्ये
निधनेनात्रैः पृथगिति तत्तत्र यत्रो न विद्यतेऽर्थः
सन्निपतति त मर्थो ऽजामिकरण इति तत्तत्र सर्वत्र
रथन्तरसन्निपाते जामि भवति तथा बृहत्सन्निपाते
तत्रैतान्यजामिकरणानि सौभरं प्रब्रवत्यो बृहदि-
त्येपोऽभिव्याहारो वार्कजम्भं बृहन्निधनानीत्युक्तं
रथन्तरसन्निपातेषु कण्वरथन्तर मभि भवति रथ-
न्तरणिधनानीति बृहत्सन्निपातेष्वेतावता खलु
जामि कत्य् समन्वीचेत तदस्तिस्त्रिखाम्नश्छन्दो
देवता नास्तौति नास्तीति धानञ्जय्यः किं स्वरस्य
छन्दो भविष्यति का देवता मितान्तरो भवतीत्याश्व-
तरगीतमौ यच्छन्दस्याया मृचि गीयते तदस्य छन्दो
यद्देवत्यायाऽ साम्न देवता तद्विजानीमो यत्स्वयोन्यः
स्वयोनिनापचिततरं भवत्यथाप्यहेन्द्रा ऋच ऐन्द्र्
सामेति द्रजेति ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे प्रथमः प्रपाठकः ॥

॥ अथ द्वितीयः प्रपाठकः ॥

ऋषिकृतस्वूहाश् अनृषिकृत इति वै खल्वानु-
रयद्याविरता एवोहनान्नो एव भार्गवो भवत्यथा-
प्यूह इत्येव माचक्षते कर्त्तव्य इतीवैतद्वत्यथापि
याज्ञिका विप्रतिपद्यन्ते यज्ञार्थः खलु पुनरुही भव-
त्यथापि वृत्तिर्योनिरिति गायन्ति किमु खलु ऋतौ
वृत्त्यां किं योन्यां भविष्यतीत्यथापि नात्यन्तं गायन्ति
तत्र यद्गीतं कर्त्तव्य मित्येवापन्ना भवत्यथापन्नसं-
हतस्य संहिता मवेक्ष्यो गायन्ति तदेतत्स्मृतौ
नोपपद्येत इत्यृषिकृत इत्यपरं कथं मेव बह्वनार्थं यज्ञे
क्रियेता ऽथापि बृहदुच्चारयोर्नाभिषय्यामीति भरद्वाज
स्तपो ऽतप्यत रयन्तर मुत्तरयोरिति वसिष्ठो विद्य-
मानस्त्वैवोहत्याभिवादे भवत्यनेनैव वासिष्ठभरद्वाज
मित्याचक्षते ऽथाप्यावार्यं ऋतीनां वक्ता त मतिशङ्क-
मानः सर्वत्रैवातिशङ्केवा ऽथापि योनिप्रतिषेधाद्ऋतं
मन्येतापि नूनं समर्चं मेवाप यज्ञ मस्मृतं मन्येत
यज्ञे ह्यपि विप्रतिपिडा भवन्तीति यदेतदद्यापि रता
एवोहनादित्यगीतोहास्ते भवन्त्यप्रमाणं मु खल्वन-
धीयानो यदेतदूह इत्येव माचक्षते इति भवन्त्ययथार्थं

नामधेयानि यदेतद्याज्ञिका विप्रतिपद्यन्त इत्याचार्य-
कल्पे याज्ञिका विप्रतिपद्यन्ते स एव विष्णुतः स्याद्
ब्राह्मणविप्रतिपत्त्या च यज्ञमथ स्मृतं मन्येत यदेतद्भृत्ति-
र्योनिरिति गायत्रीति छन्दस्त्रायौर्षका वृत्तिर्योनी
कल्पन्ते भवन्ति वापेत्य वृत्तियोनिभ्या साचार्य-
गीतानि यथा पार्थ-लौश-शार्गाणि यदेतन्नात्यन्तं
गायन्तीति कल्पा अप्रनत्यन्ता भवन्ति यथावाप-
यानेकाहः श्रीस्तोमा उत्तरा तरतिरनुब्राह्मणिना
मिति यदेतदन्यसङ्घितस्य सङ्घिता मवेत्यगाय-
न्तीति छन्दस्यपि वृत्तिज्ञोऽन्यसङ्घितस्य सङ्घिता
मवेत्यगायेत्र तावता छन्दोऽस्मृतं मन्येतायापि य
उपवादादस्मृतं मन्येतापि नूनं समर्था भवेत्तत्र
त्रयोविद्या मस्मृतां मन्येत ता ए च्छप्येक उपवद-
न्तीति ॥ १ ॥

एकर्षदृष्टीनि श्वित् सामानीश्च त्वदृष्टीनीत्ये-
कर्षदृष्टीनीति शाण्डिल्यायनस्तदिजानीमच्छान्दसे-
नाध्यायेनैकर्षान् भूयिष्ठा एच्छन्दास्यधीमहे ऽद्यापि लो
यज्ञ उपदृष्टिः प्राह यदत्र धृष्योत्येकर्षान्कर्तुं मया-
प्येकर्षैः स्तोमान्त्वग्निमत एकर्षान् ह वय मधीमहे
नाध्वर्युवच्च उचारे अभिजानतीति त्वमदृष्टीनीति

धानञ्जय्यत्तद्विजानीमच्छान्दसिनैवाध्यायेनैकचानधी-
 त्य तृच मुत्तम मधीमहे निदर्शनार्थो वै स भवत्येव
 मेवातः प्रागित्यथापि नायज्ञ एवोपदृष्टिः प्राप्ते काम
 एवाचैकर्त्तान् करोत्यथापि न षट्चः पूर्वा स्तोत्रियाणि
 प्राहुर्द्वितीयायां चाथ तृतीयायां चर्चि लक्ष्मं
 भवति यदार्पेयं तत्त्वाम भवतीति यथाकूपार मैपिर-
 म्पौरुहभन मित्यथापि छिन्न मिव वा एतद्यदे-
 कर्त्ता इति ब्राह्मणवादः परिचष्टे ऽथापि जनुषै-
 कर्त्तौ नामाधीमहे . त्वचदृष्टित्वादेवाथाम्यधुनैव दैव-
 वादे यस्तृचापन्नं छन्दोऽनुजगावु । वचदृष्टीनीति शा-
 ण्डिल्योऽप्यनृपिर्यथादैवतान्यपेप्रकार्हे यथासामीपे-
 तान्यपेप्रकस्यां यथाभूयिष्ठान्यपि हयोर्यथातीपङ्गा
 अपि तिसृषु यथा सन्तनीत्यपि घतसृषु यथेलान्द
 मपि भूयसीषु यथा पुरुषव्रतं कश्यपव्रत मादित्यव्रत
 मित्यपि त्वेतान्येके सामसूक्तानीत्याचक्षत इत्या-
 चक्षत इति ॥ २ ॥

अथ इयानि सामानीति प्रदिशन्ति यान्यपुर-
 स्तात्स्तोभानि पदनिधनानि लघुगीतीनि तानि
 राघन्तराणि यानि पुरस्तात्स्तोभानि वहिर्णिधनानि
 गुरुगीतीनि (उपान्तपञ्चम्यां पङ्क्तिपञ्चकं गजन्तं तानि

रायन्तराणि यानि गुरुगीतीनि वार्हतानीति *)
 (तानि वार्हतानि अथाव्यतरतो रायन्तराणि धान्य-
 तरतो वार्हतानि चापुरस्तात्स्तोभानि च वहिर्णि-
 धनानि च पुरस्तात्स्तोभानि च पदनिधनान्यथोभ-
 यतो वार्हतानि च पुरस्तात्स्तोभानि च पदनिध-
 नानि गुरुगीतीनि पुरस्तात्स्तोभानि वहिर्णिध-
 नानि लघुगीतीब्येतानि विजिज्ञासेतेति शाखिड-
 ख्यायनो यानि लघुगीतीनि रायन्तराणि यानि गुरु-
 गीतीनि वार्हतान्यपि यान्युदात्तगीतीनितानि राय-
 न्तराणि यान्यनुदात्तगीतीनि तानि वार्हतानीति†)
 कल्पेनैव यज्ञकामा व्याख्याता यथैतत् स्वर्गकामो
 यज्ञः पशुकामो यज्ञः प्रजापतिकामो यज्ञोऽभिचर-
 णीय इत्यप्याहुर्बुद्धार्थं एव खल्वयं भवति खल्वर्थं
 श्रेणोऽन्येथां अन्वयन्तीत्याप्तकामास्त्रिदेवाश्रूयन्ताः
 अनाप्तकामा इत्यनाप्तकामा इति वै खल्वाहुः को
 ह्याप्तकामस्य सुत्या कः प्रत्यर्थी भवित्यतीत्यथाप्याहुः
 शत्रुदह्नाप्तकामा एव भवन्ति तद्व्यत्यवादेन जानीमो
 यज्ञै देवाः कामयन्ते तस्मै समर्द्धयन्ति क्रुतो ऽनाप्त-
 कामाः समर्द्धयिष्यन्नित्यथापीहैव पश्याम आप्तका-

मतराणा मनाप्तकामैरीषां यद्यैतद्राज्ञा मित्य-
 धाप्राप्तक मवदायाह विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहेति
 कुतो ऽनाप्तकामान् प्रति भविष्यदित्यधाप्राहुर्दि-
 स्थाना देवा भवन्ति न्यून मन्यत् स्थानं सम्पूर्णं
 मन्यद्यदु ह न्यूनं तदितः प्रलैः प्रति विभवन्ति यदु
 सम्पूर्णं ततश्चाशिपः समर्द्धयन्तीति ॥ ३ ॥

कथं मु खल्वङ्गकामा इति विद्यन्त इत्येके श्रुति-
 प्रमाणा शङ्गे श्रूयमाणां कथं क्रतौ प्रतीयामेत्यथापि
 योऽङ्गकामं क्रतुं कामयेतापि नूनं सोऽङ्गे दुष्टे सर्वं
 मेवापि क्रतुं दुष्टं मन्येताथापि पृष्ठहोमं सर्वेषां
 स्तोत्राणां मन्येतेति क्रतुकाम इत्यपरं क्रतुः खल्व-
 धिक्कतोऽङ्गे च कामैश्च भवत्यथापि न धार्पयकल्पो
 दर्शयति यज्जातोया प्रतिपद्भवति तज्जातीयानि
 द्रव्याणि कल्पयति यथा ज्योगामयाविनो वर्षकामस्य
 जग्या माविधित्समानस्येत्यथापि योऽङ्गकामं मन्ये-
 तापि नूनं स तदेवाङ्गं कृत्वा विरमेत्तस्मिन् हि स
 कामो भवतीति यदेतदङ्गदोषात् क्रतुदोष इति
 विषये खलु दोषो भवति न तथाकामो यदेतत्पृष्ठ-
 होमं सर्वेषां स्तोत्राणां मन्येतेति भवन्ति वा
 अङ्गधर्मा यथा युग्यस्य घासदान मन्त्रस्योपाङ्गन

मिति सक्षूय तु खल्वर्थान्त्साधयन्तीति कथं मु ब्रह्म-
साम्नि कामागान मिति यथाकामी कामाना
मित्येक आहुरनादेशे किं मन्यद्याथाकाम्यात्मतो-
यामाधाधि रद्वखब्राह्मणे दर्शयति यथाकामी
कामाना मिति क्रतुकाम इत्यपर मेघोऽधिकृतोऽथापि
अः क्रतुकामेऽधिकृते सत्यन्यं कामं मुत्पादयेदपि
नूनं स पशुना तृतीयसवने चरन्तीत्यन्यपशु मुत्पा-
दयेदो मिति सति समायादपेयादाद्या वै त मेव
प्रतीयाद्यः प्रतिसवने सदृशं व्याहृत्याद्यदेतदनादेश
इत्यादेशजातिरेषा भवति तदाधिकारो यदेतद्र-
हखब्राह्मणे दर्शयतीति सर्वाभिप्राय एतदुपपद्यते
कथं मु खल्वर्थाः समृद्धिरुपसरणानीति सर्वस्तोत्रे-
ष्वित्येक आहुस्तोत्रशब्देन च न हिस्तावयत्यपि चाह
निर्देशे किमर्थोऽवयवं प्रतीयादिति ब्रह्मसाम्नीत्यपरं
ब्रह्मसामं ह्याशीर्दानं मित्यथापि य स्तोत्रशब्दानां-
स्तोत्रे प्रतीयादाशीःशब्दादपि स नाब्रह्मसाम्नि
प्रत्येव महतीति ॥ ४ ॥

अथातो यज्ञस्थानान्यपि च सन्धियज्ञा इत्या-
चक्षते ऽहोरात्राभीज्याग्निहोत्रं सायमाहुत्या
रात्रिं अभियजते सा यत्र क्व च पुरोदयाद्भूयेत खे

स्थाने जुहोमीति विद्याव्यातराज्ज्याहः सा यत्र क्व
 च पुरास्तमयाद्भूयेत खे स्थाने जुहोतीति, विद्यात्
 ते तु यदादौ निदधाति प्राप्तश्च होमकालोऽपि चैनं
 क्वत्स्ते अहोरात्रे अभीष्टे भवत इति पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भीज्या० दर्शपूर्णमासौ पौर्णमासेन हविषा ऽपरपक्ष
 मभियजते स यत्र क्व च पुरा ऽऽमावास्या यजेत खे
 स्थाने यजत इति विशादामावाखेन पूर्वपक्षे स यत्र
 क्व च पुरा पौर्णमास्या यजेत खे स्थाने यजत इति
 विद्यात्तौ तु यदादौ निदधाति प्राप्तश्च यज्ञकालो-
 ऽपि † वैधं क्वत्सौ पक्षावभीष्टौ भवत इत्यु-
 क्ताभीष्टा चातुर्मासान्योपधिभक्ताभीज्याययणेष्टी
 उद्गयन-दक्षिणायनयोः पशुसमस्तस्य संवत्सरस्या-
 भीज्या सुत्येति तत्खल्वेतत्सकृत्वयुक्त माहिताग्नेः
 कुशलेन यद्गमिहोचं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मासान्या-
 ययणेष्टी (पशु सोम इति वै‡) सचं य देवं न करोति
 ग्लायदिज्याए स्यादित्यननुभूतिजए स्यादिति सिद्धि-
 दर्शी वा स्यान्मूलिपुरोडाशेनाप्नोत्याज्येन च पयसा
 च प्राणीत्यथाप्याहुरादित्यश्च याव खलु चन्द्रमाग्नि-

• क-पुस्तकेऽपि पूर्ववापरच च सर्वत्रैव "०भीष्टा"-इति पाठ ।

† "होमकालोऽपि"-इति क ।

‡ नास्त्येषोऽपि क-पुस्तके ।

स्त्रेमानि पर्वाणि कुरुतो यथोरिय मभीज्या भवती-
 त्यग्निहोत्रेणादित्यस्त्रेज्या समियजते दर्शपूर्णमासा-
 भ्यां चन्द्रमसस्तदग्निहोत्रे सायमाहुत्या प्रयुज्यते
 प्रातराहुत्याभितिष्ठते सोऽपि नाहुत्वा प्रातराहुति
 मन्यं यज्ञमुपक्रमते कथं पूर्वस्मिन्ननिष्ठितेऽन्यमुप-
 क्रामेतेति पौर्णमासेन हविषा दर्शपौर्णमासौ प्रयु-
 ज्यते षामावाख्येन निस्तिष्ठते सोऽपि नानिष्टामा-
 वाख्येन हविषान्यं यज्ञमुपक्रमते कथं पूर्वस्मिन्ननि-
 ष्टितेऽन्यमुपक्रामेतेति ॥ ५ ॥

तदपापरपक्षे प्रायणं परिजिहीर्षितं भवति राज्ञी
 वा यज्ञविलोपो विसृष्टितेऽपि च नो ह तमस एव
 तम इत्यादिति तच्चेदपरपक्षे प्रायणं शङ्केतयावत्यो
 ऽपरपक्षस्यातिशिष्टा रात्रयः खुस्तासां सायं प्रात-
 राहुतीः प्रतिसङ्ग्राय हुत्वा-प्रत्याहुत्या ऽऽमावाख्येन
 हविषेष्टा समापयेयुरेव मयज्ञविलोप इति पूर्वपक्षे
 चेद्रात्रौ प्रातराहुति मेव पुरस्तादाहवनीयं हरेयुः
 पश्चाद्गार्हपत्यं दक्षिणतो दक्षिणाग्निं मध्ये शरीरं तं
 दक्षिणाशिरसं चितावाहितं यज्ञपात्रैः कल्पये-
 दध्वर्युः शिरसि कपालानि युञ्ज्यात्समन्तधानं च
 चमसं ललाटे प्राशिन्नहरणं नास्तिकयोः खुचौ कर्ण-

स्थाने जुहोमीति विद्याव्यातराज्ज्याहः सा यत्र क्व
 च पुरास्तमयाद्भूयेत खे स्थाने जुहोतीति, विद्यात्
 ते तु यदादौ निदधाति प्राप्तञ्च होमकालोऽपि चैनं
 कृत्स्ने अहोरात्रे अभीष्टे भवत इति पूर्वपक्षापरपक्षा-
 भोज्या • दर्शपूर्णमासौ पौर्णमासेन हविषा ऽपरपक्ष
 मभियजते स यत्र क्व च पुरा ऽऽमावास्या यजेत खे
 स्थाने यजत इति विद्यादामावास्येन पूर्वपक्षे स यत्र
 क्व च पुरा पौर्णमास्या यजेत खे स्थाने यजत इति
 विद्यात्तौ तु यदादौ निदधाति प्राप्तञ्च यज्ञकालो-
 ऽपि † वैधं कृत्स्नौ पक्षावभीष्टौ भवत इत्यु-
 क्ताभीष्टा चातुर्मासान्योपधिभक्ताभीज्यापयणेष्टी
 उदगयन-दक्षिणायनयोः पशुसमस्तस्य संवत्सरस्या-
 भीज्या सुत्येति तत्खल्वेतत्सकृत्पुत्र्युक्त माहितान्नेः
 कुशलेन यदग्निहोचं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मासान्या-
 ययणेष्टी (पशु सोम इति वै ‡) सचं य देवं न करोति
 ग्लायद्विज्याः स्यादित्यननुभूतिजः स्यादिति सिद्धि-
 दर्शी वा स्यान्मूलिपुरोडाशेनाप्नोत्याज्येन च पयसा
 च प्राणीत्यथाप्याहुरादित्यस्य याव खलु चन्द्रमाग्नि-

• क-पुलकैऽच पूर्वनापरप च सर्वत्रैव "•भीष्टा"-इति पाठ ।

† "होमकालोऽपि"-इति क ।

‡ नारदेषोऽथ क-पुलके ।

स्त्रेमानि पर्वाणि कुरुतो यदीरिय मभीज्या भवती-
 त्यग्निहोत्रेणादित्यस्त्रेज्या मभियजते दर्शपूर्णमासा-
 भ्यां चन्द्रमसस्तदग्निहोत्रं सायमाहुत्या प्रयुज्यते
 प्रातराहुत्याभितिष्ठते सोऽपि नाहुत्वा प्रातराहुति
 मन्थं यज्ञमुपक्रमते कथं पूर्वस्मिन्ननिष्ठितेऽन्यमुप-
 क्रामेतेति पौर्णमासेन हविषा दर्शपौर्णमासौ प्रयु-
 ज्येते आमावाद्येन निस्त्रिष्ठेते सोऽपि नानिष्टामा-
 वाद्येन हविषान्थं यज्ञमुपक्रमते कथं पूर्वस्मिन्ननि-
 ष्ठितेऽन्यमुपक्रमेतेति ॥ ५ ॥

तदप्यपरपक्षे प्रायणं परिनिहीर्षितं भवति रात्रौ
 वा यज्ञविलोपी विसृष्ट्येऽपि च नो ह तमस एव
 तम इत्यादिति तच्च परपक्षे प्रायणं शङ्केतयावत्यो
 ऽपरपक्षस्यातिशिष्टा रात्रयः स्युस्तासां सायं प्रात-
 राहुतीः प्रतिसङ्ग्राह्य हुत्वा प्रत्याहुत्या ऽऽमावाद्येन
 हविषेष्टा समापयेत्युरेव मयज्ञविलोप इति पूर्वपक्षे
 चेद्रात्रौ प्रातराहुति मेव पुरस्तादाहवनीयं हर्युः
 पश्चाद्गार्हपत्यं दक्षिणतो दक्षिणाग्निं मध्ये शरीरं तं
 दक्षिणाशिरसं चितावाहितं यज्ञपात्रैः कल्पये-
 दध्वर्युः शिरसि कपालानि युञ्ज्यात्स मन्तधानं च
 चमसं ललाटे प्राश्निचहरणं नासिकयोः सुवी कर्ण-

योर्वीक्ष्ये हिरण्यं भवधायानुस्तरणिक्या गोर्वपया मुखं
 प्रच्छाद्यं तत्राग्निहोत्रहवर्णौ तिरश्चीं दक्षिणे पाणौ
 जुहूँ सत्र उपभृतं पार्श्वयोः स्फुरोपवेपौ तथा
 वृक्षौ यथास्व मुरसि ध्रुवा मुदरे पात्री मुपस्थे कृष्णा-
 जिन मन्तरेण सकृधिनी शम्भा दृपदुपले यष नादे-
 द्यासो दक्षिणस्योपस्थ दक्षिणत उलूखल मनुसकृधि
 मुसलं पादयोः शकटशूर्पे सर्वाण्युत्तानान्यासे-
 चनवन्ति पृषदाज्येन पूरयित्वाथैनं यथास्थानं युग-
 पदग्निभिरुपसृजेत्सार्धस्थानिकं परिमाणं स एष
 यज्ञायुधी यजमानः स्वर्गं लोकं मेतिति ब्राह्मणं
 भवत्याहुतिं जुहोति पुत्रो भ्राताथो वाग्यो यज्ञियो
 ब्राह्मणस्त्वस्मात्त्र मधिजातो ऽसि त्वदयं जायतां
 पुनरसौ स्वर्गाय लोकाय स्वाहेति शान्तिर्वांस
 देव्यं शान्तिर्वांसदेव्यम् ॥ ६ ॥

एकहिङ्गारं वहिष्पवमानं साम्नश्चैकत्वा-
 च्छन्दसश्चेत्याचार्याः साम्ना मनु नानात्व मुत्तरयोः
 पवमानयोः पृथग्निहङ्गारा भवन्ति पर्यायाणां मनु
 नानात्व सावर्त्तिषु सन्धौ * विप्रतिपद्यन्त एकहि-
 ङ्गार इत्येके यथा वहिष्पवमानं त्रिराचार्या हिं

कुर्वन्ति देवताना मनु नानात्वं विश्वजितो या अपि
यादेवतं वहिष्यमान मघात्र सकृद्विद्वरोति सकृद्विद्वि-
कृतोत्पादत्वाद् वहिष्यमानयेत्याध्यायां अथ यज्ञा-
यज्ञीयानुरूपे कथं हिद्वार इति यथोत्तरयोः पव-
मानयोरित्येके ऽस्ति हि सामनानात्वं यथा या विश्व-
जिति नानादेवते सति सकृद्विद्वरोति सकृद्विद्वृतो-
त्पादत्वाद् वहिष्यमानस्य तथा या आदित्यस्य योनी
यज्ञं तन्वानस्य कथन्तरे तस्या रयन्तरयर्णे खाता
मित्युभे यथास्नानं खाता मिति वहिष्यमाने
षोत्पन्ने भवती न चापि निवर्त्तयत्येषां यथा
गायत्रं यज्ञायज्ञीयधर्मान् प्रतिपद्यत एव मपि यज्ञा-
यज्ञीयं गायत्रधर्मान् प्रतिपद्यत गायत्रस्य वहि-
ष्यमान एष धर्मो भवतीत्यपरं यान्यत्र गायत्रात्र
यान्यत्र वहिष्यमानादिति ॥ ७ ॥

गायत्रस्य काम्याः सामान्ता यावन्निगदं पुरि-
ताकं चरन्त्येवं प्रयात्राया भवन्ति तत्र किमर्थोऽवयवं
प्रतीयादित्येषां मन्वाहृतं गायत्र भवत्येषां
यायाकाम्येषां विप्रयोगक्षरकुम्भ मघायेष प्रयोगेषां
धर्मो येन प्रकमर्त्तन समाप्तिरिति वहिष्यमान
इत्यपरं संसद्गायत्रस्य विकारस्यान मघापिडादुराए

सामान्ता नातियन्त्यथापेव मजामि भवत्यथापेव
यथाभूयिष्ठं भवतीति प्रथमाया मिति वार्षगण्य
एतद्विष्णवमानस्याशीर्दान मत्र हि काम्याः प्रति
पदो भवन्तीति रथन्तरवर्णाया मित्यपर मेपा
विकृततमापि च पथ्यप्रक्रमं पथ्यावसानं भविष्य
तीति ब्रह्मण आज्य इत्यपरं ब्रह्मसाम ह्याशीर्दान
मित्युत्तरयोः पवमानयोरित्यपर मेतदेतेपा सामा
न्तानां स्थान मथापेव रोहो भवत्यपि वान्ताख्यानि
कर्माणीति यद्वेतज्जामीत्यजामि वा कल्पयेतार्थो
ऽजामिकरण इति वापि तितित्तेतानृच्येके गाय
गायन्ति कस्य हेतोरिति स्वरायैतत्स्थानं कुर्वते स
इत्यं केवलः स्वरो गातो भविष्यतीति तथा प्रचवि
प्रस्तुत्यान्वृचि गायन्तः प्रतिहारस्य चानुत्साद म
पायाच्च निधनस्य चानिधनं स्वरित्वा निधन मृत्वी
देदित्याचार्याः ॥ ८ ॥

अथ बृहद्रथन्तरयोर्वदति तयोः समानं निधं
मासीत्तस्मिन्नातिष्टेता मिति किन्निधन मित्यह
रिति * कौत्सो ऽकार मेवान्ये सकारोपमृष्टं सका
मेवाह मनयोः समानं निधनं मन्य इति धानञ्जय

स ह्युभयत्र दृश्यत इति निधनब्राह्मण मेवाह मिदं
मन्य इति वार्पगण्यो द्वे खल्विमे पृष्ठे भवत एकं पृष्ठ-
स्थानं तस्मिन्नख्यार्द्ध्या महं पूर्वताया इत्यथैतेषु पुरस्ता-
ज्जपेषु वा इत्येतद्दुदस्येदित्येक आहुरेतानि मनसा-
न्वोच्योद्गायेदिति हि भवतीत्यन्यदिदं तेभ्यो भवतीति
यथाधीत मित्याचार्या न चोदासो विज्ञायते ऽपि-
वार्थः स्वाङ्गयक मथापि सऽग्ये लोपो लोपाश्चायतर
इति कथं पवमानगतयोरिति कर्त्तव्या इत्येके साम-
संयुक्ता हि भवन्तर्कर्त्तव्या इत्यपरं स्थानसंयुक्ता हि
भवन्त्यथापि पवमानसामनी प्रधानभूते भवत इत्य-
थापि यद्यु हैतान्पुरस्तात्स्तोत्रादकगिष्यद् इवेता-
वन्येः सामभिरभविष्यन् यद् हानन्तरान्तस्तोत्रव्यवायो
ऽभविष्यदेतेन वामदेव्ययज्ञायज्ञीये व्याख्याते वृहतः
स्तोत्रोत्तमायां ब्राह्मणोक्तानां रोहाणा मुत्तमं न
रोहेदित्याचार्या अप्रथमाथैवं ह्याह वृहतो रोहा वृणी
महा मदायिषु वान्तौ पूर्वौ वृहौ । नधनोपाथे च
द्वितीय मत्तरं वर्द्धयेत्स तृतीयस्तदुपरिष्ठात्स्तोत्रस्य
प्रत्यवरोहेदेवः हि स युवान मृत्विज मनूचानं
प्रेत माहुर्वृहदेन सप्रत्यवरूढं परावधीदिति ॥ ६ ॥

अथ यज्ञायज्ञीयस्योत्तरयोर्द्वाचरेण प्रप्नोति यथा

वृहद्रथन्तरयोस्तदपि शश्वद्वाङ्मणं भवति तानि ह
 वा एतानि द्वादशाक्षरप्रस्तावानि ककुबुत्तराणि
 सामानि वृहद्रथन्तरे यज्ञायज्ञीयं चेत्यथ खल्वाह
 यदग्निष्टोमयाज्यन्त माह तदन्वय यज्ञः स्रवत्य-
 क्षरेणान्ततः प्रतिष्ठाप्य मिति कि मन्तं कि मन्त-
 मिति वेत्येतदक्षरं वकारादि राकारो गकारान्त
 द्वत्येक आहुस्तस्य गकारलोपं ब्राह्मणं क्षिपतीति
 तदर्पित मुपेयुरेवं कृत्स्नेनाक्षरेण यज्ञस्य छिद्र मपि
 दधातीत्यार्चिक मेवैतदक्षर मित्यपर मेतस्मिन्हा-
 ऽक्षरशब्दात्प्रतियन्त्यष्टाक्षरेण प्रथमाया ऋचः प्रस्तौ-
 ति द्वाक्षरेणोत्तरयोश्चतुरक्षरेण वृहतः प्रतिहर-
 तीति न स्तौभिकैः सहोपपद्यते तस्माद्यदेवान्य
 मक्षरं तन्निधन मुपेयुर्यथाधीत मित्याचार्याः स्वर-
 तन्त्राण्यक्षराणि भवन्ति स्वरान्तता मेवाक्षरस्यैषद्
 ब्राह्मण मेव भवत्य दित्यथापि वङ्गलैषा कृन्तसी
 वृत्तिर्वाङ्निधनानि चैनान्याचक्षते वागुपायानीति
 च यद्वैतदार्चिक मक्षर मिति यथाधिकार मेत-
 ङ्गवति स्तौभिकस्येहाधिकारो विज्ञायते ऽथापि
 मंशये प्रकृतिसविध मेव प्रत्येतव्य मिति प्रत्येतव्य
 मिति ॥ १० ॥

अथ द्रव्यसमुद्देशो राधन्तराणि रथन्तरपृष्ठेऽभि-
रूपाणि बार्हतानि वृहत्पृष्ठेऽभयविधावुभयसाम्नि प्रव-
दितानि रथन्तरपृष्ठे ऊर्हेडानि वृहत्पृष्ठे ऽथ यत्र रथ-
न्तरपृष्ठे बार्हतानि क्रियेरन् वृहदौसया तानि विद्या-
देव मेव वृहत्पृष्ठेन राधन्तराणि स्वयोनीनि सर्वत्रा-
भिरूपतराण्यस्वयोनिभ्यः सामन्याक्त्तं ऋचाम साम-
न्याभ्यश्छान्दसी प्रथमाः सामन्या इत्याचक्षते ऽथ या
यज्ञप्रवादाः सत्रप्रवादाः क्रतुप्रवादाः स्तोमप्रवादाः
सर्वत्र ता अभिरूपाः शुक्रवत्यो ऽप्रवादाः पूर्वयोः पव-
मानयोर्होतृप्रवाद् हविण्प्रवाद् समिद्धवहोतुरा-
ज्य हूतवन्ति पीतवन्ति तृप्तवन्त्युत्तराणि मरुत्वत्यो
द्युप्रवादा ऋतवत्यो माध्यन्दिनीयाः परिवत्यः कोश-
वत्यो निपस्ववत्योमाध्यन्दिनीया गायत्रां वातस्त्रि-
ष्टुभि वा मरुत्वच्चिकीर्षितं भवत्यथ खल्वाह त्रौणि
सवनानां छिद्राणि तानि तेनापि धीयन्त इति कत-
मानि छिद्राणीति पवमाना अदेवतास्तुतयास्तानि
छिद्राणीत्यथाप्यन्तरेण पवमानाश्चावर्त्तीनि च
हविर्भिः प्रचरन्ति तानि छिद्राणीति वामदेव्यं मैत्रा-
वरुणसाम सर्वत्राभिरूपं तदपचारे तस्त्रिहोयाश्चिकी-
र्षेदथैतानि तार्तीयसवनिकानि रूपाणि स्वादुमत्यो

मधुमत्यो मध्वस्वत्यो विश्ववत्यश्विवत्यः सूर्यवत्यो
दक्षिणवद् योनिदूतवच्च वृद्धवच्चोक्त्येष्वथ नामधे-
स्तोत्रीये वदति ककुप् प्रथमा योषिण्यथ पुर उष्णि-
गनुष्टुविति ककुवेव प्रथमोष्णिग्द्वितीया पुरउष्णिक्
तृतीया । आदाशतयेनाध्यायेन तां वहृचा अधीयते युञ्जन्ति
हरौ इधिरस्य गाधयोरो रथ उरुयुगे इन्द्रवाहा वचो
युजेति तत्र वयं चत्वार्यक्षराण्युपाहरामः स्वर्विदेति
सानुष्टुब् भवत्युपरिष्ठाज्जाप्तिः ॥ ११ ॥

कथं मु षोडशी ज्योतिष्टोम इत्यकर्त्तव्य इति
शौचिदृक्षिरत्तरिते ब्राह्मणसमाम्नायेनेति कर्त्तव्य
इति गौतमः षोडशिनः स्तोत्रे देयेति हि भवतीत्य-
थापि न आर्पयकल्पो दर्शयति द्वादशाहस्य षोडशि-
मन्तावतिरात्रावित्यथापि मन्त्रवर्णो भवति त्रीणि
ज्योतीष्पि सचते स षोडशीति त्रिरूपेतो द्वाद-
शाहो भवतीति वैतहवति संस्था मप्यखेतां विद्यमानां
सन्ध इति गौतम एवं च रहस्यब्राह्मणे दर्शयत्यथ
तेन षोडशिसंस्थेन यजेतेति नाहास्यैषा संस्था
विद्यत इति शाण्डिल्यो ऽतिरात्रे तु कृताकृतो-
भवत्येव मित्राध्वर्युब्राह्मणं भवति नोक्थ्यो याज्ञो *

ऽतिरात्रो याञ्च इति सन्धी इमौ भवत इति धान-
 छय्य उदयसन्धिरसावस्तमयसन्धिरपेरातस्माद्यः कथा
 तिरात्रः षोडशमानेव स कुशलेनेति तस्यैता ऋचः
 पञ्चविंशत्यक्षराः पञ्चपदाः पञ्चाक्षरपादा नवो-
 पसर्गाक्षराद्यादितस्त्रयाणां पादानां त्रीणि त्रीण्यु-
 पसर्गाक्षराणि पादाङ्गेषु भवन्ति ते ऽष्टाक्षराः
 सम्पद्यन्ते पञ्चाक्षरावुत्तरौ दशाक्षरावेकसाश्चतु-
 स्त्रिंश दक्षराः सम्पद्यन्ते न स्या उपसृष्टाः कनो विद्या
 मे तीर्थं ह्येव वय मधीमहे तथा वहुचा इति
 ब्राह्मणेनेत्याहुश्चतुस्त्रिंशदक्षराः सऽस्तुती भवती-
 त्यनुपसृष्टः कनीयानितीवैतद्भवत्यथाप्युधीयमाणेषूप-
 सर्गाक्षरेषु नैवार्थो हीयते न वृत्तिर्दुष्यत्यथापि शश-
 देना अनुपसृष्टा आथर्वणिका अधोयतेऽद्यापि निर्द्वा-
 रिताना मुपसर्गाक्षराणां वदत्य वा एता एकपदा
 ऋषाक्षरा विष्णोश्छन्दो भुरिजः शक्यं इति चाक्षरा
 ह्यपि भुरिजो भवन्तीति तच्चैतद्गौरिवीतं गायत्री
 सामाभ्यासानुष्टुभं रात्रा समानभागः समान-
 भयो भवतीति स यद्गौरिवीत्य इमा ऋचो ऽस्त्रयोनिं
 कुर्वत ऋषिः स्वयोनिर्भविष्यन्तीत्येतेन सौभरना-
 र्मेधे व्याख्याते रेवतीषु च वारवन्तीयम् ॥ १२ ॥

ज्वोतिष्टोमोत्पाद मेव षोडशिनं ब्रुवते तत्र
 चास्य ब्राह्मण ॥ मधीयते ऽद्यापि कथं मेवं कृत्स्नं कर्मा-
 कृत मन्तरयिष्यदिति चतुर्थोत्पादं वयं तत्र चास्य
 ब्राह्मण मधीमहे ऽद्याप्याहैकविंशायतनो वा एष
 यत्षोडशीति तद्वैकविंश महर्भवत्यथा प्याह दाश-
 तय्य ऋचो चातुरुत्तरं छन्दःक्रमे वा एवंविध मुत्प-
 द्यते न प्रथमकृतावित्यङ्गो भवतीश् रात्रेरित्यङ्गो
 भवतीत्याहुरहवर्जं चास्य हविर्भवत्यथापि नियुक्त-
 धर्मा भवति निवद्वाञ्छिल्लपवान्ग्रहवान्यथाहरेवए
 रात्रेरित्यपरए रात्रा समानभागः समानमचो भव-
 तोति तौ खल्विमौ द्वौ सम्यौ भवतस्तयोरसौ नित्यः
 कृताकृतोऽयं कथं हेतोरिति सार्द्धं तेन रात्रिः
 पञ्चदशविधता लभते कृतं पञ्चदशविध महरित्य-
 थापि न तं मुद्दृत्य पराक् स्तोत्रए रात्रावलप्रात
 कृतान्यत्रैन्द्राण्यथापि विद्यते तस्य कालस्य स्तुति-
 नांश्च विद्यते कस्मात्तु तस्य न विद्यते पराडेतर्यां
 वेलाया मादित्यो भवति नोपरा च स्तुतिर्विद्यत
 उदाहरन्ति त्वेव परां च स्तुतिं हिरण्यसूपे भवत्य-
 स्थादेवः प्रति दीपं गृणान इत्यथ खल्वाह शक्नरीषु
 षोडशिना स्तुवीतेति तत्रैके महानाम्नीः प्रति

यत्वेताः शक्तयो भवन्तीत्येतास्त्रेव शक्तरोप्रवादो भव-
 तीत्यपर मेताश्चाधिकृता भवन्तीत्योङ्कारो विशेषः
 श्रुतः सर्वसामसु यादित्थेके स वाचो रथन्तरेण
 निवर्त्तत यथा त्रयस्त्रिंशं तृतीयसवन मित्यभि-
 परीत्य प्रत्यपकर्षस्तादृश सेतद्वति समुच्चयो वा
 नानार्थत्वात्प्रस्तावशान्त्यर्था हि वागुङ्गीयादिशान्त्यर्थ
 ॐकारो वाक्त्तु पूर्वा स्यादेवं यथान्तरप्रत्यासत्तिरुत्तरा
 वाजघन्यविधेरचाराच्च ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे द्वितीयः प्रपाठकः ॥

॥ अथ तृतीयः प्रपाठकः ॥

अथ का प्रथमा सत्स्येत्याग्निष्टोमीं प्रथमां मन्य
 इति शाण्डिल्यः प्रथमा ऽष्टौ स्थानं भवेत्यथापि प्रथम
 मधीमहेऽथाप्यणुप्रमुखानि भूतानि भवन्ति परोव-
 रीया ऽथथाप्याह यज्ञमुखं भग्निष्टोम इत्यथाप्येतया
 सत्स्यया चराथथाप्येया समारभ्वतमा भवतीत्यथापि
 नाग्निष्टोम मरुत्वापरे सत्स्ये करोति न चनु-

पादाय प्रथमा मुत्तरयो; सिद्धिरस्यनुपादाय उत्तरे
 प्रथमा सिध्यतीत्यथाप्याह प्रजापतिर्वा एषा सः-
 स्थानां यदग्निष्टोमस्तां यदकृत्वाथान्यां कुर्यात्प्र-
 जापतिरस्य हिंसितः स्यादिति यावदादेश मुत्तरे
 सर्वत्राथाप्यूर्ध्वाना मेव सःस्थानां कृतानां वदति
 देवा वा अग्निष्टोम मभिजित्योक्त्यानि नाशक्तु-
 वन्नभिजेतुं देवा वा उक्त्यान्यभिजित्य राशिं नाशक्तु-
 वन्नभिजेतु मित्यथापि नैतद्देवताः प्राहूराका सिनी-
 वाली सरस्वती विष्णुरिति सौविष्टकृतं खल्वेतत्
 सोमस्य स्थानं यदाग्निमास्तं स योऽयं देवताः शः-
 शिशस्ता अपतिराचे सती हैव प्र व्याहृत्य शःसती-
 त्युक्तं तां प्रथमां मन्य इति गौतम एवं प्राप्ताह-
 मांश्चासमानि सवनान्यपुत्रियन्त आर्भवच्छन्दाः सः
 विधीयन्ते प्रस्थितयाद्या ग्रहैश्च शस्त्रैश्चापाह मेत
 मेव मागूर्त्तिन मिव मन्ये यो ऽग्निष्टोमयाजीति
 ध्रुव मनु द्वादशस्तोस्त्रात्पूर्वं तवस्थितयाज्याभिर्वि-
 जानीम इति ॥ १ ॥

अतिरात्रीं प्रथमां मन्य इति धानञ्जयः कृत्स्नं
 पूर्वं कर्मापरीपादाया इत्यथापि स मिमीत एषा वा
 अग्निष्टोमस्य सम्मा यद्रात्रिरेषा वा उक्त्यस्य सम्मा

यद्वात्रिरिति कुतो दृष्टेन प्रमा ख्यादित्यथापि नः
 स्तोमसमाम्नायः प्राहोतिरात्रस्यैव स्तोमसमाम्नायो
 भवेत्यथापि न उक्थ्यसमाम्नायः प्राहोतिरात्रस्यैव
 प्रथमं मुक्थ्यानि सामानामो ऽथापि न कर्मणो
 यज्ञं सन्धिं प्राहुरुपरि सन्धिभक्षात् स्तोमविमो-
 चन मधीमहे यन्नून मन्या प्रथमा सत्स्या भविष्य-
 त्यात्तरं स्तोमविमोचनं सामानाखदित्यथापि
 शशवद् बहुचा अतिरात्री मेव प्रथमा मधीयते तासां
 काम्या का सर्वाभिप्रायेत्याग्निष्टोमीं चातिरात्रीं
 च ब्रुवते शौचिवृक्षाः सर्वाभिप्राये अनवधारितकामे
 भवत इत्येकस्मा अन्यो यज्ञः कामायाञ्जियते सर्वेभ्यो
 ऽग्निष्टोम इति न कामं अवधारयति ज्योतिष्टोमे-
 नातिरात्रेणर्द्धिकामो यजेतेति नैव कामं अवधार-
 यति पशुकाम उक्थेन स्तुवीतेति कामं अवधारयति
 सोऽग्निथिला परिसंस्थिता भवतीति सर्वाः सर्वाभि-
 प्रायाः सर्वासु काम्यानि विद्यन्त इति शाण्डिल्यस्तथा
 गौतमधानञ्जय्यौ सर्वाभिप्रायः खल्वयं ज्योतिष्टोमः
 स सर्वाभिरेव सत्स्याभिः सर्वाभिप्रायो भवतीति
 यदेतदवधारितकामेति पश्यामो वै वयं सर्वाभिप्रायेषु

कामः सुवधार्यमाणं यथोपवती यामकामस्य प्रति-
ष्ठाकामस्य रथन्तरं सन्धिषामेति ॥ २ ॥

तस्य खल्वस्य ज्योतिष्टोमस्य षड्व्यञ्जनस्थानानि
भवन्ति प्रतिपद्यु गायनं त्रिणिधनं विष्टुतिर्ब्रह्मसा-
सोक्थप्रणयः सन्धिसामेति तेषां किं क्यास्यं किं
सर्वाभिप्रायमिति प्रतिपद्यत् खल्वस्य ज्योतिष्टोमस्य
चरति तत्तत्सर्वाभिप्रायं मय यत्काम्यं निवर्त्तते
तत्कामप्रतिपत्सर्वाभिप्राया सर्वा ह्यवधारितकामा
भवन्तीत्युपवतीत्याहुः प्रथमाब्देना मधीमहे ऽपि तां
यामकामस्य ह यामः सर्वाभिप्रायो भवतीत्यथाप-
स्थाच्चिरं दर्शयति ततश्चतुर्षु मासेषु शुनाशीर्यस्य
लोके ज्योतिष्टोमोऽग्निष्टोम उपवती प्रतिपदित्येषा
रथन्तरपृष्ठे ऽग्नियवती वृहत्पृष्ठे ऽग्नियवद् वार्द्धतं रूप
मुपवती रथन्तरे ऽग्नियवती वृहतीति च भास्त्रविना
सथापेनां साहस्रोत्तमे स्तोत्रीयस्रोत्तमां दर्श-
यत्यौभयसाम्यात्तां न प्रथमां ब्राह्मणेनैव तद्वा-
ख्यातं मथापराहाभिषेचनीये यत्पवस्व वाचो अग्निय
इति तेन यज्ञमुखान्नयन्तीति प्रकृत्या प्रथमं दर्शयति
तदपि शश्वद् ब्राह्मणं भवतेति वाव प्रतिपदी
सर्वाभिप्राये यदुपवती चाग्नियवती च कामाय वा

इतरा आङ्गियन्त इति खरो गायत्रिधनानां
 प्रथमा(३*) विष्टुतीनां श्यैतनौधसि ब्रह्मसाम्नां षड्कु-
 यानि सर्वाभिप्रायाणि भवन्ति साकमश्वत् सौभर-
 नार्मेधे हारिवर्णादृशीये आष्टादष्ट मिति तेषां
 कान्यक्ये कान्यतिरात्र इति सर्वेषां याथाकामीति
 शाण्डिल्यो, हारिवर्णादृशीये वा हारिवर्णादृष्टादष्टे
 वोक्त्यान्ते कुर्यादिति गौतमो ऽतिरात्रे सौभरनार्मेधे
 तच्चर्या जानीमो हारिवर्णादृशीये वा हारिवर्णा-
 दृष्टादष्टे वोक्त्यान्ते चैव कुर्यादतिरात्रे चेति धान-
 च्छव्यः, सौभरनार्मेधे वोक्त्यान्ते न कुर्यादिति रथ-
 न्तरत् सन्निषाम्णात् सर्वाभिप्रायं तद्विचरति तत्र
 यानि, कामावधारणानि सर्वाभिप्राये स्तुतानि
 भवन्ति तानि खल्वेतानि व्यञ्जनान्येकजातीया-
 न्येव समादध्यादेवं चाव्याहृतः क्रतुर्भवत्यपि चैव
 मार्षेयकल्पो दर्शयति ॥ ३ + ॥

अथानुष्टुभस्य भागस्य का छन्दोभक्तिरित्येका-
 क्षरां ब्रुवते, शौचिवृक्षास्तद्विजानीमो वचुरक्षर-
 प्रवादो भवत्येकाक्षरा वै वागक्षरेणान्ततः प्रतिष्ठाप्य
 सक्षरं त्रोक्षरं मुष्ण्यत इति हि भवतीति मूर्धैव

द्वात्रिंशदक्षरेति शाण्डिल्यस्तथा गौतमधानञ्जय्या-
 वेता मनुष्टुवित्याचक्षते ऽथापेना मनुष्टुवर्थे निधी-
 यमानानां पश्यामो ऽथापि यस्मावदकुशलं छन्दसा
 मौक्थिक मनुष्टुभं पृच्छेदेता मेव द्वात्रिंशदक्षरा
 माचक्षीत तत् खलु गायत्रं प्रातस्सवनं चैष्टुभं माध्य-
 न्दिनं सवनं जागतं तृतीयसवनं यदूर्ध्वं मुक्थेभ्य
 श्रानुष्टुभः स भाग इति कथं सु द्वादशस्तोत्र
 श्रानुष्टुभो भागः स्यादिति सवनानि प्रति प्रविष्ट
 इति गौतमो ऽष्टाक्षरा गायत्री हिङ्गारो नवम एका-
 दशाक्षरा त्रिंशदक्षरा जगती छन्दोभिरेवा-
 नुष्टुभ माप्नोति यजमानस्यानवलोपायेत्यन्तस्थान
 एष भाग इति शौचिवृद्धिरेकविंशस्तोमो वाक्सा-
 मान्त एष नूनं द्वादशस्तोत्रस्थानुष्टुभो भाग
 स्यादिति । सर्वैव षट्त्रिंशदक्षरेति शाण्डिल्यस्तत्रै-
 यञ्चत्वार्यक्षराण्युपाहरति परोक्षीचिकीर्षन्निति पद
 प्रत्ययरोहणं शौचादितरेयो यथैतद् ब्राह्मणं द्वाद-
 शाक्षरमेकादशाक्षरं षष्टाक्षरं वाग् द्वात्रिंशीत्य-
 पञ्चदशस्तोत्रे सवनानि प्रति प्रविष्ट इत्येव गौतमं
 ऽस्मावाकस्तोत्रे शौचिवृद्धा अथ षोडशिति सर्वं
 चतुस्त्रिंशदक्षरेति शाण्डिल्यस्तत्र यद् दे षत्

उपाहरति परोक्षीचिकीर्षं न्नित्युपसर्गाच्चराणि शौचि-
वृक्षा दशाक्षरं पादः शौचादितरेयो ऽथातिराचे
सर्वेव हात्रिंशदक्षरेति शाण्डिल्यास्तां यद्भ्यासेन
करोति परोक्षीचिकीर्षं न्निति वैतहव्यस्तोत्रैथ शौचि-
वृक्षाः ॥ ४ ॥

अथायं सन्धिरन्तर्भागं भवतीं वहिर्भागं मिति
वहिर्भागं, मित्याहुः समाप्तेषु भागेष्वगच्छत्यथाप्यस्या
छन्दसा भक्षयति, वहिर्भागं मिवैव स तत इत्यन्तर्भाग
मित्यपरं का सा भक्तिर्या वहिर्भागं मितप्रथापेन
मुक्त्यैः सन्निमीते ऽन्तर्भागं मुक्त्यानि भवन्त्यन्तर्भागः
सन् किम्भागः स्यादिति गायत्र इत्याहुः समाप्तेषु
भागेषु पुनरुपक्रमे कोऽन्यो गायत्रवान् स्यादिति सर्व-
भाग इत्याहुः सर्वभागं पृष्ठं च्यत्र रथन्तर मित्यानु-
ष्ठुभ इत्यपरं राज्ञानुबन्धतयेति क्रमे भवतीं
समास इति क्रमे भवतीत्याहुः समस्तेऽक्षरे रात्रि-
पर्यायाः क्रमे सन्धिरित्यपि वा क्रमे रात्रिपर्यायाः
समस्तेऽक्षरे, सन्धिरिति नैतदिहर्विज्ञायत इति
शाण्डिल्यायनो ऽमुत्र खल्वेतद्दशरात्रे विज्ञायत इदं
पदस्य स्थानमिदं मक्षरक्रमस्येदं वृद्धेरिदं समासस्येति
सन्धिदिर्भागाः प्रकल्पयन्त इति विज्ञायत एवेति

वाजाः पदस्थान्यहस्सत्रनानि क्रमे षोडशी त भेष्यभि-
 विहारः शः सत्येत मेवाक्षरक्रम मनु चिख्यापयिषन्
 वृहो । राचिपर्यायास्तानेपरभ्यद्यत्यभ्याद्यात्यसामानो
 हि छन्दोमा इति तदपुत्रभयोः सन्ध्योः सतीरेते मेव
 सन्धिरित्याचक्षते समासादित्येतेन सर्वैकाहेषु साम-
 भागो व्याख्याताः ॥ पू ॥

अथ दशरात्रे कथं भागा इति । यार्थाकामी
 भागाना मित्येक आक्षरस्यैकभाग्ये मस्ति सर्व-
 भाग्य मपि तु त्रहःश एव भागाः । सुर्गायत्रः प्रथम-
 स्त्रहस्त्रैष्टुभो द्वितीयो जागतस्त्रुतीय आनुष्टुभः
 षोडश्यानुष्टुभं दशमं तदपेव मिव ब्राह्मणं भवति
 प्रातस्सवनेनैव प्रथमस्त्रिरात्रः कल्पते माध्यन्दिनेन
 सवनेन । द्वितीयस्तृतीयसवनेन तृतीयोऽग्निष्टोमेन
 साम्नैव दशम महरित्यथापरं गायत्रं चैष्टुभं जागत
 मिति प्रथमस्त्रह एव मेव द्वितीय एवं तृतीय आनु-
 ष्टुभः षोडश्यानुष्टुभं दशम मथापरं गायत्रं चैष्टु-
 जागत मिति प्रथमस्त्रह आनुष्टुभो द्वितीयो गाय-
 चैष्टुभं जागते मिति तृतीय आनुष्टुभः षोडश्यानु-
 ष्टुभं दशम मथापरं गायत्रं चैष्टुभं जागते आनुष्टु-
 मिति प्रथमस्त्रह एव मेव छन्दोमचतुरहो बंदिमति

पञ्चमपष्ठे इत्यथापरं पदस्यः प्रथमस्यही ऽचरस्वी
द्वितीयो वृद्धिस्थस्तृतीय चानुष्टुभः षोडश्यानुष्टुभं
दशमं ते खलु शश्वहास्रविनो भक्षाननु व्यूहन्ति
जगतौ प्रातस्सवन मागमं तत्र जागतच्छन्दसा भक्ष-
यिष्याम इति न वय मनुव्यूहामः सवनभक्तिज्ञात्रा
एव भक्षेषु च इत्यथ संवत्सरे चतुर्विंशं लुब्धभाग
मिति शौचिवृद्धिर्गायत्रं वा स्तोमज्ञात्रेण वैष्टुभं
वा स्थानेन सर्वभागं वैकाङ्क्षादित्यथाभिपुवा ऐका-
हिका वा स्तोमज्ञात्रेण पाडहिका वा तन्वज्ञात्रेण
त्राहभागात्स्वरसाम्ना मानुष्टुभो विषुवाश्चातुर्थ्या-
त्सर्वभागो वैकाङ्क्षादिति ॥ ६ ॥

अथाहीनेषु द्विरात्राणां गायत्रं पूर्वं महस्त्रिभाग
मुत्तरं यत्प्राग् ब्रह्मसामस्तत् चैष्टुभं ब्रह्मसामप्रभृति
जागत माषोडशिनः षोडशिप्रभृति पर मानुष्टुभं
त्रिरात्राणां गायत्रं प्रथम महर्जागतं द्वितीयं चैष्टुभं
तृतीयं वैदत्रिरात्रे सर्वभागान्यहानि चतुरात्राणां
गायत्रं चैष्टुभं जागत मिति त्रयो ऽचरात्रे चतुर्थ
मिति शौचिवृद्धिः समस्ते ऽचर इति गौतमः पञ्चरात्रे-
ष्वचरात्रयोरेव चतुर्थपञ्चमे इति शौचिवृद्धिः सम-
स्तेऽचर इत्येव गौतमः पञ्चरात्रप्रभृतिषु दाशरात्रिका

भागा यावद्यावदभिप्राप्तुरथ यत्राहीन एकाहैर्व-
 र्त्तत सर्वभागास्तचैकाहाः खुरित्येक आहीनिक-
 भागा यथास्थान मित्यपर मेतेनाहीनेषूपधीयमाना
 व्याख्याता अथ यदूर्ध्वं दशरात्रादुपधीयेरन् ये वा मध्ये
 दशरात्रस्य भागपर्वणि सर्वभागा एव ते खुरेतेन सचे-
 षूपधीयमाना व्याख्याता अहीनेकाहसमासा द्वेव
 सत्राणि भवन्ति ॥ ७ ॥

अथ सुब्रह्मण्यां विचारयन्त्यृगु खल्वयं भवतीश्
 सामेत्यृग्भवतीत्याहुर्ऋच इवाद्य नामधेय् सुब्रह्म-
 ण्येति सामेत्यपरं गीतुं हि भवत्यथाप्याहुर्मन्त्र एव
 खल्वय् शिथिलो भवत्याह्वानार्थस्तस्येय मभ्यायिय्
 ख्यादित्यथाप्याहुर्नैवेय ऋग् न साम सुब्रह्मैवेद मिति
 ब्रह्मणो भवतीश् उद्गातुरिति ब्रह्मणो भवतीत्याहु-
 र्तेन ह्यग्रे संयुज्यते ऽथापि ब्रह्मा सुब्रह्मण्य इति
 नामधेयसारूप्यादथाप्येव् सर्वाहोरात्रा वपटकारि-
 ण्यो भवन्त्युद्गातुर्ह्यग्नीध्रः सम्पद्यत इत्युद्गातुरित्यपरं
 गीतकारौ ह भवति स यदभवेभ्यः पुरास्य भवेभ्यः
 कर्म प्रवृज्यत इत्यधैतानागतत्वारकालादहीनेषु सत्रेषु
 याजमानान्नामयाहः किमर्थं इत्युच्चावंचचरणास्त्रियो
 भवन्ति स इह देवसाक्ष्ये च मनुष्यसाक्ष्ये च येषां

पुत्रो भविष्यामि याश्च पुत्रान्वक्ष्ये ते मे पुत्रा भवि-
ष्यन्तीति शाकटी मन्ववरुद्ध्याह्वयेद्राज्ञो ऽप्रत्यारोहा-
याप्रत्यारोहाय ॥ ८ ॥

अथातो दशरात्रस्तस्य ब्राह्मणेनैव द्रव्यसमुद्देश
उक्तो यानि चैतानि ज्यौतिष्टोमानि द्रव्याणि यानि
च पृष्ठैः समानरूपाणि यानि च दशरात्रेण समान-
सङ्घानि यथैतद्व्यथमानि प्रथमद्वितीयानि द्वितीय
इति स्थानतोऽपि समानं द्रव्यं सम्पश्येदधैताः
सप्त नाम विभक्तयः स तं तेन तस्मै तस्मात् तस्य
तस्मिन्नित्यामन्विता ऽष्टमी स खलु विभक्ति मामन्वितां
प्रथमेऽहनि करोति कस्य हेतोरिति प्रत्यक्षभक्ति रथ-
न्तर मामन्वितस्य न परोक्ष मस्तीत्यथाप्येषा प्रथ-
माग्निमन्थनीया भवति तां चतुर्थे ऽहनि करिष्यन्
भवति त मिति द्वितीया तां द्वितीये तेनेति तृतीया
तां तृतीये तस्मा इति चतुर्थी तस्या न द्रव्यं विद्य-
मान माङ्गरेका मुदाहरन्ति प्रतवर्सीं नववर्सीं
धीति मग्नय इति सैषा प्रतवती भवति भागान्ते
ऽपरूपा स इति प्रथमा तां चतुर्थेऽहनि करोति कस्य
हेतोरिति प्रत्यय एष भागानां प्रत्यय एषा विभ-
क्तीनां प्रत्यये प्रत्यय मयापि नामधान्येषा भवत्येतस्मि-

ब्रह्मन्वग्निं जनयन्तिं जातस्यो नाम धीयत इति तद्य
 ब्राह्मणं भवति देवा वै श्रिय मैच्छंस्तान्न प्रथमेऽहन्य-
 विन्दन्न द्वितीये न तृतीये तां चतुर्थेऽहन्यविन्दन्नित्येतां
 श्रिय माह नामधेयं ह विभक्तयः श्रिता मवन्तीत्यघा-
 ध्येपा द्विसंश्रया पञ्चमे ऽहनि भवति तद्येति वा
 तस्मादिति भवतीति गौतमस्तां शश्वदेके चतुर्थी
 ब्रुवते तां ततो नामधान्या प्रच्युता मन्यतरसिन्नहन्य-
 नुगृह्णाति तदपेयमिव ब्राह्मणं भवति तेनोःश्रीः
 प्रत्युपोदितेति (नैव*) ब्राह्मणं आज्ये निरुच्यत इन्द्रा-
 त्यरि तन्वं मम इति तस्मादिति तद्येति भवतीति
 धानञ्जयः सा पृष्ठी ता सामन्वितया प्रच्युता मिहा-
 नुगृह्णात्यघापेयतयोः पूर्वयोस्तृतीयया समानं द्वि-
 चनं स तथैव ते उपाप्ते अमंस्तपि वा प्रत्यवरोहार्थं
 एवाकरिष्यत्समूढाज्ये निरुच्यते ऽग्नेस्तीमं मनामहे
 सिद्धमद्य दिवि स्पृशो देवस्य द्रविणस्यव इत्यभविष्य-
 दित्यघापि व्यूढाज्य एव भवति तव श्रियो वर्ष्यस्येव
 विद्युत इति न्वच्छ्रियत इत्यभविष्यदित्यामन्त्रितैव
 पृष्ठे भवत्येवमाद्यवसानसमाधिरिति ॥ ६ ॥

अथैषा खरविभक्तिरौशनं प्रथमे वासिष्ठ'

द्वितीय उभयतःस्तोभं गौतमं तृतीय आभीशवं चतुर्थ
 आनूपं पञ्चम इहवदामदेव्यं षष्ठे ऽथैषा निधनविभ-
 क्तिर्नौधस' प्रथमे श्यैतं द्वितीये महावैष्टम्भं तृतीय
 आयर्वणं चतुर्थे वार्हङ्गिरं पञ्चमे गोष्ठः षष्ठेऽपैषिडा-
 विभक्तिः कालेयं प्रथमे माधुष्कन्दसं द्वितीये रौरवं
 तृतीये पृश्नि, चतुर्थे रायोवाजीयं पञ्चमे गोष्ठ एव
 षष्ठे ऽथैषा छन्दोमेघ्विडाविभक्तिर्जरावोधीयं सप्तम
 इडानां सङ्गारो ऽष्टमस्य सती नवमे ऽहनि क्रियते
 प्रतीचीनेडङ्गाशीतं नवम उदसेधो दशमे ऽथ नौधसे
 वदतीन्द्रङ्गीभिर्हवामह इति तदखलु हवामह इत्येव
 कर्त्तव्यं विधिप्रमाणाः कथ मयथाविधि कुर्या-
 मेत्याम्नायद्वैतेन ब्राह्मण मुपवर्णयतीत्यपरं तन्नि-
 योगाय न प्रभवतीत्येतेनैतद्ग्राख्यात मक्रान्तसमुद्रः
 परमे विधर्मन्निति यानि चैवञ्जातीयान्यथाचारे वदति
 यः पुरा पुण्यो भूत्वा पश्चात् पापीयान्तस्यादाचारं
 ब्रह्मसाम कुर्वीतेति किं तस्य स्थाने स्यादित्येते एवा-
 न्योन्यस्य * स्थानं व्यतिहरेन्नौधस मुष्किहि कुर्यादिति
 तदाहुर्वप्रतिहरति चेद्यत्र वृहत्पोडशिसाम स्याद्गौरी-
 वितं नूनं द्वितीयस्याङ्गः पृष्ठं कुर्यादित्यथ वै सञ्चारये-

दिति * सञ्चारयति चेद्गौरीवित मेवानुष्टुभि कुर्या-
 द्गौरीवित् पौडगिसामेत्यथ वै प्रतिनिदध्यादिति
 प्रतिनिदधाति चेद्यत्र बृहत्पौडगिसाम स्यात् किं
 तत्र बृहत्सदृशं द्वितीयस्याङ्गः पृष्ठं कुर्यादित्यथ कथं
 स्यादिति सञ्चारयेदहर्नानाहास्तु यानि सञ्चारि-
 धर्माणि स्युः प्रतिनिदध्यात् समानेऽहनि व्यतिहरेद्यत्र
 व्यतिहार मभिरूपं मन्येत प्रतिनिधिस्त्रिहाभिरूप-
 तरः पौष्कल मुष्णिहि कुर्यादेतच्च ज्यौतिष्टोमानां
 द्रवाणां दशरात्रे ऽनिहितं भवत्यपि च पदनिधनं
 राघन्तरे ऽहनीति यज्ञायज्ञीय मग्निष्टोमसाम यज्ञे
 यज्ञे कुरुतेति तदेवाभिवदत्यथापेय तृतीयसवनं
 सामान्तस्त मदिदर्शयिषीत् ॥ १० ॥

अथ वैरूपे वदति यथा मण्डूक आट् करोत्येवं
 निधन मुपयन्तीति कस्येदं ब्राह्मणं स्यादिति कृता
 राघन्तरीडाकृता बार्हतीति कौत्सस्तदिद मकृत-
 कारं ब्राह्मणं मर्द्धेडाब्राह्मणं स्यादिति पञ्चमेडेयं
 प्रत्याहृता भवतीति गौतमस्तां परोक्षीकृत्याभि-
 व्याहरेयु रेवं पञ्चमेऽहन्ययातयामा भवतीति तद-
 पेयव मिव ब्राह्मणं भवत्ययातयामताया इति तत्र

कः परोक्षीभाव इत्याकारटकारौ वा कुर्युर्कार-
णकारौ वैव मेकवर्णविकार इकारन्वेवाधिकारी-
कुर्युरेतस्मिन् परोक्षीभाव उपलभ्यत इति पददैवतं
व्यत्यस्यति वैरूपे विरूप मन्त्रिकीर्षद्वर मेवेद महः
सत्पर मभ्यस्तं भवतीत्यपरं वात्यासे वात्यासं करि-
ष्यामीति स्तोत्रवशेनेति धानञ्जय्यो यदवात्यस्यन् यद-
दैवतं पदा यत् प्रतिहारयिष्यदतिप्रत्यवेतस्तथा प्रति-
हारो ऽभविष्यद्यद्यु वै देवतायै वहिर्ऋचं प्रतिहारो
ऽभविष्यद्येत्य मनतिप्रत्याहृतोऽन्तर्ऋचं भवतीत्यथा-
प्यस्यैतं छान्दस मध्यायं विद्यमान माहुरप्यथ खस्वाह
द्वादश वैरूपाणि भवन्तीति कस्येदं ब्राह्मणं स्यादिति
संवत्सरब्राह्मण मित्याहुः संवत्सरे द्वादशकृतवो
होतृषाम भवति तस्येदं संवत्सराग्निं वदेदिति ॥११॥

अथ प्रमत्सृष्टीये वदति हिंसितो ऽन्वीचेत य
मिच्छेत्प्रसृज्यमानं (न ०) प्रत्येयादिति त मनुगा-
येदक्षिण मन्विति कुच्य सर्वं सक्थ्युद्गृह्याशायं न
प्रत्येयादिति काकुभ उक्थः प्रणयः पृष्ठच्छन्दो-
ऽन्वभिवृद्धि रथ स्वःपृष्ठस्याङ्गिरसस्य निधनयोरानु-
पूर्व्यं विवदन्ते स्वःपूर्वं मिडोत्तरेत्येके एव मीतयोः

सामान्तरयोरानुपूर्वा भवतोडां वयं पूर्वा कूर्म एव
मनयोः समानोपायादभिव्याहारं पश्यामो यथा
राजने माधुच्छन्दस इत्यथ वैराजं चानुतोद मेके
कूर्वन्येवं छान्दसोऽध्याय इति चतुरनुतोदं वय मेव
माचार्यवच इति तेन वात्सप्रः समादध्यायदीदं
चानुतोदं तद्यदि चतुरनुतोदं तदपेव मिवब्राह्मणं
भवत्येतस्मिन् वैराजं प्रतिष्ठितमित्यथ कतमे विष्टम्ना
इति देवता इत्याहुर्देवताभिः पदानि विष्टम्नानीति
तदाङ्ग रेकादशेमा देवता दशकृत्वो विष्टम्नातीति
दशैताः सत्यम्नाया भवन्त्यपि वा य एते देवतान्तरेषु
दशस्तोभास्तान् विष्टम्नानवोचत्तैर्देवताविष्टम्ना इत्य-
थैतयोरक्षरयोर्विषदन्त ऋगक्षरे स्तोभाक्षरे इत्यृगक्षरे
इति लामकायनस्तदभिव्याहारेण जानीमो यादृशे
इमे ऋगक्षरे तादृशे इमे भवतइत्यथाप्रादित्यसदृशं
वैराजं यादृश इत आदित्यस्तादृशः परस्तात्तद्रूपं
दिदर्शयिषन् प्रथमे ऋगक्षरे अन्तं परिहरत्यथाप्रा-
ञ्चावचाः सामवृत्तयो भवन्ति यथैकवत्साभ्युपेतानि
पुनरारब्धानीति नान्यां मन्येत स्तोभाक्षर इति
धानञ्जयः पश्यामः खलु पदानुरूपान्तस्तोभान्त्वो-
वावयन्तो यथैतज्जनइत्या मृचि जनहान्तस्तोभी

. ऽप्रसिद्धवतोऽपि राक्षोघ्नोऽप्येव मिमे पीतवत्या मृचि
पीतवती स्तोभाक्षरे भवत इत्यथाप्रादित्यसदृशं
वैराजं यादृश इत आदित्यस्तादृशः परस्तात्तद्रूपं
दिदर्शयिष्यदानुरूपे स्तोभाक्षरे अन्तं परिहरति नो
एतत् क्वचन पश्यामः प्रथमे ऋगक्षरे अन्तं परि-
ह्रियमाणे इत्यथैपातिजगती भावप्रत्यये छन्द-
स्तोमरोह मदिदर्शयिषीद्विराजं वा वैराजे ऽहन्य-
चिकीर्षीद्विराडियं पञ्चाशदक्षरा बृहत्यावुत्तरे तेन
वृहतीभ्यो ऽनपेतं भवतीत्यनपेतम्भवतीति ॥ १२ ॥

अथैतासु महानाम्नीषु विप्रतिपादयन्ती दशा-
क्षर मिद मशाक्षर मित्यशाक्षरी प्रथमा द्विपदा शाक्-
राणि त्रीणि पदाणि पदानि धातुरशाक्षरः पञ्चाक्षरः
स एष कृताकृतो भवति बत्सो शाक्षरो ऽष्टाक्षर
ऊधः शाक्षर मष्टाक्षर मभ्यासवत्तत्र द्वाक्षरान् पादा-
दीन् प्रतीतोदा इत्याचक्षते पुरुषो शाक्षरः पञ्चाक्षरः
शाक्षराण्येव त्रीणि पदान्यध्यासो शाक्षरोऽष्टाक्षरस्तत्र
प्रक्षावयति न प्रतिहारयत्येते नैत्रीत्तरयोः शाक्-
राणि चाशाक्षराणि च व्याख्यातानि द्व्यध्यासोत्तमा
शाक्षरो भवत्यध्यासा किमर्था इति लोकोक्ताः शक्-
र्यः साध्यासा इमे लोका भवन्त्यग्निर्वायुरिति पूर्वयो-

रादित्यश्चन्द्रमा इत्युत्तमस्य तस्माद् द्वाध्यासोत्तमा
 शक्नोती भवत्यथ खल्वाह व्यौपशाः सप्तसुता भवतीति
 कखेदं ब्राह्मणं स्यादित्युत्तमाया द्वाध्यासाया इत्या-
 हुरेकाध्यासे पूर्वं द्वाध्यासोत्तमा तस्या इदं सभिनन्दं
 ब्राह्मणं वदेदित्यपि वा समस्तब्राह्मणं मेव स्याद् व्यौप-
 शोत्तमेत्युधसोभ्यासब्राह्मणं मन्य इति वार्पगण्य एव
 मिव ब्राह्मणं भवतीति श्रुतिः स्यकारं तस्माच्छ्रुते
 तीक्ष्णीयसी स्तूयादित्युपशोक्तानि शृङ्गाणि भवन्ती-
 त्यथ खल्वाह दिशः पञ्चपदा दाधारत्तून् पट्पदा
 छन्दास्ति सप्तपदां पुरुषं द्विपदेति प्रतिलोमं
 वदति ० वादतश्चिद्रोहो भविष्यतीति सप्तपदा प्रथमा
 शक्नोती पट्पदा द्वितीया यद्वि प्रथमाया उत्तमं पदं
 तद् द्वितीयायाः प्रथमं प्रगाथः सानुपृष्ठ मिति पञ्च-
 पदोत्तमा यद् द्वितीयाया उत्तमं तत् तृतीयायाः
 प्रथमं च द्वितीयं च नवपदाः पुरा बभूवुरिति लाम-
 कायनस्ताम्यो रेवत्यो निर्मिता द्वे प्रथमायाः पदे
 त्रीणि द्वितीयायाश्चत्वारि तृतीयायास्तदप्येव मिव
 ब्राह्मणं भवति सिमाभ्यो ह्यधि रेवत्यः प्रजायन्त
 इति नवपदा एव भविष्यन्तीत्युधस्य पदं चानु-

संहरत्यपि नवपदा एताभिरूपतरा न विपर्याये
त्रिणव इति ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे तृतीयः प्रपाठकः ॥

॥ अथ चतुर्थः प्रपाठकः ॥

अथ खल्वाह गायत्र मयनं भवति चैष्टुभ मयनं
भवति जागत मयनं भवतीति किमयनं स्यादित्यू-
धसि विकारो दृष्ट इति गौतमधानञ्चय्यौ य एष
मध्य ऊधसो ऽथकारस्तए स्वगिति कुर्यात्तद्गायत्र
मयन मथेति चैष्टुभ मिडेति जागतं तदाहुर्विकृतो
ऽथकारो ऽविकृतस्य को विकारो ये चाभित इडेति
विकुर्यादिति सर्वं मेवोधर्विकारार्थं सागच्छतीत्यपरए
सर्वं मेवोधर्विकुर्यादित्ययाप्याङ्गरविकृत मेवोधः स्या
दन्त्येडा मेव कुर्यादन्ताख्यानानि कर्माणीत्यथाप्याङ्गर-
विकृतेशान्त्येडा स्याद्यदेव प्रागन्त्येडायास्तद्विकुर्या-
त्तद्गायनं भवतीति ते कस्यहेतोर्जागत मयनं समा-
रक्षणोति मेदं जागत मिति आशिडल्ल्यायनो यानि

त्वन्न निधनानि तानि स्वरिति कुर्यात्तद्गायत्र मयन
 सपेति चैष्टुभ मिडेति जागत सपेदं मिथ्यणिधनं
 सर्वाभिप्रायं यथेद मधीमह इत्यूर्ध्वं शकुरीभ्यः पञ्च
 पुरीषपदानि पञ्चाक्षराणि तेभ्यः प्रस्तावयति न प्रति-
 हारयति न शश्वदेकेऽध्यासपुरीषपदानां प्रस्तावयन्ति
 प्रतिहारोपायान् प्रस्तावोपेयादिति प्रस्तावयामो
 वय मन्यदिदं शकुरीभ्यस्तत्कथ मप्रस्तुतं क्रिय-
 तेति सपुरीधात्तु नूनं प्रतिहारोपेयात्ते खल्विमे
 वहवः प्रस्तावाः कथ मोद्धार इति प्रस्तावनिमित्त
 ओद्धार इत्येके प्रस्तावे प्रस्ताव ओद्धारिणाटदीता-
 थापग्राह रसो वा एष साम्नां यदोद्धारो नैतेनाति-
 रेकोऽस्तीति प्रथम एव प्रस्ताव इत्यपरः स्तोत्रीयाया
 एतान्यङ्गानि भवन्ति सकृन्नु खलु स्तोत्रीयाया ओ-
 द्धारो भवत्यथापि परिचष्ट ऊर्ध्वं प्रतिहारादोद्धारिणा-
 दान मथाप्येव मन्यैः सामभिः समाधिरिति ॥ १ ॥

ते खलु शश्वदेके पुरीषपदैः प्रतिपद्यन्ते पञ्च-
 विधेन पञ्चमस्राङ्गः पृष्ठं प्रतिपत्स्यामह इत्यथापे-
 वं शकुर्यवसानं स्तोत्रं भविष्यतीत्यथापग्राह
 गोष्ठः पुरीष मिति कृत्वा वै गोष्ठं पशुनुपाकुर्वन्त्य-
 न्ततो वयं कुर्म एवं च छान्दसोऽध्यायोऽपि चैवंपञ्च-

विधं पञ्चसखाङ्गः पृष्ठं मनुसंस्थाप्यत इति यद्दे-
तद्गोष्ठः पुरीष मितिष्टा वै पशून् गोष्ठं कुर्वन्त्यथापि
पश्चार्द्धसेवि पुरीष मिति तत् खलु सर्वाभिः सह
स्यादित्याहुस्तृचदृष्टय इमा भवन्ति लोकदृष्टयस्तदि-
द मन्ते ऽनुपद्मस्थाने समाम्नातं भवत्यथापेप्रवं सर्वाः
सपुरीषा भविष्यन्तीति व्यवयस्याभविष्यदतिगुरु चाथ
वै विष्टावान्तेषु विष्टावसमाधय इति व्यवयश्चैव
गुरु चाथ वै पर्यायान्तेषु पर्यायसमाधय इति व्यवय-
श्चैव गुरु चाथ वा उत्तमा मैवानुचरेदेतया हि
सहोत्पन्नं भवतीति व्यवयश्चैव गुरु च सक्रदन्ततः
स्यादित्याहुरेतच्चासां लघिष्ठ मपि चैव मन्थवायो-
ऽथापि परिनिष्ठायाणिय मुदिरवान्ते ऽनुज्ञां वदि-
ष्याम इत्यथापि पश्चार्द्धसेवि पुरीष मिति तासां धर्मो
नियुज्यते न व्याहरेन्नाश्रीयादभिनवात्तत्प्रासीत पूर्वे
कोऽयं ब्रह्मणो भवति तन्नो ह प्रतिलभ्य प्रदहेदेत
मेवाहं ब्रह्मचर्यधर्मं मन्य इति गौतमस्तत्तृतिगुरु
चाभविष्यदपि च नो ह मरणाशङ्क मिमस्तु सर्वच्छ-
न्दसा भवन्त्यासां मै चरतः सर्वच्छन्दसा मिव व्रतं
चरितं भविष्यतीत्यथाप्याहुर्यानि रूपाणि ब्रह्मचारी
न पश्यति तान्यासन्नाग्राति लब्ध्वा हैनांत्समावत्य

भवति त मेतद्रूपेभ्यश्च रसेभ्यश्च समवुरुन्धमन्यत
इति ॥ २ ॥

तासां खलु त्रीन्संवत्सरान् ब्रह्मचर्यं चरेत् कृष्ण-
वस्त्रः कृष्णभक्ष आचार्याधीनस्तपस्वी तिष्ठेद्दिवा-
ऽऽसीत नक्तं साय प्रातरुदकोपस्पर्शा सर्वभूतेभ्यः
पन्यान मदददर्षति शरणं नातीयान्नित्यं स्निग्धवासा
बुभूषेदुदकसाधवो हि महानाम्ना इत्येवं खलु चरतः
कामवर्षी पर्जन्यो भवत्पुदकोपस्पर्शनं किमर्थं
मित्यनुक्ताः शक्यस्ता एव प्रविशन्मन्यत इत्यपि वा
पशूना मेव पायनार्थं स्यात् पशूक्ताः शक्यं इति
खलु प्रथमां स्तोत्रीया मनुगायाहोरात्रे वाग्यतः
परिणह्यन्त आसित्वा तस्याः संवत्सरं ब्रह्मचर्यं चरेद्देव
मेव द्वितीयाया एवं तृतीयायास्ते खलु शश्वदेके
प्रथमत एव परिणह्यन्ति प्रथमत एव यथा न प्रवच्य-
तीत्यध्यासं प्रत्येकेऽध्यासं प्रत्यध्यसिष्यामह इति तं
प्रातरभिवीक्षयन्ति यान्यप्रवच्यं मन्यन्ते योऽग्निं
वत्समादित्यमपोऽभिव्यख्यमित्यपोज्योतिरभिव्यखा
मित्यग्निं पशूनभिव्यखा मिति वत्सं स्वरभिव्यखा
मित्यादित्यमथाप्येतद्वैवैता भवन्त्याप इवाग्नि-
रिव वत्स इवादित्य इवेत्यथ खल्वाह पार्थुरश्मं राज-

न्याय ब्रह्मसाम कुर्याद् वार्हङ्गिरं ब्राह्मणाय रायो-
 वाजीयं वैश्यायेति पार्थुरश्ल' चेद् ब्रह्मसाम स्याद् वार्ह-
 ङ्गिरस्यैवर्षु कुर्याद्यद्यु वै रायोवाजीय मेते एव वार्ह-
 ङ्गिर रायोवाजीये सप्तोत्तरीये अन्योन्यस्य स्थानं
 यतिहरेत् कथं मुभयेषु समवयत्स्विति भुम्नो वशं
 नयेद्गृहपतेरित्येकेऽपि वा वार्हङ्गिर मेव कुर्यान्नित्यञ्च
 षेष्ठवर्णीयं चेति वैश्वामित्रस्तोत्रीये षोडशिनो स्तूय-
 मान आष्टमिक मुक्थस्तोत्रीयं प्रति निदध्यात्सञ्चा-
 राय वीङ्गस्तोत्रीये वसिष्ठस्यप्रिय मनुकल्पयेद् वसि-
 ष्ठस्यप्रिय मनुकल्पयेत् ॥ ३ ॥

अथ पष्ठेऽहनि रेवतीषु वारवन्तीयं पृष्ठं भवति
 तदेके प्रत्यक्षं ब्रुवत एतत्प्रकृतौ दृष्टं भवतीत्यथापि
 यद्रेवत्यः पृष्ठं सभविष्यत्प्रवमान आसां धर्मं मक-
 रिष्यन्नित्यथाप्यानुहूपाम्निष्टोमसाग्नि वारवन्तीयस्यै-
 वानुरूपं कल्पयतीति रेवत्य इत्यौष्ट्राक्षी रेवती पष्ठा-
 नां सृष्टिब्राह्मणं भवति तासां धर्मा नियुज्यते
 तद्गवां घोषोऽन्वसृज्यतेत्यथापि प्रतिपद्भिः पृष्ठानि
 संवर्णयन् रेवतीरेवाभि संवर्णयति पष्ठं च विश्वजिति
 चाथापि पृष्ठास्तोमात् पृष्ठानि च्यावयन् रेवतीरपि
 च्यावयत्यथाप्यनुगृहीतपृष्ठे रेवतीरेवानुगृह्णातीत्य-

धापि परोक्षपृष्ठोपाङ्गपृष्ठयोरनुगृहीतपरोक्ष इति वार-
वन्तीय मेवानुगृह्णाति यदेतदेतत्प्रकृतौ दृष्टं भव-
तीति ब्राह्मणेनैव कारणं वदति यदेतत्प्रवमान
आसां धर्मं मकरिष्यन्नित्युपाङ्गं पृष्ठत्व् स्तोत्री-
येण मन्यते यदेतदारवन्तीयस्त्रैवानुरूपं कल्पयती-
त्युक्तं वारयन्तीयस्य परोक्षं तदेतद्वैवर्तीयपरोक्ष मेव
भवतीति ॥ ४ ॥

अथ खल्वाह प्रायणतो द्विपदाः कार्याः उदय-
नताः इति कथं प्रायणतः खुरिति प्रथमेऽहनीत्याङ्ग-
रेतद्धि प्रायणं भवत्यथापि दृश्यते प्रायणीयस्योक्त्वं
चतुर्विंशत्यं तथा षष्ठ्याऽग्निष्टोम्यं यथाभिप्लविक
द्वितीय इत्यपर मेतदुक्तानां प्रायणं भवत्यथाप्येव
मुक्त्वं अतिहारः सिध्यत्यथाप्येवं प्रकृतिसविधतरं
भवतीति कतमावृत्ते पृष्ठे सप्त्स्थाधर्मा इत्यावृत्त-
स्यापान्त एव खुरित्येके यदा षडहः सन्तिष्ठत इति
हि भवतीत्यथापि षडहधर्मा इत्याचक्षते न चैतत्
षष्ठस्य साधियो यथो च प्रथमस्य त्रयस्त्रिंशत्यं त्वेव
संख्याया मित्प्राचार्या एतदावृत्ते रूपं य इत उपक्रम
धर्मः स परस्तात्सप्त्स्थाधर्मा यः परस्तात्सप्त्स्थाधर्मः
स इत उपक्रमधर्म इत्यथापि य एनानावृत्तस्वान्त

परिहरेत्सर्वाण्येव नूनं सोऽन्तलक्षणाद्यावृत्तस्थान्तं
परिहरेदिति ॥ ५ ॥

त्रीणि दशरात्रस्य विच्छिन्नानीति शण्डिल्यः
पञ्चम मभितो द्वे पृष्ठे पूर्व मेकां * तेपाण् सन्तानाय
सन्तनीत्यनुपूर्वण् सूक्तानुरूपाण्छन्दोमान् करोति
पृष्ठाच्छन्दोमाना मकृतकारायाथाप्यप्रकृतवादः प्राक्-
सूक्तानुरूपयतेत्यथापि प्रज्ञापयति सण्स्तावेपु प्रजा-
स्थान मभ्यवर्द्धयिषीद् बृहद्रथन्तरे पृष्ठे न हि पाडहि-
कान्यनुभवन्ति नो व्यलुलुषीदथापि शिथिलोक्तास्तेषां
प्रत्यक्षाभ्यां पृष्ठाभ्यां दृढीभावो भविष्यतीत्यथापि तम
उक्तास्ते एते ज्योतिषी साम्नाए स कस्य हेतोर्बृहत्पूर्वं
युक्त इति कृतयोः क्रियमाणयोरैपाकृतकृतिरथरपि
स्तोमप्रत्यवाये पृष्ठतो रोह मदिदर्गयिषीदर्थोक्तं बृह-
दित्यथापौदं वृतस्थानं बृहदाग्नितथा व्रतस्य मानस-
तया ते व्यत्यासमयुंक्ते तरकुशलं वाङ्मिधनानि माध्य-
न्दिनान्यन्थान्यैडान्यार्भवान्त्यानि सवनच्छन्दसो
रनुग्रहाय ॥ ६ ॥

अर्कपृष्ठान्यैङ्गिनो ऽधीयते सैषा छन्दोमानां
पृष्ठभक्तिस्तेषां पृष्ठत्वे तिष्ठमानो न साक्षात् करोति

बृहद्रथन्तरे वा निकामयमानः पूर्वा चार्भवे करो-
 त्येवं नैदीयसि पृष्ठानां सप्तमे ऽहनि कृताकृती भव-
 त्यब्राह्मणविहितत्वाकर्त्तव्य इत्याचार्याः कृन्दोमानां
 चार्कसमाधिर्यथा चैतान्येङ्गिनो ऽधीयते कृन्दोगाश्वा-
 पेन मेके ऽधीयते ऽथापि सङ्गोधे ऽनुगृह्यते यथा त्रिवृ-
 त्ति दशरात्र इति नवमे ऽहनि १मे स्तोत्रे सति साध्या-
 सां बृहतीं करोति कस्य हेतोरिति साध्यासा पूर्वं
 ऽहनि कृता स एव सप्रत्ययवायी ऽथापि वह्निं चरति
 तस्याः पथ्यता मापिपादयिपीहाशरात्रिकाणां
 द्रव्याणां पथ्याख्या ऽथाप्येतस्या मेवैतत् सामयोगत्
 साधीयोभ्यश्रुत इति त्रैककुभस्य निधने विवदन्ते
 पदनिधनाना मित्त्रेके यादृशे इमे ऋगक्षरे तादृशे,
 इमे भवत इति वह्निर्निधन मित्त्रपरं वह्निर्निधन-
 स्थाने च युज्यते ऽपि चास्य निधनवादी भवति वह्नि-
 र्निधनाना सुत निधनवादा भवन्तीत्यथाप्यापद्यते
 ज्योतिर्विचारान्यत्पदनिधन सभविष्यद्यत् परेक्ष्यत
 ज्योतिष्टोमीं मात्रां नास्य प्रतिनिष्कारं कल्पयति
 वह्निर्निधनस्यैव सत इति सत इति ॥ ७ ॥

अथ दशमे ऽहनि चतुर्दशत् होतुराज्यत् समा-
 मनामसास्य मध्यमे भवतस्तानूनपाती च नाराशत्सी

च इयानि कुलानि भवन्ति तानूनपातन्तानूनपातेषु
 कुर्यान्नाराशुंसीं नाराशुंसेषु वसिष्ठशुनका अत्रयश्च
 वध्यश्चाश्वकश्चाश्च सङ्कृतयश्चैतानि नाराशुंसान्यथे-
 तराणि तानूनपातानीति कथं मुभयेषु समवय-
 त्तिहति भूमौ वशं नयेद्गृहपतेरित्येके ऽपि वा तानून-
 पाती मेव कुर्यादेषा भूयिष्ठानां कुलानां भवत्यपि
 चैता मेवैके ऽधीयते ऽथाप्येषा समाख्यतरा भवतीत्यथ
 मानसं दशमख्यं भवती३ सर्वस्याहो एव दशरात्र-
 ख्येति दशमख्येत्याहुर्नैतद्दशमेनाङ्गा * विप्रयुज्यमानं
 पश्यामी ऽथापि दशमधर्मा इत्याचक्षते ऽथापि साहं
 मानसेन विराट् सम्पत्सिद्धात्यथाप्याहुः सर्वं मेवैद-
 महः पुरा मानसं वभूव तदतिगुर्विति वाच० समा-
 पादयान्चक्रुरेकस्तोत्रं चित्तं धर्मं मनु प्रनुवन्त्स्थाप्य-
 तीत्यथापि वागुक्तं महः संयुक्तं महः संयुक्ते वाड-
 मनसे भवत इति न दशमख्येत्परं मुपरिष्ठात् पत्नी-
 संयाजानां भवति यन्नूनं दशमप्राभविष्यत् पुर-
 म्नात्पत्नीसंयाजानां सभविष्यदित्यथाप्यत्र त्रिकं स्त्रीमः
 कथं त्रयस्त्रिंशं कृत्वा समाने ऽहनि त्रिकं पर्य-
 वयिष्यदित्यथाप्यत्र गायत्रं छन्दः कथं त्रयस्त्रिं-

शदचराः कृत्वा समाने ऽहनि गायत्रं पर्यवयिष्य-
दित्ययापि त्रागुक्तं महरन्त्या वाग्भवत्वन्यस्तनी नाद्य
भूयाद्दशमेनाह्ला सम्बन्धो यथा प्रथमेनेति कापटवः
सर्वं वैतद् दशरात्रस्य सर्वां वैतस्य दशरात्र इति
शाण्डिल्यायन आयामवाचं दशक्रमं मनोऽप्याप्त-
वामसंयुक्ते वाङ्मनसे भवत इति ॥ ८ ॥

तत्र गायत्रीः करोति स्थानं गायत्रीणां यदि
परखाह्नी गुर्वेवेदः स्तोत्रं तत्र लघिष्ठं छन्दो चिकी-
र्षिताद्यापेवमाद्यवसानसमाधिः प्रतिष्ठार्थं वाव
गायत्रीः करोतीति तासु विवदन्त ऐन्दुः प्राजा-
पत्याः सारंपराज्ञश्चान्द्रमस्यः सौर्य इति शाकपूणि-
स्तथा धानञ्जयः प्रत्यय आदित्यः प्रत्ययो मनः
प्रत्यये प्रत्ययं तत्र गायत्रं करोति स्थानं गायत्रस्य
यदि परखाह्नी गुर्वेवेदः स्तोत्रं तत्र लघिष्ठं सामा-
चिकीर्षीद्यापेवमाद्यवसानसमाधिप्रतिष्ठार्थं वाव
गायत्रं करोतीति यज्ञायज्ञीय-गौरीविति-रघन्तर-
वामदेव्यान्येवंयुक्तानि सामव्यूह इत्याचक्षतं ऽथै-
तस्मिन् ब्रह्मोद्ये वदति भूयांसीव ह स्या शाण्डिल्यः
प्रदिशति यदादोऽश्वन्निराचे ब्रह्मोद्यं तदाप्रत्ययिष्य-
द्यथा वैतद् ब्राह्मणा अधिमन्त्रं समुदाहरन्तीति

वरण मत्र भवत्यन्तनिर्वचना आशिप इति वृत्वा
 वरानौदुम्बरीः समभिपद्यन्ते सर्वकृतिं कृत्वा निरु-
 रिता इव मन्यन्ते ऽत आत्मान मूर्जा प्रत्याप्राय-
 यन्तो मन्यन्त ऊर्गुदुम्बर इति समाप्ते छन्दोब्यूहे
 सामब्यूहं कुरुत इति गौतमो ऽकृतकारार्थस्यस्त्रिंश
 मग्निष्टोमसाम करोत्युपवदिता छन्दोमानां नावसाने
 ऽचिकीर्षीदथापि शिथिलोक्ताः प्रतिष्टोक्तश्च त्रय-
 स्त्रिंशस्त भवसाने ऽचिकीर्षीदथापि त्रयस्त्रिंशे
 क्रियमाणे त्रिके सार्पराज्ञे त्रिंशतः स्तोत्रीयं दशम
 महः सम्पद्यते सा विराडथापेऽवं द्वादश पञ्चविं-
 शानहः सम्पद्यते नाहीनः साक्षादकार्षः सम्पदा
 चिदेन मुपास्यामीत्येतद्वयः शाण्डिलम् ॥ ६ ॥

पञ्चदशस्त्रीचाञ्जोतिष्टोमात्सपोडशिकाः सप्त-
 न्धिकाः रात्रिं ब्रूहीति चतुर्विंशति माज्येभ्य आदत्ते
 हे वामदेव्याञ्चतस्रः साकमश्वात्ते दश गायत्रास्तृचा-
 स्तान् रावे स्थाने निदध्याञ्चतस्रः ककुभः सौभरा-
 चासां द्वितीयायाश्चतीयायाश्चतुरचरं चतुरचर
 मुहृत्य हे प्रथमाया मुपदध्या देवः स विराट्प्रथमो
 गायत्रात्तरो वैतहव्य स्तोत्रीयो ऽतिशिष्टानीतरखां
 ककुभ्युपदध्यात्ताः षोडशिनः स्थाने निदध्याञ्च-

तस्यो नार्मेधात्तिस्रश्चोष्णह एकां चानुष्टुभं ताण्
 षोडशिनः स्थाने निदध्यादति शिष्टास्तिस्तः कौत्सश्च
 द्वे वृहत्पौ नौधसात्तथा कालेयात्तासा मेका षोड-
 शिनः स्थाने निदध्यादात्ताः सर्वाश्चतुस्त्रिंशदक्षराः
 सम्पद्यन्ते ऽन्तस्थान् प्रतिशिष्टास्तिस्तः सन्धेः स्थाने
 निदध्याद् द्वे ककुभौ रथन्तराश्चतस्रो यज्ञायज्ञीया-
 स्तासां द्वे द्वे सन्धिस्तोत्रीयेषूपदध्यादेव मेताण्
 सषोडशिकाण् ससन्धिकाण् रात्रिं निर्म्मिमीते ॥१०॥

ततः पृष्ठं ब्रूहीति सवनेभ्यः पूर्वस्त्राहः षोडशिन-
 श्चतुर्थं रात्रेः पञ्चमं सन्धेः षष्ठं पृष्ठ्याच्छन्दोमानं
 ब्रूहीति द्विवृत्पञ्चदशयोः समासश्चतुर्विंशस्तत्
 सप्तमं सप्तदशत्रिणवयोश्चतुश्चत्वारिंशस्तदष्टम
 मेकविंशत्रयस्त्रिंशाभ्यां नवमदशमे सोऽष्टाचत्वा-
 रिंशं नवमे निधाय पञ्चदशपट्कानादत्ते सर्वं
 षोडशिनं ते सप्तत्रिंशत्तृचास्तेषां चतुर्विंशति
 मादाय दशमस्याङ्गोऽष्टावष्टौ पवमानस्थानेषु निद-
 ध्याच्चतुर आज्येषु तथा पृष्ठेष्वेक सग्निष्टीमसाम्नः
 स्थाने तथा सार्पराज्ञे त्रयस्तृचा अतिशिष्यन्ते तान्
 प्रथमस्याङ्ग उक्त्वस्तोत्रीयान् ब्रुवीतैवं तदुक्थ्याद्दु-
 क्थ्य मभि संक्रामति द्विवृत्तः पञ्चदश मेतां महावृची

सम्पदित्यावक्षत आचार्यां दशरात्री महावृक्षस्तस्य
 ह्यग्रं गत्वा स्वर्गगमनमुपपद्यत इति नैषा सर्वस्मिन्
 दशरात्र उपपद्यत इत्यौपमन्यवस्त्रयस्तृचा अति
 शिष्यन्ते तान्यो ऽग्निष्टोमसंभ्र उक्त्व सोचीयान्
 व्रुवीतापररूप तच्छन्दोमेध्वेवेषा सम्पत्सिध्यतीति
 तदपेयव मिव ब्राह्मणं भवति दत्त ऐन्द्रोऽत इति
 होवाचाभिप्रतारी काक्षसेनिर्ये महावृक्षस्त्रायं गच्छन्ति
 क्व ते ततो भवन्तीति पडहं महावृक्ष मवोच-
 त्तस्य ह्यग्रं गत्वा त्रिवृत्पञ्चदशयोः पचयोः क्रियां
 दर्शयति तदपेयव मिव ब्राह्मणं भवति त्रिवृत्पञ्च-
 दशावेवस्तोमौ पचौ कृत्वा स्वर्गं लोकं प्रयन्तीति
 तयोः समासश्चतुर्विंशस्तस्याष्टाचत्वारिंशो द्वाद-
 शातिशिष्यन्ते ऽष्टमात्तथा दशमात्स चतुर्विंशो य
 एते सम्पदौ विदुस्ते पक्षिणो ये न विदुस्ते पक्षास्त-
 दपेयव मिव ब्राह्मणं भवति ये वै विद्वांसस्ते पक्षिणो
 येऽविद्वांसस्ते पक्षा इति ॥ ११ ॥

अथातो गवामयनं तदेक एकेनाङ्गाभिविद्धते
 ज्योतिष्टोमेनाथैके ऽतिरात्र-चतुर्विंश-नवाहव्रता-
 तिरात्र इति कृत्वा ज्योतिष्टोमेनैव संप्रतृणन्त्यथैके
 सोम्यायुषी दशरात्र भित्तुपाहरन्त्येते संवत्सर-

प्रवर्हं द्रव्याचक्षते शङ्काहत मिति चैतस्या सशूर्पी
 वार्कखण्ड आसाञ्चक्रे नानाहोभिर्वयं कल्पयामो
 यथैतद् ब्राह्मण मथ खलु य ऊर्हं ज्योतिष्टोमदशा-
 हाभ्यां यज्ञक्रतवः सप्तभिः पर्यायैस्तेषु ज्योतिष्टो-
 मानां च दशरात्रिकाणाञ्च द्रव्याणा भागमो भवति
 सोमान्वितानि स्थानान्वितानि पृष्ठान्वितानि तन्वा-
 न्वितानि भागान्वितानि सप्तस्थान्वितान्याशीःस-
 प्रायाणीतिरूपाच्छान्दसान्यायन्त्यपि च व्यावृत्त्यर्थानि
 तत्रेह चतुर्विंशे यानि सप्तमात्स्तोमान्वितानि तानि
 यानि द्वितीयात्स्थानान्वितानि तानि यानि ज्योति-
 ष्टोमात् पृष्ठान्वितानि तानि यानि दशरात्रात्
 सर्वाणि रूपाणि क्रियन्त इति तानि यानि छान्द-
 सान्यभिवन्ति प्रवन्ति स्वस्थयनप्रवादान्युपक्रमे ऽभि-
 रूपाणीति तानि तत् खलु बृहत्पृष्ठे रथन्तरं मध्य-
 न्दिनं कुर्म उपक्रमणीय महरिति रथन्तरं द्वितीय
 मिति बृहद्वेके चोभयसामान इति ह स्वाह
 गाण्डित्यायनो बृहत्पृष्ठास्ते रथन्तरमध्यन्दिनाः
 कुशलेनैवं स्वे सवने स्वे छन्दस्युभे वामदेव्योत्तरे
 भवत इति चतुर्विंशे होतुराज्ये समामना-
 मस्तासां चतुर्थी मुद्गरत्युतीभवत्यपरूपा प्रायणार्थं

ऽथाप्येतस्यां रणप्रवादी भवत्यपरूपा स्वस्वयनार्थे-
 ऽथ यच्चैतत्सर्वस्वारे भवत्येतां तत्र करोत्यथ खलु पुत्र
 मन्वहं ब्राह्मणं सन्तं नान्वहं कुर्म एवञ्च रश्मि-
 ब्राह्मणे दर्शयत्यपि च शशवद् ब्राह्मण मधीयते ते वा
 एते पुत्रातिपुत्रा ये पुत्र मन्वह मुपयन्तीति ॥ १२ ॥

उद्धरन्त्याचार्यास्त्रैककुभं समानोदर्कयोन्यपरूपं
 प्रायणार्थं तच्चैतत्सौभरं पृष्ठान्वितं विकल्पो वास्वाद्
 ब्राह्मणचोदितत्वादथ खल्वाह सर्वाणि रूपाणि
 क्रियन्त इति तत्र खल्वाचार्या एतेष्वेव द्रव्येषु
 सर्वाण्डस्तोमान्त्वर्वाणि पृष्ठानि सर्वा विभक्तीर्दश-
 रात्ररूपाणीति भक्तिमात्रेणैव कल्पयन्ति त्रिवृत्-
 पञ्चदशौ चतुर्विंशत् सम्पद्यते पञ्चदशसप्तदशान्
 पञ्चैकविंशान् पडेव त्रिणवान् पड् त्रयस्त्रिंश-
 न्त्वर्वाणि पृष्ठानि बृहद्रथन्तराभ्या मुपाप्तान्येतत्
 परोक्षाणि हीतराणि वामदेवेन वै तस्माद्विद्युद्वान्यु-
 द्दृशीयेन वै तद्धि सर्वेषां रूप मित्यनिरुक्ताया
 निरुक्तं विभक्त-सर्वाभिप्रायं वामदेवेन स्वरविभक्तिः
 पृथग् दशरात्रिकेभ्यो द्रव्यागमं सम्पश्येदुपवती
 प्रथमादणियवती द्वितीयाद्विद्युतवती तृतीयात्सत्रा-
 साहीयं सस्तोवीयं चतुर्धाद खलु साकमश्व

मुक्थप्रणये ऽकरिष्यदतिरात्रे तत् कृतं भवति तन्न
 समविचारयिषीत् तत्रैतत्सत्रासाहीयं चाहोपक्रमा-
 दुपक्रमेद् बार्हताद् बार्हते सोढवतीषु सोढवन्नामो
 ऽधेदं कर्म सहेमहीति पार्यपञ्चमा दुद्वण्शीयण
 पष्ठाद्यद्वा उद्वण्शीयं तदुद्वण्शपुत्र इति' हि भव-
 तीत्युद्वण्शीयेनैव सर्वरूपावाप्ति मेके बहुसप्तमा-
 दिन्द्रे अग्ना नमो बृहदित्यष्टमात् समं तद्द्वैर्ध-
 यत्रसे नवमादभीवर्त्तः सप्तोत्तरीयो दशमात् ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे चतुर्थः प्रपाठकः ॥

॥ अथ पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अथैषोऽभिपूवस्तस्मिन्त्सारण्ये गेयं छन्दःकृत्तं
 वभूवेति शाण्डिल्यो ऽहं मेव प्राग् विपुवतो ऽहं मूर्ध्वं
 सादित्यव्रतानि शुक्रियाणि विपुवति स तवश्या-
 वीयानि सामानि व्रत इति जमूहति बार्हद्रथन्तर-
 पृष्ठादनित्याभिरनित्योऽयं पडह इत्यपाडहिकी-
 रनित्या इत्याचक्षते ते खलु शश्वद्वाप्तविनः स्तोत्री-

यात् प्रतिपदः कुर्वन्ति यथास्थान मेवानुरूपाननु-
रूपान् वयं प्रतिपदः कुर्मः स्तोत्रीयाननुरूपानिवं
यथोत्तरं स्तोत्रीयानुरूपाणां प्रत्याहारो भवतीति
पडहवशेन नाना प्रतिपदः समानं पर्यास मेकाह-
वशेन तेन प्रच्युतं द्वितीयपर्यासं प्रथमेऽहन्यनु-
गृह्णात्यथेतान्येव वै यूथिकान्याज्यान्युद्धृत्य गाय
त्राणि तद्विभक्तीनि प्रतिनिदधाति त्रीणि त्रिणिध-
नानि करोति त्रीणि त्रीणि ह्येव पडहे ऽवधारित-
त्रिणिधनानि भवन्ति तानि यत्र यथाकृत मन्थय-
त्यायाखं प्रायश्चित्तिसाम पष्टेऽहनि चिकीर्षन् पार्थं
द्वितीयस्य साध्यन्दिनान्त्यं करोत्येतत् पुरस्तात्स्तोभं
क्षत्रसाम वृद्धति पष्टे ऽभिरूपं तेन प्रच्युत मिह-
वदासिष्ठं पष्टे ऽहन्यनुगृह्णाति स्वरविभक्तेरनु-
यहाय ॥ १ ॥

अथैते त्वाष्ट्रोसाम चान्धीगवं च तृतीयचतुर्थयो-
रहोर्व्यतिहरति त्राहयोर्व्यतिपद्माय तत्र ता एव
देवताविभक्तयो ऽथ सामान्तविभक्तय एतेषा मेव
द्रव्याणां तद्विद्वाः कल्पयेत पञ्चमे तु निधनविभ-
क्तिर्न विद्यते पष्टे चेडाविभक्तिमात्राभ्यावाग्यन्ति
वाहङ्गिरं वानुकल्पयेत् सौश्रवसं वा उक्त्याना

ब्रह्मसाम कुर्याद्गोष्ठं पष्ठे नु कल्पयेदिति तद्य
त्रिकद्रुका स्तोमाः पाडहिकानि तन्त्राण्यस्ति च
षडहप्रवादोऽपि चैव रहस्यब्राह्मणे दर्शयति ज्योति-
ष्प्रायणो ज्योतिरुदयनः षडहो ऽभिप्लव इति चैत-
रेधिणां तां सुमदेवं प्रयुक्तं एवं ज्योतिष्प्रायणो
ज्योतिरुदयनः षडहो भवति यथास्थान मितरदिति
तत्र यान्यैकाहिकानि द्रव्याणि स्तोमान्वितानि
तानि यानि पाडहिकानि तन्त्रान्वितानि तानि
यानि छन्दोमिकानि त्रयान्तानि त्रयस्ते त्रय ब्रूमे
लोकसन्मास्त लोकसन्मा स्त इमे बृहद्रथन्तरपृष्ठास्ते
बृहद्रथन्तरपृष्ठा इमा इति रूपा छान्दस्यान्यायन्त्वपि
च व्यावृत्त्यर्थाणि स्वादिष्टां प्रथमस्याङ्ग आर्भवीयां
करोति या ह्येतस्याङ्ग आर्भवीया भवति न तस्या
उत्तरे अधीमहे तस्याः शश्वन्माषशरावय उत्तरे
अधीयते तां ते कुर्वन्त्याभीशवं चतुर्थे नावसिकं
कुर्यादिति धानप्लव्यो व्यावृत्तये पृष्ठ्याभिप्लवयोश्चातु-
र्थिक मेवेति गौतम एवैतस्याङ्गः सरविभक्तिर्भव-
तीति भवतीति ॥ २ ॥

अभीवर्तो ब्रह्मसानेति तद्य स्तोत्रीयविधिर्यदितः
समानं साम भवत्यन्योन्यः प्रगाथ इत्यत्यन्तानात्वं

य आस्तुतं कुर्वते यथा दुग्धा मुपसीदे देवं तदिति
 प्रयुक्तप्रतिषेधस्तथान्त्रवायः पञ्चसु मासु, वार्हताः
 आप्यन्त इत्यधातः प्रगाथायतानि चतुःशत मैन्द्रा-
 वार्हताः प्रगाथा दशतयीषु तान्त्वमामनेत्तेषां चत्वा-
 रोऽन्यत्रस्थाना वृहद्ग्रन्तरकालियस्तोत्रीया अहरहः
 शस्यन्त इन्द्रक्रतुरौत्तरपक्षिकः शत मतिशिष्यते तेषा
 मेकं चतुर्विंशे कुर्यान्नूनं शत मतिशिष्यते सप्ता-
 शीतिः सतोवृहत्यस्त एकेन न चिंशत्सातोवार्हता-
 स्तृचास्तेषा मिहैकविंशति माहरति तद्विंशति-
 शतं सम्यद्यते विंशतिशतं पञ्चानां मासाना माभि
 पूविकान्यहानि भवन्ति तेष्वेतान् प्रगाथान् प्रयुञ्जीत
 तृतीयेऽहनि सतोवृहतीः कुर्वन् य एष पञ्चमस्य
 मासस्योत्तमोऽभिप्रवस्तस्मिन् द्वे सतोवृहतीः कुर्यात्
 तृतीयपञ्चमयो रक्कोर्न हि प्रगाथा अनुभवन्तीति
 तत ऊर्ध्वं छन्दसी संयुज्यादौष्णिहे तत्र एकां गायत्री
 मुपदधारसतोवृहत्यतिशेषं समाप्येति गौतमोऽष्टौ
 सातोवार्हतास्तृचा अतिशिष्यन्ते तान् प्रथमे चाभि-
 प्रवे कृत्वा द्वितीयस्य द्वाहे तत ऊर्ध्वं छन्दसी संयुज्या-
 दिति चतुरस्ररैरेव छन्दोभिरेतव्य मिति गायत्र्यां
 चतुर्विंशे ऽभीवर्त्तं कुर्यादुष्णिहि प्रथम चाभिपूविके

ऽनुष्टुभि द्वितोये तत ऊर्ध्वं वृहत्या पञ्चमास इत्वा य
 एष पञ्चमस्य मासस्योत्तमोऽभिप्लवस्तस्य पञ्चमे ऽहनि
 पङ्कीः कुर्यादपि वा षष्ठे तत ऊर्ध्वं त्रिष्टुभ्युत्तमे स्वर
 साम्नि जगत्या मित्यत्रापि सातोवृहत्यतिशेषः समा
 प्येत्येवं गौतमो नव सातोवार्हतास्तृचा अतिशिष्यन्तं
 द्वौ च प्रगाथौ तान्प्रथमे चाभिप्लवे कृत्वा द्वितीयस्य
 च पञ्चाहे पङ्कीः षष्ठे तत ऊर्ध्वं त्रिष्टुभ्युत्तमे स्वर-
 साम्नि जगत्या मिति ॥ ३ ॥

छन्दःसंयोगरूपोऽद्यविधिस्तत्स्थाने चातुरक्तर्ध
 मासशब्दवैयर्थ्यं मिति चेत् पञ्चसु मास्तिन्नति यथा
 पृष्ठ्यायनोऽपवादस्तु लिङ्गेन दद्राणवतीवन्न च सामा-
 न्तरये तत् कर्मास्तीत्येकदेशे यथा कालकृतौ लोके
 कृत मिति वृहत्या चैव त्रिष्टुभा चैतव्य मिति
 त्रिष्टुभि चतुर्विंशे ऽभीवर्त्त कुर्याद् वृहत्यां प्रथम
 चाभिप्लविकेऽपि च वृहत्या मेव चतुर्विंशे वृहत्यां प्रथम
 चाभिप्लविके त्रिष्टुभि द्वितीय एव मनुपूर्वं छन्दसोः
 प्रयोगो भवतीति तत ऊर्ध्वं व्यत्ययेद् वृहतोद्य एव
 तन्मन्य इति शौचिवृच्चिर्वृहत्या पञ्चमास इत्वा य
 एते ऽष्टौ सातोवार्हतास्तृच अतिशिष्यन्ते ये चैते
 चयोऽन्यत्रस्थाना वृहद्द्वयन्तरकालेयस्तोचीयास्तौः षष्ठे

मासि चैष्टुभो व्यत्येखेद्यदहः कालेयस्तोत्रीये ऽभी-
वर्त्त. कुर्यात् तरणिरिटिसषासतीति कालेय मा-
सञ्चाराद् यदहो रथन्तरस्य वृहत्स्तोत्रीये रथन्तरं
स्त्रादपि वा स्वरसाम्नोरन्यतरस्मिन् रथन्तरस्तोत्रीयं
कुर्यादत्र ह्यन्यासु रथन्तरं भवतीत्यथ त्रयस्त्रिंशत्
प्रगाथ मेकं चतुर्विंशे कुर्यात् सातोवार्हतं त्रय-
स्त्रिंशायने ऽभिप्रयुञ्जीता ऽपि वा न सतोवृहती-
राद्रियेत य एव चतुर्विंशे त मनुसंहरेदिति ॥ ४ ॥

एतेनैवोत्तराणि द्रव्याणि व्याख्यातान्या द्विप्र-
गाथाद्यथाकारो पुरस्तात् प्रगाथान्स्त्रात्तथोपरिष्ठा-
दिन्द्रकृती सामानि प्रतिकल्पयेत् तावन्ति तच्छन्द-
खानि निधनवन्ति यदि तच्छन्दखानि न विद्ये-
रन्नपि छन्दसानि कुर्याद्यान्यभिरूपाणि स्युर्गीति-
तश्च निधनतश्च कतम एषां कल्प इति प्रथमौ
प्रतिपिद्वावित्याङ्गरथेतरे सर्वे कल्पा अपि वा द्विप्र-
गाथ मेव कल्पः स्त्राद्दोषदर्शी नूनं पूर्वानल्यक्रमी-
दिति ते कस्य हेतोः षट्प्रगाथ मयनं समारप्सर-
न्तीति नैद् षट्प्रगाथ मिति शाण्डिल्यायनो यः
षट्प्रगाथं चिकीर्षेन्न सतोवृहतीराद्रियेतापि य एव
चतुर्विंशे त मनुसंहरेदिति स खल्वय मभीवर्त्तः

षट्प्रगाथानधितिष्ठति पूर्वस्त्रिान् पक्षसिद्धेश्च सतो-
 वृहतीरेव मेवेन्द्रक्रतुरुत्तरे पञ्च प्रगाथिकानि हे
 सतोवार्हते विकर्णं मष्टम मेव मनयोः समाधि-
 रित्यधैतत्सुज्ञान मौष्णिह मा विपुवतः सर्वत्र
 पृष्टापञ्चाहवर्जं मतिरात्राज्ञायथाकामकल्पारवादे-
 तेषा मज्ञां तदभिप्लवस्य रायन्तरेष्वहभ्सुर्विचार्यते
 पृष्ठे चैव मिव पडहे नाना स्वर्णिधनानि भविष्य-
 न्तीति पृष्टा मेव क्षिन्दन् व्यूहेत् समूहेदिति व्यूढः
 स्यादिति शाण्डिल्यायन एव मस्यर्षिदर्शनं भव-
 त्यथापेयं पुराण माचार्यवच इति समूढः स्यादिति
 धानञ्जय एष न्याय एव हि ज्योतिष्टोम एवं दश-
 रात्रस्य प्रथमस्त्राह एवं दशम मेव महीनैकाहा
 इत्यथापि समूढ एव पूर्वं उत्पन्नो ऽपरो वूढ एवं
 च रहस्यब्राह्मणे दर्शयत्येव मिव ब्राह्मणं भवति
 छन्दांसि वा अन्योन्यस्य लोक मभ्यध्यायन्नित्यत्पन्नस्य
 लोको नाम भवति ॥ ५ ॥

अथापि विलुप्ती वूढः पडहेन हि विष्टुमः
 प्रतिपन्नां लभते न जगत्सो माध्यन्दिनान्तान्न गायत्रा
 धार्भवान्तान् यत्रैवं खल्वेतच्छन्दांसि विप्रच्युत्य
 दशमे ऽहनि सम्प्रकल्पन्ते तत एव वऱहः सिध्यतीति

तदपेयं मिव ब्राह्मणं भवति नर्त्तं छन्दोभिः पृष्ठो
वृह मानश इत्यथापि समूहेन षडहेन सम्प्रयुक्तो
भवतीति तस्यैके प्रत्नवद् वहिष्पवमानं कुर्वन्ति न
ह्येता वृहकारिता इति नवाहयोगा इमा भवन्तीति
धानञ्जयः कथं मसमापयिष्यन्नवाहं नवाहयोगाः
कुर्यादिति तत्र नित्या वुपपन्नौ कविमानभिपुवन्त्या-
येन पार्थं द्वितीयस्य माध्यन्दिनान्त्य मभिपुवन्त्यायेन
नित्याभिः समूहति नित्योऽयं षडह इति तत्र
तान्येव सामूहिकानि यान्यभिप्लवे जनिवाख्यं व सेवै-
तदन्यत्तदेतत्स्रयोनिक्कामः कारयतीति कथं पृष्ठे
ऽभीवर्त्त इत्यकर्त्तव्य इति शौचिवृद्धिः पञ्चसु मासु
बार्हताः प्रगाथा आप्यन्त इत्येते पृष्ठ्यादेवैषाभिः
सिध्यतीति कर्त्तव्य इति गौतमो यत्सामावसृजेयुरव
स्वर्गाल्लोकात्पटोरन्निति हि भवतीति पृष्ठे वा अखैतत्
सतोऽवादीन्न ह्येनं के च नाभिप्लवाच्चारावयन्तीति तं
खलु वृहतोपु कालेयद्वितीय मनुकल्पयामः सन्तान-
रूप मस्मिन् भवतीति कथं मभिजितोत्यकर्त्तव्य
इति शौचिवृद्धिः कर्त्तव्य इत्येव गौतमस्तत्पृष्ठेनैव
व्याख्यात मथाप्येप एवं क्लृप्त एवैकाह आगच्छत्यभी-
वर्त्तमध्यन्दिन इत्यभीवर्त्तमध्यन्दिन इति ॥ ६ ॥

अथैते स्वरसामानस्तानग्निष्टोमानाह नवाह-
 कारिणः कुर्युर्नक्थ्यानेकविंशत्यहकारिणो योऽन्यथा
 कुर्यादकुशलः पुरुष इति विद्यादथैषां पृष्ठन्तोत्रीया
 आनुष्टुभा एकवृहतीका अनुष्टुभौ पूर्वं राधन्तरयो-
 र्वृहत्युत्तमेत्येतदेव विपरीतं द्वितीये चतुर्दशं तृतीयस्य
 भवति तासां तृतीया मुहृत्य चतुर्थीं तृतीयां कुर्म
 एषा वृहती भवतीत्यथ यत्रासुं षोडशिसाम भवति
 सर्वास्तचानुष्टुभो भवन्ति यत्र खलु वृहद्रधन्तरे ते
 करोति स्वराणा मेव पृष्ठत्वे तिष्ठमानो ऽथ स्वरान्या-
 नुष्टुभान्यनुष्टुप्स्विति तत्रयान्यैकाहिकानि द्रव्याणि
 पृष्ठान्वितानि तानि यानि षोडशिकानि तन्वान्वि-
 तानि तानि यानि छन्दोमिकान्यभिप्लव एव तानि
 व्राखातातानि चुल्लकवैष्टम्भं प्रथमे ऽहनि करोति
 दिगनुयहायादित्त मत्र स्वरं भवति तेन प्रच्युतं
 हि तं तृतीये ऽहन्यनुगृह्णाति पचसोः सन्तानाय
 विकल्पयन्त्य ऽनुष्टुभो मध्ये निधनान्यैडान्यनुजिघृ-
 क्षन्तः स खलु विकल्पयन्त्स्वाराण्यन्त्वानि कुर्याद-
 विकल्पयन्नेडानि विकल्पयन्तश्चोत हैके विकल्प-
 यन्तश्चैडानैव कुर्वन्ति तृतीयसवनज्ञात्रेण विक-
 ल्पयन्त्स्वेवस्वाराण्यन्त्वानि कुर्यादविकल्पयन्नेडानि

वसिष्ठश्च प्रियं चतुर्थाद्याथान्तर्यात् प्रत्याहरति तैरञ्च्यं
वेति विचारयन्त्युद्गुशीयवाध मिहानुगृह्णात्यामही-
यवं द्वितीयात् प्रच्युतं तृतीये ऽहन्यनुगृह्णात्यत्र
स्वयोनि भवतीति ॥ ७ ॥

अथैष विपुवाऽस्तत्र खलु बृहद्रथन्तरे करोति
शुक्रियाणा मेव पृष्ठत्वे तिष्ठमानो ऽथापि स्वर्गोक्तो
विपुवाऽस्तत्र स्वर्गोक्ते बृहद्रथन्तरे अचिकीर्षींस्ते यत्प-
वमानयोर्निदधाल्येतदेनयोरपयतोः स्थानं भवति ते
मद् बृहत्यां चानुष्टुभि चैतौ नेदिष्ठिनौ चातुष्पदावा-
वापा विति तत्र खलु गोलान्तं करोत्येतदन्ततन्वतर
मन्तं विधेयं भवति मध्यधरस्तत्र यान्यन्तलक्षणानि
(मध्यलक्षणान्य- ०) ज्योतिर्विधानि शान्तिविधानि
शुक्रियसङ्गान्यभिरूपाणि तान्यथ खल्वत्रानुष्टुभः
प्रतिपदः करोति यथैतद् ब्राह्मण्य मुपवतीं वयं परमे
ऽहनि परमां प्रतिपदं कुर्मी यान्यन्यानि बृहद्रथन्तरा-
भ्यां पृष्ठानीति ह स्माह शाण्डिल्यायन उपवत्येव
तेषां कुशलेनोपोद्धेव तानि बृहद्रथन्तरे इत्यथा-
प्रात्मोक्ते विपुवाऽस्तं प्राणोक्तया गायत्र्या प्रत्यपि-
त्सोद्धान्तो ऽनादान्त मिति वा वातेनावहतिविति माष-

शरावयोऽग्निरिन्द्राय पवत इति शुद्धास्तस्या उत्तरे
 उपवती चाग्रियवती च तत्रैके नाभीवर्त्तं कुर्वन्ति
 पौर्वपक्षिकोऽयं भवत्यथाप्येव सुज्ञानेन समाधि-
 रिति मध्यन्दिने वयं कुर्म एव मिव ब्राह्मणं भवति
 तादुभौ विपुवति कार्याविति यद्देतत्सुज्ञानेन समा-
 धिरित्यार्भत्रवरं तद्भवति नो पूर्वपक्षिक मूर्ध्नि पृष्ठाद-
 चिकीर्षीत् ॥ ८ ॥

अथ खल्वाह त्रिष्टुब् जगतीषु भवतीति कथेदं
 ब्राह्मणं स्यादिति पृष्ठाग्निष्टोमसाम्नोरित्याहुरेते क-
 ल्पाख्याते भवत इत्यथाप्याहुस्त्रिष्टुभ एवेमा जगत्तदृ-
 त्तयो भवन्तीत्यथाप्याहुस्त्रिष्टुभजागतादेवेमाः सूक्ता-
 दाहता भवन्तीत्यथाप्याहुर्जागत मेवाचैकं पदं भवती-
 त्यपि वा सम्पद एव ब्राह्मणं स्यादपि वा योनि-
 वादश्च कर्मवादश्च स्याज्जागतं हि सत् त्रिष्टुप्सु
 क्रियत इति समसितव्यास्त्रिष्टुब्जगतीर्मन्य इति
 कौत्सस्त्रिष्टुब्जगतीषु भवतीति सति कि मन्यत्
 समासादित्यावृत्ते पृष्ठेऽभीवर्त्तलोके सामानि
 प्रतिकल्पयेदिति गौतम एवं च पचसोः समाधिरपि
 चेव स मा मेन्द्रक्रतुरनुष्टुप् इति तत्रैतेषा मेव
 चत्वारि यान्यभिप्लवे वासिष्ठा गौहवे च द्वितीयप्रथम-

योरङ्गोः शुद्धाशुद्धीयं चेति विचारयन्ति शाण्डिल्य
 एतदक्षरणिधनं भवतीति नाद्रियेतेति शौचिवृत्ति-
 स्तदभीवर्त्तनेव व्याख्यात मथापि नित्यान्येवाभिहूय-
 तराणीतीन्द्रक्रतु मस्तूयमान मनुशःसयन्त्सामानि
 प्रतिकल्पयेदिति गौतमी जनिचं विश्वजिति यानि
 पृष्ठेऽभीवर्त्तलोके तानि दशरात्रिके पृष्ठे तेषां
 चत्वारि छन्दोमेषु यथाभागं यथापृष्ठं वा पौरुमीढं
 व्रतेन ज्ञात्रेण श्येतं वा तन्वज्ञात्रेणैवं वा खलु
 कुर्यान्न चाद्रियेतासामानिन्द्र क्रतु मनुशःसयितु
 मिति ॥ ६ ॥

अथोप दशरात्रः सम्भरतां पूर्वं पक्षसि विचारो
 भवत्यतिरात्रचतुर्विंशे चीनभिन्नवान् पृष्ठ मिति
 कृत्वा पञ्चायनमासानुपेयुरभिजित् स्वरसाम्नो न
 त्रिंशत्तमा मुपसम्भरन्त्यथेतं दशरात्र मेक आवर्त्त-
 यन्त्यावृत्तिसाधूत्तरं पक्ष इति न वय मावर्त्तयामो
 ऽनुपेतं पूर्वं पक्षसि तं कश्चादावर्त्तयामेत्यथापि नियुक्त-
 मानसो भवति यद्यु हैन मृते मानसादावर्त्तयिष्यद्दशमं
 च मानसं चरद् व्यवयिष्यद्यद्यु वै स मानसं व्रतं च
 मानसञ्च व्यवयिष्यदपि चावृत्तेन दशरात्रेण मानस
 मध्यशाययिष्यत्स कस्य हितोरकृतेन व्रतेन मानस

मधि गाययतीति वृतसास्वन्धात्प्राजापत्यं व्रतं प्राजा-
पत्यं मनः सर्वाग्निवृतं सर्वाग्निमनस्तदपि शश्वत्
सांवर्गजिता गोतमा उपरिष्ठाद्गतस्य मानस मधीयते
प्राकृतेः वृतेन मानस मधिषेपयामेति सामान्यात्तु
वय मनधिशाययन्तो मन्यामहे ऽथैतान्यच्चिंपयन्त्यहा-
नीत्याचक्षते विरात्रवतुर्विष्णे नवाहङ्गोऽत्रायुषी दश-
राचं वृतातिराचे अजयणादनप्रक्रमणादित्यनप्रक्रम-
णादेति ॥ १० ॥

अथातः संवत्सरा वर्गाणां पञ्चसंवत्सरा वर्गा-
स्तेषु धीरो मनीषया कर्मण उपसदो विद्यात्संस्था
वैषु वृतानि च षट्त्रिंशो नो नवोनद्य षडहोनो ऽथ
सावनो ऽथाष्टादशभिर्ज्यायानहोभिः सावनात्परो
नक्षत्रमिदं मासश्च तस्य चैव त्रयोदशी चान्द्रमसः
सावनश्चोभावथाष्टादश्युत्तमो ऽष्टासप्तत्रिंशतं पौर्ण-
मास्यां प्रसाधयेद् गवामयनस्योपायंश्चतुरः प्रति-
पादयेत्तेषां नक्षत्रः प्रथमस्तस्य सप्तविंशिनो मासाः
स्तप्तविंशतिर्नक्षत्राणीति तस्य कल्पः प्रथमस्य प्रथ-
मस्याभिप्लवस्य स्थाने त्रिकद्रुकवग्रहं कुर्यात्प्राग्निपु-
वत उत्तमस्योत्तमस्योर्ध्वं विपुवतस्ते खल्वभिप्लवतन्त्र
एव क्लृप्ताः स्युरित्येक एते चेहाधिकृता न चापि निव-

त्तयत्यथापि दृश्यते त्रहस्त्राहतञ्चे ऋग्नो यथा स्वर-
सामानस्त्रिकद्रुकपञ्चाहञ्चाभिप्लवतञ्चे सप्तदशराचे
स्वरतञ्चा इत्यपर मेवञ्च तञ्चाविलोपोऽपि च
सूत्रेषु चिकद्रुकत्राहः खतञ्चो भवत्यथ नवोनस्तखैवं
त्रयोदश मासाः सभार्ययोर्मासयोर्नवाहं लुम्पेच्चतुरह
मेव प्राग्विपुवतः पञ्चाह मूर्द्धं तस्य कल्पः प्रथ-
मस्याभिप्लवस्य स्थाने ज्योतिषं च गां च कुर्यात्प्राग्
विपुवत ऊर्द्धं विपुवत उत्तमस्याभिप्लवस्य स्थाने
ज्योतिषं नाच विपुवानभिभवत्युत्तरे ऽत्र पक्षसि
विपुवानुपसङ्ग्रायत इत्यथ षडूनाथान्द्रमसाः षट्
पूर्णापक्रमा ऊनावसानाः पूर्वे पक्षसि मासाः खुरुनो-
पक्रमाः पूर्णावसाना उत्तरे तस्य कल्पः प्रथमस्य प्रथ-
मस्याभिप्लवस्य स्थाने ऽभिप्लवपञ्चाहं कुर्यात्प्राग्विपुवत
ऊनेषु मासेषूत्तमखीत्तमखीर्द्धं विपुवतः ॥ ११ ॥

व्याख्यातः सावनः स एष आदित्यसंवत्सरो
नाक्षत्र आदित्यः खलु शश्वदेतावङ्गिरहोभिर्नक्ष-
त्राणि समवेति त्रयोदशाहं त्रयोदशाह मेकैकं
नक्षत्र मुपतिष्ठत्यहस्तृतीयं च नक्षत्राकृतयोरहो-
रात्रयोर्द्वे काले चेति सांवत्सरास्ताश्चतुष्पञ्चाशतं
कलास्ते षण्णववर्गाः स षट्पष्टिचिगतः षष्टिचिगते

श्लोकौ भवतः सप्तविंशती राष्ट्रस्य राज्ञो वसतयो
 मितास्त्रयोदशाहं त्रयोदशाहं मेकैकां नक्षत्रं मुप-
 तिष्ठति चयोदशाहानि तृतीयं मङ्गलश्चतसस्त्रिंशदा दश-
 तयो विकुर्वन् स्वर्णवं पन्थानं विततं पुराणं चत्वारि-
 ष्विंशता नक्षत्रैः समश्रुत इत्यथाष्टादशभिर्ज्याया-
 नादित्यसंवत्सरे एव तैर्यग्यनिको भवत्यादित्यः खलु
 शशुदेकदा परमासानुदङ्डेति नव चाहानि तथा
 दक्षिणा तदप्येते श्लोका भवन्ति यस्मिन्वै परिवत्सरे
 सौर्यो मासो ऽथ चान्द्रमो नाक्षत्रो न विलुप्यते कः
 स्वित्तं वेद कः श्विदष्टासप्ततिः त्रिंशते तस्मिन्संवत्सरे
 मिते सौर्यो मासो ऽथ चान्द्रमसो नाक्षत्रो न विलु-
 प्यते सप्तविंशति मेवैष सप्ताहानेति दक्षिणा तयोदङ्
 सप्तविंशति मिति तस्य कल्पः सप्तार्थयोर्मासयो-
 रष्टादशाहान्युपाहरेन्नवाह मेव प्राग्विपुवतो नवाह
 मूर्द्धं त्रिकटुकाञ्चाभिपूवं च प्राग्विपुवतो ऽभिपूवञ्च
 त्रिकटुकाञ्चावृत्तानूर्द्धं विपुवतः ॥ १२ ॥

कथं मनाहिताग्नेः सवासन मिति न विद्यत
 इति शाण्डिल्यायनः सर्वं इष्टप्रथमयज्ञाः पृथक् सत्रो
 पकरणानोष्ट्रा समाप्राग्नीन्सत्र मासित्वोदवसानो-
 यान्तान्द्विजो वृत्त्वा पृथक् पष्ठमनीयैर्यजेरन्निति

नो विधानं यथा त्विदं मद्य सचिणो भवन्त्यहीन-
याजका इमे कृष्णालिनकण्ठा भवन्त्यथापि यः सत्रे
करणाद्यजमानो मन्येतापि नूनं सो ऽहीनैकाहैष्वपि
यजमानो मन्येत तत्र ह्यपि करोतीति यद्यु वै यज-
मानशब्दाद्यजमानो मन्येतापि नूनं ये यजामह
इतीष्टिपशुवन्धेष्वपि यजमानो मन्येत तत्र ह्यपि
करोतीत्यथाप्याह य एतेनानिष्हेति तदेतदनाहि-
ताग्नौ साधिष्ठ सुप पद्यत इति विद्यत इत्यपर मेवं
च समारम्भोऽपि चैवं सूत्राणि भवन्ति स्थालीपाकेरना-
हिताग्नयो यजेरन्नित्यथापि दृश्यते पराग्निष्विज्या
यथा पुरोहितस्याग्निभिरश्व मनु चरन्तीति तदपि
शश्वद् ब्राह्मणं भवति यथा पररथेनाध्वान मिया देव
मेप स्रगं लोक मप्येति यः पराग्निषु दीक्षित इत्य-
थापि ब्राह्मणं भवति तेषां ये पुरोडागिनः स्युरपि
ह्यपुरोडागिनो भवन्तीतीवार्थो भवत्येतेनानाहिता-
ग्नीनां सत्रासन मुक्त मथापि ब्राह्मण मेष भवति
तेषां ये पुरस्ताद्दिदीक्षाणाः स्युर्यद्यु वैषां गृहपति-
रित्यपि ह्यदिदीक्षाणा एव भवन्तीतीवार्थो भवत्येते-
नानिष्टप्रथमयज्ञानां सत्रासन मुक्तम् ॥ १३ ॥

॥ इति निदानमूचे पञ्चमः प्रपाठकः ॥

॥ अथ षष्ठः प्रपाठकः ॥

अथापि समाहारसिद्धिं सचं भवति तदेतत्
 समरूप मग्नयस्तव द्रव्याणि च मन्त्रैर्वय मित्यथ यथै-
 तच्छागिडल्यायनीयगृहपतिस्तथा विगृह्णीते ऽथ कः
 पृष्ठगमनीयः स्यादिति यथाकामी पद्यानां दक्षिणा-
 वता मिति वार्षगण्यो ऽनारभ्य वदति तस्माद्दुदवसाय
 दक्षिणावता यजेतेत्यथापि पृष्ठगमनीयं नाम क्रतु
 मधीमहे ऽथापि सारस्वतखेटिरेव पृष्ठगमनार्थो भवति
 तथा दार्पणदत्तैरयोरिष्टिर्वा पशुर्वेति ज्योतिष्टोम
 इत्यपर मनादेशे क मन्यं प्रतीया मथाथाह यामि-
 तदक्षिणेव स्यादेष एव कार्यं इत्यमितदक्षिण उ खलु
 पृष्ठगमनीयो भवत्यथापि सत्राणा माद्यन्तेषु दृष्टो
 भवत्यथ मु खल्वन्ततम इत्यथापि उच्चावचान
 माहाराणा मन्तेषु दृष्टो भवति यथा चातुर्मास्येषु वाज
 पेथे राजसूये सदृश-वज्रयोरिति यदेतत् सारस्वतं
 दार्पणदत्तैरयोरिष्टिप्रायः स भवति सुत्याप्रायं
 तु ज्योतिष्टोम एवाभिरूपतर इति तदपि शश्वद
 ब्राह्मणं भवति तस्माद्दुदवसाय ज्योतिष्टोमेनाग्नि-
 ष्टोमेन रथन्तरपृष्ठेन सहस्रदक्षिणेन पृष्ठगमनीयेन
 यजेतेति यजेतेति ॥ १ ॥

अथात एकाहास्तेषां यानि ज्योतिष्टोमानि
द्रव्याणि नित्यानि तानि यान्यन्यान्पुक्त्वात्वयानि
तानि वृहत्पृष्ठेष्वन्यत् तन्त्वं करोति वृहदेकाहेषु
स्थानवच्चिकीर्षन्नख्य प्रत्नां माध्यन्दिनीया सैषा स-
रूपिता वृहतेति यस्तेमदा भार्भवीया सैषा वार्हता
दक्ष इत्यथ यत्र सार्थिचिकीर्षा ७ भवति परिखानां
तवार्भवीयां करोति तदाहुः परिखानैवैतस्य तन्वस्य
पुरार्भवीया वभूव तां सानुर्वाराहिरपनिनाया-
पडहमात्री भवतीति सैषा तयोर्वाक्सुहित्वा
प्रोच्यते ऽतो यान्यन्यानि द्रव्याणि वार्हतलिङ्गानि वा
तानि भवन्ति वार्हतेभ्यो वाहोभ्यो ऽयं सोम इति
माध्यन्दिनान्तीया वार्हतलिङ्गा सूर्यवत्य आर्भवा-
न्तीया दशमादन्तान्विता अन्तो हि वार्हत्पृष्ठमित्ये-
तद्गोस्तन्त्रमित्याचक्षते ऽथ यत्र ज्योतिष्टोमे तन्त्रे
वृहत्पृष्ठं तद्राजयज्ञेषु वृषा शोणा भवति वृषा हि
राजेति ब्राह्मणोमानां च ज्येष्ठयज्ञे राजजातीयत्वा-
देवैतस्मिन्नेव तन्त्रे वृहत्पृष्ठे सूर्यवत्यो न चेच्छन्दीम-
विलोप उक्तमाहा पृष्ठादारभवे स्तोमं प्रत्यवरोहः प्राग्
ज्योतिष्टोमविचारेभ्य एतयोस्तन्त्रयोः स मास मुभय-

सामतन्त्र मित्याचक्षते प्रतिलोम मग्निष्टोमेष्वनु-
लोम सुक्थ्येष्वग्निष्टोमभक्तिर्हि स्वादिष्टोक्थ्या भक्ति-
र्यस्ते मदाथ यत्रैकर्वी माध्यन्दिनीया भवन्तीन्द्रा-
येन्दो मरुत्वत इति तत्र करोत्येषा सामान्या तृच-
प्रथमा मरुत्वतीत्यथ यत्रान्ये माध्यन्दिनीयार्भवीये
भवतः कल्पसंप्रायाणि च द्रव्याणि तदाशीस्तन्त्र
मित्याचक्षते ऽथ यत्तदभिवादि द्रव्यं भवति यत्कामः
क्रतुस्तत्कल्पसंप्राय मित्याचक्षते तदेतत् सार्वक्रतु-
कम् ॥ २ ॥

अथैतानि बृहद्रथन्तरयोर्विभक्तानि स्थानान्यपी-
तरेतरस्य तन्त्रं गच्छतोः प्रतिपदाज्यानि ब्रह्मसा-
मौष्णिह मित्यभीवर्त्तस्तु राजयज्ञेषु भ्रातृव्यस्याभि-
वृत्त्यै भ्रातृव्यवान् हि राजेति यत्र वीभयसामा सन्
रथन्तरपृष्ठोमा नौधसेन बृहतः प्रत्याहारो ऽभूदिति व
यत्र वा प्रजापतिप्रवाद एकाक्षरणिधन एकः प्रजा-
पति रिति यत्र वाहर्गणस्य नाना ब्रह्मसामानि
चिकीर्षति तत् प्रथमे ऽहनि करोत्यक्षरणिधनानां *
प्रथम मायतन मिति श्रायन्तीयं प्रायश्चित्तार्थेनैव
भवत्यथ यत्र नाग्निष्टोमसा म भवति तद्यज्ञायज्ञीय

मनुष्टुभि भवत्येप नेदिष्ठे चतुष्पद आवाप इत्यथ
यत्र श्यावाश्वं प्रच्यवते तद्रथन्तरपृष्ठेषु शुध्यं निह-
वानुग्रहाय ब्राह्मस्तोमेषु च ब्राह्म्याना मुपहवायाथ
यत्र स्तोमप्रत्यवरोहस्तद् बृहत्पृष्ठेषु पौष्कलं रोह-
दर्शनं शुध्यं स्तोमप्रत्यवरोहे न चिकीर्षति विपमेषु
स्तोमेष्वभि सोमा राथन्तरेषु परीता वार्हतेष्वेते
राथन्तरीवार्हत्याविति तत्र गोभ्रायुपीऽर्हे चतुर्द्वयस्यै
कुर्वन्ति भाल्लविनश्चतुरस्त चैकचान् व्यत्यासेन काल-
वविनोऽध्यास्यायां रवेवैकचावद् एकस्यां प्रथमाया
महस्तिस्त्वपु परास्वदस्तिस्त्वपु पूर्वास्वदोऽध्यास्याया
मिति शाय्यायनिनस्तत्रप्रथमायां वय मेकचं कृत्वा
तस्मिन्नेव त्वचे हे त्वचस्ये अध्यास्याया मन्तत एकचं
तांशकण्ठकृष्णेष्वचचत इतरथी अनध्यास्यायां मध्य
एकचां वमितस्तत्रौ यथैतदग्निष्टुत्पृषभ इति ॥ ३ ॥

विभक्तावुक्थप्रणयौ प्रमच्छिष्टीयवन्ति राथन्त-
रेषु साकमश्रववन्ति वार्हतेषूद्दृशीयान्तान्नुभयेषां
पङ्कानुग्रहायाथ यत्र चतुर्थी भागः प्रत्युपशेते नार्मेधं
वा नार्मेधसदृशं वीक्यान्तेषु चिकीर्षितं भवत्यथैतौ
विश्वजिदभिजितौ पृष्ठ्यपृष्ठे स्तोमयोरन्तस्य वेति
शाण्डिल्यः पृष्ठ्यस्तोमस्याभिजित्पृष्ठ्यस्य विश्वजित्-

पृष्ठ्यदशरात्रयो रित्येक एतेनैवानुपूर्वीं वृहद्वृ-
 न्तरपृष्ठ मभिजितं पृष्ठ्यस्तोमन्यायेन रथन्तर मग्नि-
 ष्टोमसाम रथन्तरभक्ति रथं भवति पूर्वत्वात् तद्वृह-
 तानाध्यगिशाययिषीज्ज्योतिष्टोमसन्त्रपूर्वत्वात्तत्रया-
 न्यभिवन्त्यभिरूपाणि तानि जितिप्रवादान्युभयो रभि-
 जितोऽतिरात्रौ भवतो ब्राह्मण आज्य मुद्गरत्याग-
 भस्तोत्रोयं मानसञ्चर मिति सञ्चारये दिति धान-
 ज्ञव्यः किं हि यो ऽहो रात्रि मुपसञ्चारये दिति
 न सञ्चारये दिति गौतमो ऽसञ्चारकुशला यज्ञा
 भवन्ति तत्रैतत् करोत्यभि प्र गीपतिं गिरेत्यभिवतः
 स्थानेऽभिवत्सुज्ञान मुष्णिहि रथन्तरभक्तित्वान्न शुध्यं
 चिकीर्षति नो पौष्कलं वृहति पृष्ठे तत्रैतत्
 करोत्युभयभक्तिमिश्रणिधनं सर्वपृष्ठं विशृजितं रथ-
 न्तरं मध्यन्दिने वृहदग्निष्टोमसामैव मिव ब्राह्मणं
 भवति यद्यन्तरं प्रथमं वृहदुत्तमं मध्य इतरा-
 शीति ॥ ४ ॥

वैराजः होतृपामैतद् वृहत्परोक्ष मितञ्चैषा मेक-
 निधन मेकनिधनानि होतृपामाणि भवन्ति महा-
 नाम्नीर्मेत्रावरुणसामैता अवुक्ता वामदेव्यस्थाने ऽभि-
 रूपा वैरूपं ब्रह्मसामैतत्सर्ववृहतीषु सर्ववृहतीप्रायाणि

ब्रह्मसामान्येवं च स्वस्तोमानि भवन्ति रीवतीरक्षावा-
 कसामा स्वस्तोमा अप्रवादाहाय गायत्रीष्वग्निष्टोम-
 सामैव मिव ब्राह्मणं भवति यद्गायत्रो भवन्ति तेना-
 यतनात्र च्यवन्त इति तासा मेकविंशत्यक्षरा प्रथमा
 तेनैकविंशान्न च्यवन्ते कथं धर्मा इत्यकर्त्तव्या
 इत्येके स्वस्थानानि हि भवन्ति स्थानस्थाधर्मा इति
 कर्त्तव्या इत्याचार्याः संयुक्तानि भवन्ति संयुक्तधर्मा
 इम इत्यथापि कृत्स्नान्वितान्याशीःसाधकतराणि
 भविष्यन्तीत्यथापि शिथिलानि परोक्षपृष्ठानि तेषां
 धर्मकरणेन दृढीभावो भविष्यतीत्यथाप्यस्वस्थानानि
 तेषां धर्मकरणेन स्वस्थानानीति चिकीर्षां ख्यादित्य-
 थापि विश्वजिच्छिल्प इत्याचक्षते धर्माणा मेतद्य-
 च्छिल्पानीत्यथापि सङ्गये ऽलोपो लोपाच्चायतर
 इति न्यायतर इति ॥ ५ ॥

कथं मङ्गभूतस्य परिवासा इति कर्त्तव्या इत्येके
 विहिता अप्रतिपिडा भवन्तीत्यथापेवं पृष्ठधर्मैः समा-
 धिरित्यकर्त्तव्या इत्यपरं सर्ववेदससंयुक्तास्ते भव-
 न्त्यपि चैते खल्वङ्गभूताः सर्ववेदस मिति ते खल्वेते
 धर्मा एतस्मिन्नेव द्वादशाहे स्युरिति गौतमीऽत्र हि
 संवत्सराग्निं वदतीत्यूर्ध्वं द्वादशाहात्

णीति धानंञ्जय्यः कामं तु हवी दादगहिकी त्यादिति
 वाहृतं तन्त्रं वृहह्णित्वाद्यत्र कालेयं प्रच्यवते ऽनुजि-
 घृक्षितं तत्र भवति तद्यन्मध्यन्दिने ऽचाख्ख स्वच्छन्द
 इति सत्रासाहोयं ककुभि सोढवन्नामजिति नामस्विति
 भवति सफशुवे यद्यतिराच इति तु भवत्यतिरा-
 चः स कृत्स्नीभवति तस्मात्सफीभवतः सफं वा विच्या-
 वयिपीतदेक उक्थप्रणये कुर्वन्ति सोढवन्नाम मा
 प्रच्योष्टेति पिपीलिकमध्यां करोति दशराचन्यायेन
 तां नित्यायाः पुरस्तान्निदधात्येवं पथ्यावसान मिति
 तद्यत्र गणी चिकीर्षा वा प्रज्ञातकामो ० वैव सेवैष-
 तस्मिन्स्थाने भवति तत्र वामदेव्यं पृष्ठेभ्यः प्रच्युत
 मनुष्ट्णाति वामदेव्यभक्तिन्यहन्युत्पन्नेति वार-
 वन्तीयए सर्वपृष्ठेषु चिकीर्षितं रेवतीसंयोगात्
 तद्यत् द्विपदासु द्विपदा भक्तिन्यहन्युत्पन्न मित्यनु
 तन्व मुक्थप्रणयौ नाना षोडशिसामनी करोति
 नानात्वर्थो नानद् सभिजितीत्येतस्य पूर्वाभ्यर्थे-
 नेति ॥ ६ ॥

अथ व्रतस्य स्तोत्रप्रदेशः पञ्चविंशतिस्तोभाः
 पञ्चकृत्वः पदं पञ्चकृत्वः पूर्वा देवता पञ्चकृत्व

उत्तरा ऽघाप्याहुर्व्यवस्तीभेत्यदद्वैवत मेवः समाधिः
 पदद्वैवतस्येत्येते वापि द्वैवते व्यवस्तीभेदित्येक एवः
 समाधिर्द्वैवतयो रित्येते वाप्याहुर्द्वैवते व्यवस्तीभेदिति
 शाण्डिल्यो ऽथ कालवविनो यथासमाप्ताय मेव
 कुर्वन्त्येतत्त्वेपां लघिष्ठ मपि च यान्यनुपदस्तुव्वाऽघा-
 न्यादर्शयति तेषा मुभयत स्तीभान्तसकृन्निगदा एवाद्य
 पुरस्तात्स्तीभा भवन्ति यत्त्वेव प्रथम सर्वोचाम तत्
 कर्म ते खलु शश्वदेक आत्मना प्रतिपद्यन्त आत्म-
 सत्तमान्यङ्गानीति गिरसा वयः गिरी वा अग्ने
 सम्भवतः सम्भवतीति भवत्यथैके गिरसा स्तुत्वाथ
 दक्षिणेन पक्षेणाथात्मनाथोत्तरेणाथ पुच्छेनैवं मध्य
 आत्मा भवतीत्यथाप्येके गिरसा स्तुत्वाथात्मनाथ
 पक्षाभ्या मथ पुच्छेनैवः सम्यक् गिरश्चानूकं च
 भवतीत्यथेते गिरसा स्तुत्वा ऽथ पक्षाभ्या मथा-
 त्मना ऽथ पुच्छेनैव मिवाङ्गाना मानुषूर्थं मित्यथ यथै-
 तद्विद्वत्स्य स्तुवते तद्द्वय मेतद् ब्राह्मणवदित्यृश्यस्य
 साम्नि किं प्रत्यक्षं किं परीक्ष मिति इक्ष्वं प्रत्यक्षं
 द्राघितं परीक्ष मपि वेन्द्रेति प्रत्यक्ष मिन्द्र इति
 परीक्ष मपि वा यथायाम एतद्द्व माचष्टे तत्
 प्रत्यक्षं तथैषा स्तुतिः आत्तत्वर मिध ते पायुर्द्वजु-

रनास्क्रभ इति यथासमाम्नाय मेवोपेयुरेव मित्र
 ब्राह्मणं भवति यद्वै मनुष्याणां प्रत्यक्षं तद्देवानां
 परोक्षं मय यन्मनुष्याणां परोक्षं तद्देवानां प्रत्यक्षं
 मिति तत् कुशलं यदस्मिन्नहनि देवप्रत्यक्षं कुर्यु-
 स्तत्र खलु गोस्तन्त्रं करोतीतदन्तं तन्त्रतर मन्त्रचर
 मिदं भवति तत्र यो द्रव्यविकारो निर्वाकार्थो न
 भवत्यथापि प्राजापत्यं व्रत मनिरुक्ताः प्रजापति रित्य-
 थाप्यद्य सःस्तावान्यन्तोक्तं व्रत मिति स्तोम-
 कल्पाय चतुर्दश माहरति तद्यदेतद् यवं यवं नो
 अश्वसित्येतद्यवप्रवादं पुष्टिप्रवादं मन्नाद्यसःस्ताव-
 मन्नोक्ते ऽभिरूपं जरावोधीय मुभयसामसु चिकोर्पित
 मुभयविधेरेव हि भवति तदाग्नेययोन्यत्राद्यसः-
 स्ताव मन्नोक्ते ऽभिरूपं मैकाहिकाद् वृतात् पञ्च-
 निधनं वामदेव्यं मयनयति नाना मङ्गा मतिमेद-
 नायेति भवति तदेकाहे नोपपद्यते यज्ञसामान्या-
 दहीनेभ्यस्तत्र श्यैत मनुतन्त्रं मा नो विश्वासु हव्य
 मित्येतावद् ब्रह्मप्रवादा इतीलान्द मग्निष्टोमसाम
 कुर्वन्तस्तृचे कुर्युरेप आवृत्तिनाय इति दशसु दश-
 खक्षरेष्वार्चिकान्यनुगानानेप्रवं वैराजान्यनुगानानि
 भविष्यन्तीति पञ्चै सर्वस्मिन्नित्याचार्या अर्चैष्वनु-

गानान्येव मस्रोधतरो गीताना मिति द्वादशार्च
इति शाण्डिल्यस्तवापराशरनेयौ तृचावाहरेदा ते
अग्निं तं मन्य इत्येव मृग् दृष्टीन्यनुगानान्यृक्षु भविष्य-
न्तीति षडृचे तु कुर्वन्ति ये कुर्वन्त्यग्ने तव यज्ञी वय
इति चतुर्थं मेवानुगानं तृचे ख्यादिति वार्षगण्यो ऽत्र
द्वि निधनवादं वदति वृत मिति भवति स्वरिति
भवति शकुन इति भवतीति भक्तयश्च कल्पन्ते नाना
सामवच्चैनान्येके ऽधीयत इति ॥ ७ ॥

अथ साहस्रास्त्रिरात्राग्निं च वृताग्निं चोपकृता
एव मिव ब्राह्मणं भवति तत्र त्रयाणां सम्पद् ब्राह्मण-
चोदिता न उपकृता एते स्तोमा भवन्ति ब्राह्मण-
विहिताः तृतीयस्रोत्रे सामनी करोति वृतन्यायेन
त्रिरात्रन्यायेन च व्याख्यात मौभयं तन्वं प्र पूर्वयोः
पङ्क्तिषु ब्रह्मसाम यत् सहस्राक्षरासु ब्रह्मसामेत्वैव
मक्षरसहस्रं सम्पद्यते वार्हतं तन्वं तृतीयस्रोत्रोक्त्य-
त्वाद्दग्निं दूतं वृणीमह इत्युभयान्याज्यानीति तत्र
पूर्वं वार्हते उत्तरे रायन्तरे इति शौचिवृद्धिरेव
समविभागो देवताना मित्येकदेवत्ये वार्हते द्वि-
देवत्ये रायन्तरे इति धानञ्जय एतद्द्वयोः समवयतोः
कुशलं यदभ्यास इति व्याख्यातं आर्यन्तीय मपि

चैकादशाक्षरशतानि सम्पद्यते तत्र नित्या सहस्र-
 सम्पन्मौक्ष मुक्थ्येषु चिकीर्षित मुक्थ्यदर्शनं
 चापि च त्रक्षरणिधनं त्रीण्युक्थानीति सौभरं
 चैककुभं वेति विचारयन्ति नित्य महः सौभरं याय-
 न्तीयनियोगादुद्दृशीयनियोगाद्वा चैककुभ मिति
 त्रिरोत्रविधतम उत्तमस्त्रिरात्रिक्यः प्रतिपदस्याज्यानि
 चैक मत्रिरात्रिक मिन्द्रं मिद् गाथिनो बृहदिति
 तद्यत् करोति पृष्ठ मत्यविभाजयिषीज् ज्यैतिष्टोमं
 तन्नं विभृशाशङ्कस्त्रिरात्र एतत् प्रतिष्ठा विधतरं
 तन्नयो रिति ककुभं माध्यन्दिन मुपाहरति ता
 मुपरिष्ठाङ्गायत्रा निदधात्येव मिय समुत्र गायत्रा-
 नन्तर्हितेनेति तद्य स्थाने द्विपदां करोति पुरुष छन्दस
 इति सतीवृहतीं करोति त्रिरात्रन्यायेन तान्निधने
 वैरूपात् साक्षाद्रथन्तरं क्रियते सौभरं वृहतो वारव-
 न्तीयः रेवतीभ्यः पुरस्तान्निदधात्येवं पथ्यावसान
 मिति तद्यत्र गणीचिकीर्षां वा प्रजापतिकामो वैव
 सेवैतानि छन्दांसि युज्यन्त आष्टमिकीस्त्रिष्टुभः
 करोत्येता रूपसम्पन्ना इति तत्र वामदेव्यं करो-
 त्येदं हि ब्राह्मणं ववति पवमानस्त्वान्तां वामदेवा
 मिति खारः सौपर्णं सैत्रावरुण सामैतद् वाम-

देवासदृश मपुरस्तात्स्तीभ मेव वहिःस्वारं यथा वाम-
देवाम् ॥ ८ ॥

अथ साद्यस्केषु याः सद्यः प्रवादा नव प्रवादाः
प्रोक्तवत्यो जनइत्यस्ता अभिरूपा अथ खल्वत्र पृष्ठा-
न्यङ्गाश्चिकीर्षिता भवन्त्या माभिमानितो य मृतु-
प्रत्ययानि पृष्ठानि परियाचनार्थानीति तानि यत्र
साक्षादस्त्रस्तोमान्यभविष्यंस्तस्यैतच्छाक्तरवणं शक-
रीभ्यः प्रति वैष्टम्भैरूपात्साक्षाद्द्रघन्तरं क्रियते सौभरं
वृहतो वारवन्तीयं रेवतीभ्यः स्वाशिरामर्को वैरा-
जादायाश्च सुष्णिहि मध्यन्दिने स दक्षिणां प्रति-
गृह्य विभ्रंशेव स तृतीयसवने प्रायश्चित्तिं चक्र
इति कथ मुत्तरयोः साद्यस्त्रधर्मा इति कर्त्तव्या
इत्येके साद्यस्कैश्चाभि परीतो भवतो ऽपि चे मे काल-
सङ्कर्षाद्भवन्ति सङ्कृष्टकालाविभौ भवत इत्यकर्त्तव्या
इत्यपरसाद्यस्कौ हि भवतो यद्देतदभिपर्यायादिति
सर्व एवासाद्यस्कैरभिपरीता भवन्ति यद्देतत्काल-
सङ्कर्षादित्युच्चावचाः कालविप्रकर्षा एकाहाना तदेवं
बहु प्रसज्येतेति विश्वजिच्छिल्पे सामस्तोमे सति
साध्यासां वृहतीं करोति कथ हेतोरिति पुरस्तादा-
पन्नानि वैश्वजितान्यविच्यावयियन्नविच्यावयिपन् ॥९॥

जिघांसयज्ञ उत्तरस्तत्र या हतवत्यः क्रूराणि
 च सामान्यभिरूपाणि तानि त्रिकाण्याज्यपृष्ठानि
 करोत्येवम् सुपराञ्चि भवन्ति वज्रोक्तं च पञ्चदश
 मभि सम्पदाते चतुरः पञ्चदशानर्षा सोम दुग्मत्तम
 इति माध्यन्दिनीयाहन्यहे भवन्तीति शाण्डिल्यायन
 ऋष्यप्यृषेत्यर्थानुस्नातकाः कुर्वन्ति भागविलोपे चोत्पन्ना
 भवतीति पगाचीपु रथन्तर मिति द्विपदीत्तरासु
 पगाग् भवति ककुभावेवेति गौतमोऽनभिवर्त्तस्यैतद्
 ब्राह्मण मिति पवमाने रथन्तर मित्युद्धृत्य वार्हतानि
 स्यादष्टे ऽथपदस्तोमः शाक्तरवर्णस्य त्रिणिधनानुय-
 हाय शक्तरौणां च पवमानान्त्यं वा रथन्तरं तज्जाम्येव
 मिव ब्राह्मणं भवति यद्वै महावृक्षौ समृच्छेते बहु
 तत्र विभग्नं प्रभग्नम् गेत इति यदु वा अजामि
 यौधाजयस्थाने दैर्घ्यवसं यदन्तरा सोमा यन्तीत्यु-
 परिष्ठादनुद्धरन्ना वार्हतान्यनुकल्पयेत् तत्र पौरुमहं
 त्वचसमाप्तये भातृव्यवच्छस्त्रिण् ब्राह्मणं दर्शयतीति
 यौधानयापेतं वोत्सेधमध्यं कृत्वा पवमानान्त्यम्
 रथन्तर माभ्यीगवस्र निषेधो वृत्तिग्रहणात् याम-
 देव्यम् न्वर्चि वाभिपदनार्थं इति धानस्रव्यः प्रवक्षेद्
 मच्छसाम स्यात् रवमिन्द्र प्र तृर्त्तिष्वित्येतास्त्रेता

रूपसम्पन्ना इति श्यैतयोनी वा बृहत्पृष्ठत्वादथैप
 एकत्रिकः प्रजापतीप्सा मुपकृतस्तत्रैतावुत्सेधनिषेधौ
 प्राजापत्यादङ्गो निषेधो ब्रह्मसाम श्रायन्तोयत्सर्च्येपा
 श्रितवती प्रायश्चित्तकृतो ऽभिरूपेत्यतो यो द्रव्य-
 विकारः प्रजापतीप्सया स भवति ॥ १० ॥

अथ व्रात्यभ्तोमास्तत्र षोडश आशीःस्तोमः स
 एष द्वात्रिंशो विकृतस्त मच्छावावासाभ्नो निद-
 धात्येतदानुष्टुभस्थान मित्यनन्तरा द्वात्रिंशप्रयुक्त-
 र्भविष्यतीति पत्रसानयोर्ग्यीतिष्टोमानोतराणीति तत्र-
 या वौर्यप्रवादा बलप्रवादा गणप्रवादा द्रविणप्रवादाः
 शुचिप्रवादा निपणवत्यः पचिताभिव्राहारा अभि-
 रूपास्ता यानि च गणसामानि हूतवन्ति तत्र
 यच्छन्दो योगविकारो गणीचिकीर्षया स भवत्यपि
 च क्षुद्रीचिकीर्षया ऽथ खल्वाह यन्निरुक्तां निधन
 मुपेयुर्गृहपतिरेवर्धुयादपेतरान् घोतेति कखेदं ब्राह्म-
 णं खादिति नौधसप्रतिषेध इत्याचार्यास्तद्धि
 निरुक्तनिधनं भवतीति नेद मित्यथापर मा इन्द्रा
 इत्येवास्त्र निधनं निराहस्तदान्तथा खात्तन्निरुक्तं
 खादिति यथासमान्नाय' त्वेवैव मनिरुक्त मिति
 ऽवग्निष्टोमस्त्रीयी समामनामो द्वये व्रात्या भवन्ति

शीर्षादयश्चैपीकयात्रयञ्च शीर्षादीनां सतीवृहती-
 ष्वग्निष्टोमसाम कुर्यादिति धानञ्ज्यो ज्यायसंज्ञान्
 व्रुवत एपीकया वीणां प्रगाथवृहतीषु केनो विद्या-
 दिति स्वयं व्रुवीरन् ज्यायाऽसः खलु शीर्षादयो
 व्रुवते षोडश इतुत्तरस्तत्र खलूक्तं करोति षोड-
 शयोः स्थाने चिकीर्षंश्चावादावसानयोर्निर्दधा-
 र्येवऽ समाधिः पवमानाच्छावाकसाम्ना मिति
 कनिष्ठयज्ञ उत्तरो ये तु खलु जन्मना कनिष्ठा ये ही
 वयसेति ये जन्मनेत्याहुस्ते हि कनिष्ठा इत्याचक्षते
 यथाहुर्ये वयसा सखिवारिणो हि व्रात्या भवन्तीति
 व्राख्रातौ षोडशावच्छावाकसाम्नोरुद्धरति शुध्यऽ
 स्तोमसऽरोधात्तत्र मरुताऽ स्वऽ स्तोमं करोत्याशीः-
 स्तोम मा प्रच्योष्टेति विहरति श्यावाश्वान्भीगवे ऋचा
 वीप्सन् ॥ ११ ॥

ज्येष्ठयज्ञ उत्तरो ये तु खलु जन्मना ज्येष्ठा ये हा
 वयसेति तत्पूर्वेणैव व्राख्रातं तत्र दाशरात्रिकाऽ
 स्तोमानुभेव सामनी करोति ज्येष्ठयज्ञं कृत्स्नं
 चिकीर्षन्नघापीमं द्वात्रिंश माशीःस्तोमऽ साद्यान्
 ज्येष्ठयज्ञे ऽचकीर्षीत् स आदीयमानः सर्वात्स्तोमाना-
 दायेत्तां स्तु यदेवं प्रयुक्त एव मनवकारिणारोहो भव-

त्यष्टाचत्वारिंशत् परस्मादन्तरिताविति त्रिणवचय-
स्त्रिंशदभिहूपान्तो द्वाविंशो वाचिकीर्षत कनी-
याऽसौ स्तोमावुपागुरिति नु भवति त्रयस्त्रिंश-
द्वात्रिंशावित्तीवैतद्भवति द्वे त्रिणवचयस्त्रिंशे द्वे द्वा-
त्रिंशत्रयस्त्रिंशं इति वा खलु तत्कुर्युः सर्वान्वैवा-
रूढानुपेयुरित्यकुशला ऽनुव्याहृतान् कौपीतकीन्
मन्य इति धानञ्जय्य एवञ्छेवैषु सत्सु रोहो भवति
तत्र यो रोहो ऽर्थकारितः स भवति कथं मनिष्टप्रथम-
यज्ञानां ब्राह्म्यस्तोमा इत्यकर्त्तव्या इत्येके ऽनारभ्य
वदति य एतेनानिष्टेत्यथाप्येषा ज्योतिष्टोमे प्रति-
पदिधीयते ऽद्यापि यथा नानाहिताग्नीनां मेव मथ्य-
निष्टप्रथमयज्ञानां मितिकर्त्तव्या इत्यपरं प्रायश्चि-
त्तार्था इमे भवन्ति प्रायश्चित्तं नु खलु पूर्वं विधीयते
ऽद्यापि ज्योतिष्टोम एव प्रायश्चित्तं पूर्वरुवं दर्शयति
यथा कलशे दीर्घं विरिक्ते यावापि शीर्णं इति यदे-
तद्य एतेनानिष्टेति प्रकृतिभूतानां मेतद्भवति यदे-
तत् प्रतिपद् विधीयत इतीष्टा ब्राह्म्यस्तोमेनेत्येतदुप-
पद्यते यदेतद्यथा नानाहिताग्नीनां मिति सिद्धि-
कारितं मेतद्भवति ॥ १२ ॥

अथाग्निष्टस्य या आग्नेयः पठिताभिव्याहारा

ज्योतिष्टोमीभिः सदृशव्यञ्जना यथास्थान मभिरूपा-
स्ता रुद्रवतीस्त्रिष्टुभः करोति रुद्रो मरुतां पिते-
त्याहुस्तेन मरुत्वदनुग्रह इति गायत्रीष्वग्निष्टोम-
सामैतदाग्नेयं छन्द इति स यदेता उप त्वा जामयी
गिर इत्येता वायव्या इति तद् वारवन्तीयं गायत्री-
सामैड मृचा स्तोत्रीयं तेन प्रच्युतं यज्ञायज्ञीय मन्त्यं
करोत्यत्र हि स त्वचतां लभते तदेतत् स्तोमस्रोध
एव मेव भवत्यैन्द्रीय सुत्येति सोऽयं पूर्वः स आग्नेय्य-
स्तोत्रं चिद्वैन्द्रं भविष्यतीति स यदग्निष्टोमसामान्ता-
ख्यानं कर्माणीति सप्तदशे विषमे स्तोमे सत्यन-
ध्यासां वृहतीं करोति कस्य हेतोरिति न ह्याग्नेयी
साध्यासा विद्यते तस्यां चत्वारि सामानि तृचावभित
एकर्ची मध्य एवं तृचप्रायणं तृचीदयनं भविष्यतीति
त इमे पञ्चानुवाकाश्चत्वारः कल्पाः स एष प्रथमः
सर्वेषा मेव साष्टः स्यादपि वा प्रथमस्य द्वौ स्याता
कथं भक्ष्या इत्याग्नेया इत्येक एवं यथाथ भवत्यथा-
प्यत्र सुविप्रतिपिद्धरूपाण्यनाग्नेयानि भवन्त्याग्ने-
यानि यथा हविःस्रुतिः पवमाना इति यथाप्रकृ-
तीत्तरं भक्ष्यविशेषान् विदधन्नाग्निष्टुत्सु विदधा
तथापि कृतावे वा यथार्थं भवन्ति यथा मैत्रावरुण्य-

द्याग्निष्टोमसाम्नीत्युत्तरेष्वग्नय इति स्थाने सुब्रह्म-
ण्यायां देवा इति ब्रूयादैन्द्रत्वादग्निष्टोमसाम्ना
इत्येके ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे षष्ठः प्रपाठकः ॥

॥ अथ सप्तमः प्रपाठकः ॥

अथ त्रिवृतस्तेषां प्रथमस्य यो द्रव्यविकारो निर्वा-
कार्थे न स भवति पुरोध्याकामयज्ञ उत्तरः स्थपति-
सवो वयं समानाः श्रेष्ठो • संवृणीरन् ब्रह्मसवो वा
ब्राह्मणस्य यज्ञेन जिजनिपमाणस्य त्रिवृतः स्तोमं
सम्पद्यते लघुरीप्साया मभिरूपो यः स्तोमश्चाय मेप
गच्छति यः पुरोध्यां यः स्थापत्यं यस्य तु श्वाद् ब्रह्मसव
इत्येषा ब्रह्मणा भक्तिरित्यनुसवनं दक्षिणा ददाति
कस्य हेतोरिति बृहस्पतिरभिपिच्यमानो देवगणेश्वो
दक्षिणा आजहार वसुभ्यः प्रातस्सवने रुद्रेश्वो माध्य-
न्दिने ऋषादित्येभ्यस्तृतीयसवने ऽश्वदादगा मध्य-

-न्दिने ददाति दक्षिणा वेलाया मन्याधित्स्वन्मन्यते
 श्येनेनेषोर्द्रव्यसमुद्देश उक्त उद्धरति -शाक्करवर्णं
 साद्यस्वसाम तद्भवति तच्चैतज्जराबोधीय मेतद्गायत्री-
 सामापन्न मपि च रुद्रवद्योनिवधार्ये ऽभिरूप मुद्धरति
 वषट्कारणिधनं तद्य स्थाने सप्तहङ्करोत्तेतद् वृहता
 समानयोनिर्वधार्ये ऽभिरूप मुद्धरति स्वारे सप्तर्च-
 नवर्चां करोतेतते प्राणोक्ता इति ते वृहत् तद्य स्थाने
 वषट्कारणिधन मेपा देवेपुर्भवति ता माशीर्ध्वनि-
 र्द्रसन् ॥ १ ॥

• सर्वस्वारे सप्तर्चनवर्चान् करोत्येते प्राणोक्ता इति
 तेषां विलोपेन प्राणविलोपो भविष्यतीति स यत्प्रथ-
 माऽस्तृचानेते रूपसम्पन्ना इति चतुर्द्धच मैन्द्राग्नेऽ
 समामनामो प्रवत्यासां द्वितीया ता मुद्धरति सर्वाः
 प्रवत्यो भविष्यन्तीति गायत्रीणां पृष्ठापदानाद् वृह-
 तीषु मैत्रावरुणसाम करोति त्रिस्थानां वृहतीं पृष्ठेषु
 चिकीर्षंस्तच्चैतन्मैधातिथिः स्वयोन्युपन्नं पुरस्ता-
 देतत् स्थान मनभिवतीष्वप्रवतीषु हीविकपृष्ठानि
 स्वयोनीनि चिकीर्षन् विराड् * वृहतीष्वग्निष्टोम-
 साम प्रागादनुप्रहरतेति ता यदावर्त्तयत्यंबं प्रवृत्त्या

प्रक्रम इति तत्र यज्ञायज्ञीय मन्त्रसमाधये तस्या-
 चरसंसङ्गेन प्रस्तावयति प्रगाथीकाराय पूर्वस्था-
 श्वान्यङ्गे या याश्चाघ मेघोऽचरसंसङ्गस्तद्यत्र यच्चैषां
 तृचापत्तिर्वृहद्रथन्तरयोर्यज्ञायज्ञीयस्य चैव मेघैषां
 प्रस्तावयति दैर्घ्यश्रवसं स्वासु यदि जीवेदिति तु
 भवति न चेदृशकर्तुं मुत दीर्घं शृणुयादित्यपि वा
 प्रायणार्थं मेव स्यात् स्वारञ्च हि भवति प्रवदोनि
 वेति ककुबुत्तरासु ककुबुत्तरास्थानं हि सर्ववृहती-
 ष्वेक एवं स्वर्गकामयज्ञे रोहोऽपि वा स्वर्गोक्तां वृहतीं
 स्वर्गकामे यज्ञे ऽचिकीर्षीत् पुरस्तान् नाना वृहत्य
 इति वा तन्त्रे विप्रतिपद्यन्ते प्रथमतन्त्र मित्येके
 गायत्रीभ्यां जानीम इत्याशीस्तन्त्र मित्यपरं प्रवती-
 मिरयं ऋष्यस्ता एताः प्रवत्य इति ॥ २ ॥

अथातश्चातुर्मासानि स एष षडहो विहृतस्तत्र
 षाडहिकान्त्सोमान् करोति षडहन्यायेन ता-
 स्तत्र यदेवं प्रयुङ्क्त एव रोही भवत्यथापि नाना
 दीक्षावभृथानीमानि सर्वाणि भवन्ति तत्र सर्वाण्य-
 ऽहन्युपक्रमः सोमेन प्राचिक्रमिषीदथाप्येव मेनाननव-
 ष्चिन्नानन्ततो ऽध्यवस्यतीत्युपयन्ति तन्त्राणि पृष्ठानि
 सप्त्या इत्यङ्गां विक्रमादैकाहिकान्येकाहे द्वैरात्रि-

काणि द्विरात्र उद्धरति रात्रि मपरिकाण्डतथा
 द्वाहस्य त्रिरात्रिकाणि त्रिरात्र उद्धरति वामदेव्यं
 चाखंमन्नाञ्चापरिकाण्डतथा त्रहस्य नाना ब्रह्म-
 सामानि नानार्थं श्यैतनौधसवर्णानि वार्धद्रयन्तर-
 पृष्ठाद् यौक्तसृच मेवादाशरात्रिकं तदेतत् पूर्णद्व्या-
 नुयहाय शग्धूपु शचीपत इति प्रथमस्याङ्गो ब्रह्म
 साम स्तोत्रीयो वैश्वदेवस्त्रायण् स्यान् मापन्न एपां
 विश्ववती भवतीति पञ्चप्रतिपत्कान्यद्वाण्यत्वभी-
 ज्यायां पञ्चर्तुः संवत्सर इति पक्षा मङ्गां प्रतिपदः
 पडृतुः संवत्सर इति त्रिष्टुभं वैश्वकर्मणो करोति
 न हि गायत्री विद्यते समापद्यन्ते त्रिरात्रे भागा-
 स्तदनु द्रव्याणि हाविष्मतं द्वितीये ऽहनि त्रिरात्रस्य
 कुर्यादिति धानञ्चय्य ऋद्धिसामाप्रच्योष्टेति यौक्ताश्व
 मेवेति गौतमः कृतण् हाविष्मतं द्विरात्रे तृतीयस्यानञ्च
 हाविष्मतं त्रिरात्रे तत्रैतत् सण्हितण् शुनाशीर्य-
 सन्तानाय समुन्वेयो वसूनां प्राणाः जिगुर्महीना
 मिति पञ्चमपष्ठाभ्या मुष्णिक्-ककुभौ पडहसमीषुः
 प्रत्याहरत्येतेन न्यायेन द्विरात्रप्रभृतिष्वहर्गणेष्वेते
 भवन्ते न चेत् कृतागमो भवति द्विपदातिष्ठन्दसी
 दशरात्रन्यायेन ते जगत्याः पुरस्ताद्भिदधात्यन्त-

च्छन्दसी अन्त इति ते ऽयं न सर्वान्ते नासवनच्छन्दो-
ऽन्ते ऽचिकोपीत् तत्रैता वाजदावर्यो ऽन्तान्विता
अथा रुचेति नित्यवत्सा स्वयोनय एतेन न्यायेन
त्रिरात्रप्रभृतिष्वहर्गणेष्वेते भवतो न चेत् स्तोम-
सङ्गो भवति ॥ ३ ॥

अथैते सप्तदशास्तत्र वार्हतेष्वष्टमिकं पञ्चवं
करोत्येतद् बृहद्भक्तिनो ऽह इति तार्त्तीयिकं रथन्तर-
पृष्ठेष्वेतद् रथन्तरभक्तिन इत्यनिरुक्तः प्रथमस्तत्र यो द्रव्य-
विकारो निर्वाकार्ये न स भवत्यथ खल्वाह सासृती
भवति पौपी भवति वैशुदेवी भवतीति केनो विद्यादे-
तद्देवत्या इमा भवन्तीत्येतद्देवत्येषु समाम्नाता इति
यानि गोः सामानि तानि सामान्यनुपृष्ठं सङ्घित
मेवैतदाग्निष्टोम्यात् क्रियते स्वर्गकामयज्ञ उत्तरस्तत्र
यो द्रव्यविकारः स्वर्गकामयज्ञरवात् स भवत्यथ
खल्वाह सोमपीथ तदनु द्रव्याणि हाविष्मतं द्वितीये
ऽहनि रात्र्यश्च कुर्यादिति धानञ्चय्य ऋद्धिसम सा
प्रच्योष्टेति यौक्ताश्व मेवेति गौतमः कृतः हाविष्मतं
द्विरात्रे तृतीयस्थानं च हाविष्मतं त्रिरात्रे तत्रैतत्
सङ्घितं गुनासीर्यसन्तानाय समुन्वेयो वसूनां
प्राणाः शिशु महीना मिति पञ्चमपष्टाभ्या मुष्णिक-

ककुभौ पडहसमोष्णुः प्रत्याहरतेऽनेन नरायेन द्विराच-
 प्रभृतिष्वहर्गणेष्वेते भवतो न चेत् कृतागमो भवति
 द्विपदान्तिच्छन्दसो दशराचन्यायेन ते गत्याः पुरस्ता-
 न्निदधात्यन्तच्छन्दसो अन्त इति ते यन्न सर्वान्तेन
 सव नच्छन्दोन्ते ऽत्रिकीर्षीत्तत्रैता वाजदावर्षो ऽन्ना-
 न्विता अया रुचे ऽद्याविदोहायेत्यनन्यत्र भावा ये
 त्वेतद्वोचदिति स्वर्गकामयज्ञ एवोत्तरस्तत्रोभे सामनो
 बहुदक्षिण्यादपि वा स्वर्गकामयज्ञत्वादेवैव मित्र
 ब्राह्मणं भवत्यनङ्गाहौ वा एतौ देवयानी यज-
 मानस्य यद् बहुदयन्तरे इति वैश्वयज्ञ उत्तरस्तस्य
 काखरघन्तर मभि र्वा पूर्वपीतय इत्येतासु कुर्या
 दिति लामकायनी यथा वा अथर्यायाः शूद्रस्तल्प
 मुद्दिशेदतो देशीय गेतद्य एतद्रघन्तरखर्तु कुर्यादेतासु
 त्वेव ष्यादेतासाए हि स्नान मापद्यते चैताः परोक्षे
 पृष्ठे पडह इति सर्ववृहतोपु नान्यद् वृहद्रघन्तराभ्या
 मर्हति पक्ष मुत्तरासु स्वात्तं खलु विश्वतीभिः कल्प-
 यत्येगद् भक्तिर्वैश्व इति तन्ते विप्रतिपद्यन्ते ज्योति-
 ष्टोमतन्त्र मिल्येके गायत्रीभ्यां जानीम इत्याशी-
 स्तन्च मिल्यन्तं विश्वतीभिरयं कृप्तस्ता एता विश्व
 वाय इति तत्र यो द्रव्यविकारो वैगुदेवोचिकीर्षया

स भवति यान्यायुषः सामानितानि सामान्यनु-
 तन्त्रं यान्यन्यानि पृष्ठानि ब्रह्मसामभ्यां विशोविशीयं
 सुत्तरस्था मग्निष्टोमसाम ककुबुत्तरासु ककुबुत्तरा-
 स्थानं हि स्वर्गकामयज्ञ उत्तरस्तत्र खलु गोस्तन्त्रं
 करोत्येतदन्ततन्त्रतर मन्तविधोऽयं भवत्यनिरुक्तं प्रात-
 र्द्यवनं तत्र यो द्रव्यविकारो निर्वाकार्थं न स भव-
 त्थयैतद्देवस्थानं स्थितनिधन मुतास्त्रिञ्छीस्तिष्ठे-
 दिति तस्य रथन्तरं पृष्ठं वाजपेयसाम हि बृहत् करि-
 ष्यन् भवत्यज्ञोक्तोऽर्को वाजोक्त मन्त्रं त्वं नश्चित्र
 उत्थेति वारवन्तीय मग्निष्टोमसामैता राधस्वत्यः
 स्वर्गकामयज्ञे ऽभिरूपाः ककुबुत्तरास्थानं हि सर्व-
 बृहतीष्वेके तद्वाख्यातं सर्वस्वरो ऽनुतन्त्र मुकथ-
 प्रणयाय ॥ ४ ॥

अथैषी ऽभिषेचनीयस्तस्य द्वात्रिंशाः पवमाना
 अनुपूर्वं मावृत्तिस्थानेषु पञ्चदशप्रभृतीन् भागस्तो-
 मानेते प्राप्ता स्थाना इति तत्रोभे सामनी आङ्गर्दा-
 क्षिण्यादथाप्युभे ईप्साया मभिरूपे उक्थसंखं करोति
 द्वितीयेय मिज्या तत्र द्वितीयां सप्त्या मिति
 व्याख्यातम् वहिष्यवमान मन्यत् कविमतस्तत्र खलु

शश्वद् भाल्लविन आग्नेयीं पावसानीं मुद्गरन्ति यथा
 निवृतं न वय मुद्गरामः पृष्ठेभ्य इयं, प्रत्येवं पृष्ठाना
 मविलोप, इत्यथापि स्तोमप्रधानतरश्चन्द्रस इत्या-
 नुष्टुभं, पर्यासङ्करोत्थानुष्टुभो हि राजेति तासां
 मध्यमा मुत्तमां कुर्युः सूर्यवत्यन्ते ऽभिहूपे सम्भार्या-
 न्वितान्याजान्यथ खल्वत्र राजसामानि करोति
 राजसूयो राजसामानीत्येकादश करोति त्रिष्टुप्-
 सम्पन्नानि त्रैष्टुभो हि राजेति सर्वच्छन्दयानि करोति
 सर्वस्य कृत्स्नीकाराय न पाङ्कं करोति न हि पाङ्कं
 राजसाम विद्यत एक मुदाहरन्ति सत्यश्रवसो
 वाय्यस्य महे नो अद्य बोधयेति राजसूययाजी स
 वभूव नेह राजसूययाजिनां सामानि क्रियन्ते वार्ह-
 तानि भूयिष्ठानि करोति सवनच्छन्दो बृहत्यघाप्ये-
 तन्माध्यन्दिनच्छन्दो भवति वार्हतानि वाव भूयि-
 ष्ठानि लभत इति द्वे गायत्रीसामनी करोति द्वे वहि-
 ष्वमानं मुखयोगायत्री भवतस्ते कुशलं यदनुपूर्वं
 पञ्च माध्यन्दिने ऽपहार्भव एव ए रोहो भवति देव-
 स्थानं वरुणसाम सोमसामेति देवराज्ञा ए सैश्वरितं
 दैर्घश्रवसं पार्यं काचीवतं ब्राह्मणसाम सद्राजसाम-
 सूपसङ्गायते क्षत्रमार्गेण चचार राजसूययाजीव वभू-

वेति दैवीदासं वाय्व्रश्वं वैतहव्यं चासदस्रव मिति
मनुष्यराज्ञां द्वैषद उक्त्यप्रणयो विभृशशाशङ्क मिदं
कर्म द्विविधेन प्रतिष्ठेति तचेतत्सवासाहीयं सोढव-
न्नाम राजयज्ञे ऽभिरूप मनुषृष्ठ मितरे सदीवि-
शीयं दशपेयस्य मध्यन्दिने विगीयं राजयज्ञे ऽभि-
रूपं वारयन्तीय मग्निष्टोमसामस्त्रास्वेव् वारवन्तीय
मिति ॥ ५ ॥

प्रतीचीनस्तोम उत्तरसं खलु वृहत्पृष्ठं करोत्ये-
तद्वक्तिः क्षत्रिय इत्यतिरात्रसृस्यं करोति चतुर्थीय
मिज्या तत् चतुर्थीं सृस्य मित्यथापीदं द्वितीयं
यज्ञस्थानं यदहीनो द्वितीयो वर्णः क्षत्रिय इति
ज्योतिष्टोमं तन्त मेतदिह भक्तितन्त्रयोरय मु लोकः
क्षत्रियरेति स्तोमकारित आवापो व्युष्टिदिरात्र
उत्तरस्तत्रामु मेव दिरात्र माहरति तत्र दशस्तोत्रीया
उपाहरति संवत्सरसम्पदे चतुर्विंशत् वा वृत्तरी पव-
मानौ करोति वहिष्यवमानसमाधये सप्तदश-त्रिणवौ
प्रच्यावयति तावननारयोः स्तोत्रयोरनुष्टम्भात्येकविं-
शान्युक्त्यानि करोति विभृशशाशङ्को दिराचस्तत्रामु
मेव प्रतिष्ठान्तोम मभि प्रायुङ्गाधैतद्विगोविगीयं
राजयज्ञे ऽभिरूपं क्षत्रियस्य धृति. किमर्थ इत्या-

लुब्धजनपदोऽयं राजा तस्य क्षत्रसंयमार्यः क्षत्रसं-
यमार्यः ॥ ६ ॥

अथातो इन्द्रा इत्याचक्षते तेन सर्वे इन्द्राइन्द्रे
मित्रास्तु भवन्ति यौ यावियात् समान मर्य सुपक्तौ
तौ तौ इन्द्रौ भवती राज्यकामयज्ञः प्रथमस्तस्य यदेवं-
विधः स्त्रीमयोग एव सष्टावेकविंशान्तसम्पद्यत इति
सप्तदशं पवमानेषु निदधात्येष विडु-स्त्रीमो भवति
विट्कामो राजा ऽथापेते गामा इव सुत्याया
यत्पवमानाः सम्पूर्णाश्छन्दोभिः सामभिरिति तत्र
विट्स्त्रीमत् सप्तदश मविकीर्षादिनुपूर्वं मावर्त्ति-
स्थानेष्वतिशिष्टान् भागस्त्रीमानेवं चतुष्टोमो भवति
विभ्रंशाशङ्क मिदं कर्म स चतुरेण प्रतिष्ठेति
व्याख्यात मौभयसाम्य मभियेवनीये ज्योतिष्टोमं
तन्त्रं तद्ग्राख्यातं केशवपनीये ऽन्नाद्यकामयज्ञ उत्तर
स्तत्र चतुर्दश माहरत्येतद्ग्राद्यसंस्तव मित्या-
महीयवादुत्तर माभीक मेतदृष्टिसंस्तवं वृष्टिज मेव
सन्न माग्नीगवादर्कपुष्य मेतद्ग्राद्यसंस्तव मिति
प्रजातिकाम * यज्ञ उत्तरस्तत्रैकर्वं मुपाहरत्येपा
वृषग्वती प्रजातिकाम † यज्ञे ऽभिहूपान्तरिक्षप्रवा-

दान्तरिक्षायतना गन्धर्वाप्सरस इति तत्र यो द्रव्य-
विकारः प्रजाति कामः यज्ञत्वात् स भवति शुश्रुत्सद्यज्ञ
उत्तरस्तस्य द्वादशं माध्यन्दिनं सवनं त्रिवृती अभित
एव मिव ब्राह्मणं भवति यैकादशी या द्वादशीत्येका-
दशीः प्रातस्सवन उपसञ्चक्षीत द्वादशीस्तृतीयसवन
एवं गरस्य व्यपादानं सिध्यतीति तदपि शश्वदध्वर्यव
उपाहरन्ति श्लोमो वै त्रिवृतः स्तोमी द्वादशो यत्
त्रिवृतो द्वादश मुपयन्ति पुनर्द्वादशात् त्रिवृतं तस्मा-
देव पुनस्तोम इत्युक्त्यसं करोत्येव मेतासां
स्तोत्रीयाणां व्युपादानं सिध्यतीति स्तोमकल्पायैकं
साम मध्यन्दिन मुपाहरति स यन्मैधातिथ मेतस्या-
रिष्टवती योनिः प्रायश्चित्तकृत्ये ऽभिरूपे ऽत्येतो यो
द्रव्यविकारः शुश्रुत्सद्यज्ञवान्तस भवति ॥ ७ ॥

पशुकामयज्ञ उत्तरस्तव चतुष्पयायान्तस्तोमान्
करोति चतुष्पादाः पशव इति तदपि शश्वद् ब्राह्मणं
भवति यच्चतुश्चतुर्द्विद्विरोतीत्यथ खल्वज्ञानुष्टुभः प्रति-
पदः करोति पशुकामयज्ञे चतुष्पदा अभिरूपा इति
तास्तिस्रः सतीत्यतस्त्रो गायत्रीः करोति गायत्री-
स्यानं हि भवति वारवन्तीयं यज्ञायज्ञीयचतुर्थे-
पूक्थन्तोचीयेष्वेव मिव ब्राह्मणं भवति नोकथ्यो

नाग्निष्टोम इति यद् वारवन्तीयं पशुसंज्ञां
चापि च खोत्रीयाणां सन्निवारणाय पशुकामयज्ञ
एवोत्तरस्तत्र चतुर्ध्वं माहरत्येतत्पथ्यच्छन्द इति
षोडशिसंज्ञं करोत्येव मिव ब्राह्मणं भवति
नीक्ष्यो नातिरात्र इति पशुकामयज्ञरवाङ्गायत्र
उक्थप्रणयः पशुकामयज्ञावेवोत्तरावपि वा द्विरात्राग्नि
मुपकृतौ खाता मुभयेज्यानि ज्योगात् तत्र सप्ति-
सप्तदशौ स्तोमौ करोत्येतौ पशुसंज्ञावा विलेक-
विष्णु मत्तरस्य वहिष्पवमानं करोति चिकष् हीतु-
राज्यं सप्रायविकाहौ व्याविवर्त्तयिषन्नेतस्मिन्-
स्तदेकविष्णे पराक्रम्य चिकेण वज्जेण बलं विभे-
देति कामकायनस्ता उ सप्ति-सप्तदशावेव सम्पदेति
नानातन्त्रे नानापृष्ठे द्विरात्रन्यायेन सञ्चारयति
च न च सञ्चारयतीकाहन्यायेनाहःसञ्चारणं द्विरात्र-
न्यायेनासञ्चारणं जनुपैकर्वौ द्विरात्रन्यायेनौदला-
म्बीगवे द्विरात्रन्यायेनाञ्जत इति काव मन्थ मेषा
सामन्या * त्वचप्रथमा पशुप्रवादेति सत्रासाहीयं
शुध्ये, द्विरात्रन्यायेन श्यावाश्व-क्रौञ्चे द्विरात्रन्याये-
नाग्नेभोराजाय स्तविध्यत इति काव † मन्थ मग्नेग

इत्यहेयं भवतीति शाण्डिल्यायनो गोप्रवादात्तु
स्नातकाः कुर्वन्तीति ॥ ८ ॥

अपचितिकामयज्ञ उत्तररुद्र चतुर्विंश-पठान्
तरोत्खेवमिव ब्राह्मणं भवति वि च्छयन्तीति चतुर्विंश-
शत्रिणवावितीवैतद्भवति चतुर्विंशं पवमानयोर्निद-
गति तेन प्रच्युती त्रिवृत्सप्तदशावाज्यपृष्ठेष्वनु-
टह्णाति ज्योतिष्टोमं तन्व मेतदपचिततरं तन्वयो
रिति श्लोमकारित आवापोपचितिकामयज्ञ एवो-
त्तररुद्रयोक्ताः श्लोमास्तस्य यदेवंविधः श्लोमयोग
एवं विराज् सम्पद्यत इति द्विपदाः करोति
दशरात्रन्यायेन स यदेता एता दशरात्रावमाने
दृष्टा इति तत्र वारवन्तीय मन्तसामान्तच्छन्दसि
सूर्यवत्यो दशरात्रन्यायेनाग्नाभियजन उत्तररुद्रोभे
सामनी करोत्यग्नाभौज्यां क्वरस्त्रीचिकीर्षत् तथा-
पुभयसामाग्निर्भवत्युमाभ्यां हि परिगीयत इति
ज्योतिष्टोमं तन्व मेतदाग्नेय मिति स्वाग् सौपर्णं
पक्षिसाम पक्ष्यभीष्टाया * मग्नेर्वत मग्नाभीष्टाया +
स्वागिरामर्कोऽग्नाभियजने व्रते दृष्टो भवत्यग्नाभि-
यजन एवीत्तरस्तत्र ज्योतिष्टोम मेवाहरत्येतदाग्नेय

मिति चिवृत्पञ्चदशावाज्यपृष्ठेषु सम्पदशेन कुर्मौ
 व्याख्यात मौभयसामं ज्योतिर्ह्येवायं विकृतस्तत्रै-
 दल मनुष्टुभि तृचसमाप्तये तदेतदष्टमात् पृष्ठा-
 न्वितम् ॥ ६ ॥

राजयज्ञ उत्तररुच द्वे स्तोत्रौ उपाहरति ककुद्-
 रूपं दिदर्शयिपन्नपिवा सदोविशीयसामान्ते गृह्य-
 माणे सप्तदश कारयेतां विपमे स्तोमे सत्यनध्यासां
 वृहतीं करोति ज्योतिष्टोम्यात् तद्याः सामकल्पो *
 व्याख्यातो ऽग्निष्टुति व्याख्यात मौभयसाम्यं
 ज्योतिर्ह्येवायं विकृतस्तत्र गौरोवित मनुष्टुभ्येतदृप-
 भोक्त मिति वैश्ययज्ञ उत्तरो वैश्यश्च राजमात्रश्च
 खारान्ना मौपतो यज्ञः खादित्याहू राज्ञ एव खल्वयं
 संविरतश्च साहसिक्यादिड्भूतश्च कितवाशयश्च सवः
 स्यादिति शाण्डिल्यो ऽभिषेचनीयं प्रत्युपधावति
 सवसामान्याद् दान्त्रिंशादपायादनुष्टुभः प्रति-
 पदो ऽपयन्ति कुशलं यदुपवती मेषा राधन्तरी राध-
 न्तरो वैश्य इति व्यत्यासेन नित्यां वृहतीं करोति
 समो हि स्तोमो व्याख्यातावुत्तरो राजयज्ञ उत्तरस्तं
 खलु वृहत्पृष्ठ मिन्द्रन्यद्गाभिः कल्पयतेऽतद्गक्तिः

वचिय इति तत्र या इन्द्रवत्यो विस्पष्टास्ता अद्यापि
 वृत्रहप्रवादेन वृषखटप्रवादेन सूर्यवत्तयेत्येन्द्रो रूप
 मनु गृहणन् मन्यत इति तन्त्रे विप्रतिपद्यन्ते ज्यो-
 तिष्टोमं तन्त्रे मित्येके गायत्रीभ्यां जानीम इत्याशी-
 स्तन्त्रं मित्यपरमिन्द्रवतीभिरयं क्लृप्तता एता इन्द्र-
 वत्य इति तत्र यो द्रव्यविकार ऐन्द्रीचिकीर्षया स
 भवति राजपुरोहितयोर्यज्ञ उत्तरस्तत्रोभे सामनी
 उभयानि व्यञ्जनानि द्वैयज्ञा ज्योतिष्टोमं तन्त्रं नित्यं
 ब्राह्मणस्योक्तो यज्ञं क्षत्रियस्य ॥ १० ॥

विजिघांसद्यज्ञ उत्तरस्तत्रोभे सामनी करोति
 विजिघांसद्यज्ञं क्लृप्तं चिकीर्षोस्तत्रैतद्विशोविशीयं
 विजिघांसद्यज्ञे ऽभिरूपो सोमसामाऽऽथर्वणं वेत्य-
 भिवरतः सोमसामैतत्कूरणिधनं तस्य निधने विचा-
 रयन्तीन्द्र इव द्यूषु रमृणा २३४पू सूर्य इव द्यूषु
 रमृणा २३४पू वज्रिन्त्वुवची २३४पू नृपि वै तेषां
 द्वे पूर्वे षोत्तरे वा सर्वाणि वा समद्यन्नन्व मेव खर-
 येद्यथा शयो भस्त्राया निहन्यमानायाः ज्ञादः
 खाद्यथा वायसौ समृच्छेयातां यथा वनिष्कः क्लृप्तचेणा-
 भिहतो ध्वनेद्यथा वासन्नपुरस्य पादस्य निघातस्य
 हृषिति चाथर्वणं पशुकामस्यैतच्चतुर्णिधनं पशुकाम-

यज्ञे ऽभिरूप मेव मर्य एवोत्तरो ऽपि वा नाज्ञात-
 प्रायश्चित्तये यत्रानाज्ञातं भय मागच्छेद्यथा साटव
 मा जगाम यथा। जिहनुशिरो यथा वयःपतनं तद्-
 धेव मिव ब्राह्मणं भवतीन्द्र' मदेव्यो माया अस-
 चन्तेति शाण्डिल्यायन एव नूनं तद्विदाञ्चकारेति
 ह आह धानञ्चय्यी यदर्थं इमं साजहारानाज्ञात
 इव खल्वयं योगो भवति तत्र त एव स्तोमा ये
 पूर्वस्य तास्तु यदेवं प्रयुक्तेण प्रायावेकाहौ वराविवर्त्त-
 यिषुस्तन्त्रे विप्रतिपद्यन्त उभयसामतन्त्र मित्येके
 प्रववत्यो ह्येता माध्यन्दिनीया इत्याशीस्तन्त्र मित्य-
 पर मनाज्ञातप्रायश्चित्तये ऽयं तत्रानाज्ञातयोगाञ्चि-
 कीर्षन् गायत्र्याः स्थाने द्वे बृहत्यौ निदधाति ते
 संयुद्ध तिस्रो गायत्रीः करोति गायत्रीस्थानं हि
 भवति तत्र यो द्रव्यविकारो नाज्ञातप्रायश्चित्तये स
 भवत्यपि च विजिवाऽसया ॥ ११ ॥

अभिचरणीयावेशोत्तरौ तयोः श्येनैव द्रव्यसमु-
 द्देश उक्तौ ये पूर्वयोः पूर्वस्य स्तोमा तयोः पूर्वस्योद-
 रति सप्तदशनवदशौ प्रजातिसंज्ञावाविति पडति-
 शिष्टाद् द्विः स्तोत्रमाजः करोति सन्दर्शरूपं दिदर्श-
 यिषन्नेडं ककुभि करोति पुरुषच्छन्दसः स्वरं विद्या-

वयिपञ्चैतत् काशीतं- क्षीणस्वरेडं क्षयं परेषा
मिच्छतीति सामानुष्टुभि करोत्येतानि क्रूराणि
सामानीति स यत् चयाणां प्रथम सेतदानुष्टुभ मिति
पूर्वाध्यायं पूर्वं यज्ञस्थाने ऽथाप्येतत् क्रूरणिधनं
वधार्थे ऽभिरूप मथापि वृहन्निधनेनानुष्टुभ्यात्वेय
वै सामवज्जं इति वृहद्रथन्तरयोर्वदति भ्तामकल्पा-
योत्तरे विहितवन्तौ त्वा वाहरति तत्र तदेव साम
खादिति धानञ्जव्यः समानार्थो हि भवतो द्वितीय
मिति गौतमः स प्रायावेकाहौ व्यावर्त्तयिपन्नया-
पेत्तदभिनिक्लृष्टगीतिवधार्थे ऽभिरूपं वज्जोक्तं प्रम-
हिष्टीय मुक्तो यज्ञ सौपगव मैडत्वात् षोडशिसाम्नो
नार्मेधं करोति तच्चेतदुद्गुणीय सेतेनेडाकामश्च
सिध्यत्यजामिकल्पञ्चेति ॥ १२ ॥

महानाम्नीः षोडशिसामैता वज्जोक्ता राजयज्ञे
ऽभिरूपा वज्जो हि राजेति कथं धर्मा इति कर्त्तव्या
इत्येकेऽपि ह्यासा मेप स्वाध्याये धर्मा भवत्यथापि
धर्मिस्थान मापन्नाः षोडशिधर्मान् कुर्वन् कथं महा-
नाम्नीना धमान् न कुर्यादित्यथापि वज्जोक्ता आपो
ऽथापि सङ्गयो लोपो लोपान् न्याय्यतर इत्य-
कर्त्तव्या इत्यपरं पृष्ठापन्नाना वदति यदप उपनिधाय

स्तुवत इति तदेतदपि ह्यासा मेघ स्वाध्याये धर्मो
 भवतीत्यपेवं वादः स्वाध्यायधर्मान् कुर्याद् यदेतद्-
 मिस्थान मापन्ना इति धर्मिस्थान मापन्नतरं खलु
 सद्व्यन्तरं न धर्मांल्लभते यदेतदज्ज्ञोक्ता आपन्न
 इति शान्त्युक्ता आपो यः पश्चात्पत्र उपसृजन्ति
 वैश्वानर मेव तच्छमयन्त्यापो हि शान्तिरिति ह्याह
 यदेतत्सृष्टये लोपो लोपान् न्याय्यतर इति यो रघ-
 न्तरधर्मानकृत्वा सहानास्मीनां धर्मान् कर्त्तव्यान्
 मन्येत सदृशव्याघातो ऽथापि तस्य वक्ष्योक्ततरा धर्मा
 इति धर्मा इति ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे सप्तमः प्रपाठकः ॥

॥ अथ अष्टमः प्रपाठकः ॥

अघातो ऽहीनास्तेषा मुक्तो द्रव्याणा मन्वयो
 ऽथापि दशरात्रावलोपाऽहीनास्तत्र सिद्धानि दाग-
 रात्रिकाणि द्रव्याख्याहीनिक्या राचेः श्रौतकचरुर्वा
 ऽपनयति सत्रञ्चाहीनञ्च व्यावर्त्तयिषुस्तत्रैता
 करोति पन्थं पन्थमित्थेगतार इत्येताः सुतवतीनाए
 स्थाने सुतवत्य इति मध्यमस्य रात्रिपर्यायस्य होतृ-

प्रामणी विचारयन्ति दैवोदासं वा स्यादौर्ध्वसद्गनं वेति
 विकल्पो वा स्यादपि वा दैवोदास महीने कुर्यात्
 पूर्वाध्यायं पूर्वं यज्ञस्थान और्ध्वसद्गनं सत्रेषूत्तराध्याय
 मुत्तरे यज्ञस्थाने ऽथाप्यस्त्रिंशत्सत्रवादरूपो भवत्यौर्ध्व-
 सद्गन मपि शर्वरीषु प्रोहन्तीत्यथ खल्वाह त्रिणिधनं
 भवतीति कथं त्रिणिधनं स्यादित्येतान्येतान्येव निध-
 नानि व्यवस्यन्त उपेयुः सुवृत्तिभौ २३६५ नृसादना-
 २३४५म् भरे २३४५ पुवा २३४५ इति तदाहुर्जनेच्छन्
 त्रिणिधनं यदनन्तराणि निधनानीत्यथ वा एतानि
 विहृतान्यनुपद सुपेयुस्तत्र निन्दा यदनुपायात्रिध-
 नाना सभिवग्राहारो ऽथवा एतानि पृथक्स्त्रीत्रिया-
 सूपेयुस्तत्र निन्दा यदनुपायात्रिधनाना सभिवग्राहारो
 ऽथवा एतानि पृथक्स्त्रीत्रियासूपेयुस्तत्र निन्दा यत्
 सप्रायाणां निधनाना विप्रयोगो यथासमाम्नाय मेवो-
 पेयु रथापि यथासमाम्नाय मेवैतत्त्रिणिधनं भव-
 तीति शाण्डिल्यायनो यत्तिस्त्रो निधनमात्रा भव-
 न्तीति सर्वेषु पदेष्वभ्यासात् सौमिधं रात्रिषामेत्या-
 चक्षत कौत्स महीनादपनयति सत्रञ्चाहीनं च
 व्यावर्त्तयिष्येस्तच्चैतदाष्टादष्ट मृदिसंस्ताव सा
 त्वा विशन्तिवन्दव इत्येताश्चेताः सोमवतीनां स्थाने

सोमवत्य इति समुद्रप्रवादा आवल्यान्ते ऽभिरूपाः
इति ॥ १ ॥

बुभूपद्यज्ञ उत्तरो ऽपि वा पडहाप्ति मुपकृतः
स्यादेतेपाः स्तोमाना मुपधानात् तत्रोभे सामनी
वाहृतं तन्त्रं वृहत्पृष्ठयोपवतीति प्रतिपत्कस्य हेतो-
रिति बुभूपद्यज्ञोऽयं भवत्यनवधारितकाम इति
लामकायनकृत्र सर्वाभिप्रायां प्रतिपद् मचिकीर्षी-
दयापि पडहो ऽयं संलङ्घितः सैषा पडहप्रति-
पङ्गवत्ययापुत्रे स्यान्वती अचिकीर्षीत् तन्त्रेण वृह-
त्प्रतिपदा रयन्तर मित्यथापेना सेवान्य वेदाः समा-
मनन्त्याम्बीगवादुत्तर माघर्वणाः पडहोऽयं संलङ्घि-
तरुदेतव्यायश्चित्तिः स्या मा पशुकामयज्ञ उत्तरो
ऽपि वा हिरावाप्ति मुपकृतिः स्यादेतेपाः स्तोत्राणा
मुपधानाद्दशरात्राप्तिं वा छन्दोमाना मुपधाना-
द्वाख्यात मौभयसाम्य मनुपृष्ठं तन्त्रं इयान्याज्यानि
इयानि पृष्ठानि द्वैविध्यात् स खल्वाप्तेर्यामाणां
पृष्ठानां वैश्वजितानि पृष्ठानि गर्भं करोत्येतानि
नानात्वकृष्णानीत्यथापेव सामितरा दशरात्रयेति स
कस्य हेतोर्गर्भान् करोतीत्येव हि शश्वद् बहुधा
अधीयते गर्भवन्ति पृष्ठानि भवन्त्याप्तेर्यामस्य तानि

गर्भकारुः शस्त्रेत्यश्वो वै पृष्ठानि यद् गर्भवन्ति
भवन्ति प्रजननेनेव पशून्टसमर्द्धयन्तीति बृहदैराजगर्भं
करोति वार्हतं वै वैराजं तेनैव तदनु रूपगर्भं वाम-
देव्यं महानाम्नीगर्भं करोत्यापो वै वामदेवा मापो
महानाम्नास्तेनैव तदनु रूपगर्भं श्यैतं वैरुपगर्भं करोति
पशवो वै श्यैतं पशवो वैरूपं तेनैव तदनु रूपगर्भं
कालियः रेवतीगर्भं करोत्यैडं वै कालिय मैडारेवत्य-
स्तेनैव तदनु रूपगर्भं मयो द्रवदिडं कालियं कसेडा-
रेवत्यस्तस्मिन् मियुनादेव प्रजायत इत्यपि वा सर्वा-
स्यावर्त्तीनि वैश्वजितै रावर्त्तिभिर्गर्भवन्ति कुर्यात् तत्र
बृहत्सञ्चरते तस्य वैरूपं विधृत्या इति तत्र गर्भविधान
माहुर्मध्यमं पर्यायः सस्त्रोच्चीयं गर्भं कुर्वात् प्रथमो-
त्तमौ मुखस्यैवं गर्भोपपत्तिर्भवतीति कथं धर्मा इति
कर्त्तव्या इत्येके गर्भभूतानि भवन्त्यनुभूतान्यधर्मा
गर्भो भवतीति कथं धर्मा इति कर्त्तव्या इत्येके गर्भ
भूतानि भवन्त्यनुभूतान्यधर्मा गर्भो भवतीति कर्त्तव्या
इत्याचार्यास्तत्र तान्येव विवचनानि यानि विश्व-
जिति सुरूपं जरावोधीयस्य स्थान एतत्पशुसंज्ञाव
मित्यङ्गरत्याथर्वणं द्विपदा अत्र करिष्यन् भवति तत्रै-
तस्मैहविष मभ्यस्तगोत्यतिरिक्त

प्रजातिकाम-४-यज्ञ उत्तरज्ञत्र यो द्रवाविकारः
 प्रजातिकाम-१-यज्ञत्वात् स भवति वाखाता
 उत्तरे ‡ अथैत एकरतोमा एतान् कामानभ्युपहृता
 यथैतद् ब्राह्मण मथापेकभोमान्याहौनिकान्यहानि
 सोऽन्तन्याय मदिदर्शयिषीत्तत् खलु वृहद्दधन्तरपृष्ठान्
 कुर्मो रथन्तरवाहता ह्येते स्तोमा इति ज्योतिष्टोमं
 तन्त्रं ज्योतिषा ह्येते स्तोमा इति तत्रानुपृष्टं द्रवा-
 गमः षोडश्याः षोडशिनोऽनुब्राह्मणं वेति विचार-
 यन्ति किं स्तोमा अनुब्राह्मणं सूरिलोकविष्ण-
 स्तोमा इत्येव एषां प्रकृतिस्तोमो भवाययाप्याहरह-
 स्तोम सहः प्रथमोत्तमयो रन्विद्याता मेकाविंशं तु
 पञ्चदशस्य कुर्यात् पञ्चदशं मप्तदशस्यैवं तं स्तोमं
 सस्सुतोऽतिरात्रः सम्पद्यते यो यस्तस्याहो भवत्यह-
 स्तोमं त्वेवान्विद्यु रित्यनुब्राह्मण मित्यनुवूह मित्ये-
 तत् आद्यो वा ह्यहः स्तोमः स षोडशिनो न्यायेन
 यो वा ह्यसीयादित्यहस्तोमं चैन मनुवत्तम्श्यामो
 ज्यातो दितरात्रज्ञत्र ज्योतिष्टोमसर्वस्तोमौ समस्यति
 सा विलोपे भूयान् विलोपोऽभूदिति च दाशरात्रि-

४, + "प्रजातिकाम" इति ए ।

‡ ए इत्यत्र तत्रैव द्वितीयस्य, समाधि ।

काणां न हे करोत्यथैतानि दशरात्रद्यान्ताहानि
चतुर्थ-पष्ठे नवम-दशमे इत्येतेषां द्रव्याण्यहीना-
न्तेषु चिकीर्षितानि तत्रोत्तरत्र वहिष्पदमान मन्यत्
प्रतिपदो नावभिकम् ॥ ३ ॥

अथैते हाविष्मत-हाविष्कृते हाविष्कृतं पूर्वस्त्राञ्च
आर्भवचरण् स्थानापन्नं भवति द्वितीयस्थानं च हा-
विष्मत मुत्तरस्य माध्यन्दिने सप्तहितञ्च भागविलोपे
भागसन्तानाय निकामयते ऽपि चैवण् सती नेदीय-
सी हाविष्मत-हाविष्कृते भवत इति जनुषैकर्चा
वहर्गणन्यायेन चैशोक-वैखानसे जागतस्य भागस्या-
नुपहायाहीनान्तेष्वर्काश्चिकीर्षिताः सप्तोधान्विह
दीर्घतमसोऽर्का विपर्ययेणेतयोरान्निः स यदेता-
स्त्रेवासु स्वयोनि रथाप्येता धृतवत्यो दक्षितवत्यो ऽन्ते-
ऽभिरूपा इति ज्योतिष्टोमान्युक्यान्यहीनाग्तेषु
चिकीर्षितान्येवं पथ्यावसान मित्यायुष मुत्तरस्य द्वि-
तीयं करोत्येते सप्रायास्त्रिकद्रुका इति वृहत्पृष्ठं
वार्हतं तन्त्वं द्वितीयण् हि स्थान मापन्ना इत्युदरत्यन्व-
लक्षणानि त्रिणव-त्रयस्त्रिणशयो रन्वपाय मुत्सेध-
निषेधौ परिस्त्राना मिति जराबोधीय महीनेषु
चिकीर्षित मेतच्छन्दोमसामेति तद्य दुष्णिहि

प्रजातिकाम-#-यज्ञ उत्तररत्न यो द्रवाविकारः
 प्रजातिकाम †-यज्ञत्वात् स भवति वाखाता
 उत्तरे ‡ अथैत एकस्तोमा एतान् कामानभ्युपहृता
 यथैतद् ब्राह्मण मथापेकशोमान्याहौनिकान्यहानि
 सोऽन्तन्याय मदिदर्गयिपीतत् खलु वृहद्द्रव्यन्तरपृष्ठान्
 कुर्मो रथन्तरवाहता ह्येते स्तोमा इति ज्योतिष्टोमं
 तन्त्रं ज्योतिषा ह्येते स्तोमा इति तन्नानुपृष्ठं द्रवा-
 गमः षोडश्याः षोडशिनो ऽनुब्राह्मणं वेति विचार-
 यन्ति किं स्तोमा अनुब्राह्मण ए खुरित्येकविंश-
 स्तोमा इत्येप एषा प्रकृतिस्तोमो भवत्यथाप्याहरह-
 स्तोम महः प्रथमोत्तमयो रन्विघाता सेकविंशं तु
 पञ्चदशरा कुर्यात् पञ्चदशं सप्तदशस्यैवं तं स्तोमं
 सत्सुतो ऽतिरात्रः सम्पद्यते यो यस्तस्माद्धो भवत्यह-
 स्तोमं त्वेवान्वियु रित्यनुब्राह्मण मित्यनुब्रूह मित्ये-
 तत् खाद्या वा ह्यङ्गः स्तोमः स षोडशिनो न्यायेन
 यो वा ऋसीयादित्प्रहस्तोमं चैन मनुयत्तम्श्यामो
 ऽथातो दिरात्रास्त्र ज्योतिष्टोमसर्वस्तोमौ समहति
 मा विलोपे भूयान् विलोपो ऽभूदिति च दाशरावि-

*, † प्रजापतिकाम - इति ख ।

‡ य इत्ये तस्यैव तृतीयपद्य समाप्त ।

काणां न हे करोत्यथैतानि दशरात्रछान्ताहानि
चतुर्थ-पष्ठे नवम-दशमे इत्येतेषां द्वाण्यहीना-
न्तेषु चिकीर्षितानि तत्रोत्तरच वहिष्पवमान मन्यत्
प्रतिपदो नावभिकम् ॥ ३ ॥

अथैते हाविष्मत-हाविष्कृते हाविष्कृतं पूर्वस्नाह
आर्भवचरण् स्थानापन्नं भवति द्वितीयस्थानं च हा-
विष्मत मुत्तरस्य माध्यन्दिने संहितञ्च भागविलोपे
नागसन्तानाय निकामयते ऽपि चैवण् सती नेदीय-
ती हाविष्मत-हाविष्कृते भवत इति जनुपैकर्चा
वहर्गणन्यायेन चैशोक-वैखानसे जागतस्य भागस्या-
नुपहायाहीनान्तेष्वर्काच्चिकीर्षिताः सण्रोधान्विह
दीर्घतमसोऽर्कां विपर्ययेणेतरोराशिः स यदेता-
स्त्रेवासु स्वयोनि रथाप्येता धृतवत्यो दक्षितवत्यो ऽन्ते-
ऽभिरूपा इति ज्योतिष्टोमान्युक्त्यान्यहीनान्तेषु
चिकीर्षितान्येवं पथ्यावसान मित्यायुष मुत्तरस्य दि-
तीयं करोत्येते सप्रायास्त्रिकद्रुका इति बृहत्पृष्ठं
वार्हतं तन्वं द्वितीयण् हि स्थान मापन्ना इत्युत्तरत्यन्त-
लक्षणानि त्रिणव-त्रयस्त्रिण्ययो रन्वपाय मुत्सेध-
निषेधौ पदिस्त्राना मिति जरावोधौय महीनेषु
चिकीर्षित मेतच्छन्दोमसामेति तद्य दुष्णिहि

राथन्तरास्त्रोमाच्छुष्य नविच्यावयिपीदुद्दृशीयं ते-
 रञ्चा वेति विचारयन्ति पूर्वस्त्राङ्ग उक्थान्त द्रव्यज्ञोद्दृ-
 शीय मुपक्रमणीय महरिति तैरञ्चा मपोडशिका
 रात्रिस्त्रोमज्ञावेणापोडशिका ह्येवयुर्भवतीति त्रिवृत्
 पञ्चदशो ऽग्निष्टोम उत्तरस्य पूर्व एकस्त्रोमता मिवा-
 ङ्गोर्दिदर्शयिपन्नायुषा प्रच्युतं पञ्चदशं पूर्वस्त्रिन्नहन्य-
 नुगृह्णाति तत्र यदेतत् स्रुचो ऽभवदिति कपिवनो
 भायजात्यञ्चातूरात्राय जामदग्नये दिदीचे ब्रह्मचा-
 रिणः सम्पन्नकुलीन मपः प्रहृत्य तस्य त्रिवृत् पञ्च-
 दश मह रूपेतं वभूवाथेतरस्त मर्थः साधयित्वा
 प्रत्यानगाम समाय मिम महयांगं निशीशमतेत्यायुर-
 तिराच मुपदधौ ब्रह्मचारिणश्च परिहारेण यज्ञ प्रत्यव-
 हारेण च रूचो वभूव यस्वेतौ दोषौ परिहरेन्न रूचः
 ह्यादिति पूर्वैव द्रव्यकल्पो व्याख्यातो व्याख्या-
 तः ॥ ४ ॥

अथातस्त्रिराचास्तत्र वामदेव्यं तृतीये पृष्ठे
 करोति लोकविधां विरात्र उपकृत एतानि लोके
 सामानीति तानि कुशलं यद्यथाभक्ति निदधाति
 तन्वेपु विप्रतिपद्यन्त आहोिनिकतन्वाणीति गीतम-
 स्तद्गायत्रीभिर्विजानीम एकैवात्राहोिनिकी भव-

त्यस्य प्रवेति तां यत्करोति सहस्रवती सहस्रवत् तद-
 भिरूपेत्यैकाहिकानीति धानञ्जय्यस्तद् गायत्रीभि-
 रेव जानोम एकैवात्राहीनिकी भवति प्र सोमासो
 विपश्चित इति तां यत्करोति प्रवत्युपक्रमे ऽभिरूपे-
 त्यहरहरेवाहीनैकाहाभ्यां वर्त्तत इति शाण्डिल्या-
 यन एवं युक्ता एता गायत्री भवन्तीत्यथ खल्वत्र भाग-
 विपर्ययो भवति लोकविधां चिरात्र उपकृतस्तं यथा-
 भक्ताचिकीर्षीत्ते एते परे अहनी भागविपर्ययाद्
 द्रव्यसमासेन वर्त्तते द्वितीये ऽहस्त्वानि हैतीय-
 कानि भागान्वितानि तार्त्तीयिकान्येतदेव विप-
 रोतं तृतीये खल्वत्र इयान्यक्षररूपाणि क्रियन्ते प्रजा-
 पतेश्च वागक्षराक्षराणि चाज्यादिषु प्रजापतेर्वाग-
 क्षराणि यथोपलभ्य महस्त्वक्षराक्षराण्येकाक्षरणि-
 धनं यौधाजय मेघ आचार्यसमयो ऽथाप्याह यदा-
 क्षाराणि प्रथमं महर्मजन्त इति व्याख्याता अर्का-
 स्तथाज्यदोहानि पूर्वावर्ती व्यत्यस्य चक्षरणिधनं
 प्रथमे ऽहनि चिकीर्षन्नाज्यदोहानां प्रथमं तृतीय एव
 मिव ब्राह्मणं भवत्यथाप्येवा मेतत् चिणिधनं तृतीये
 ऽभिरूप मनु प्रथमस्य करोत्यत्रैव सन्तानार्थं सिद्धं
 भवति इत्यक्षरणिधनत्वादनुच्छन्दस मितरयो रैड

मन्थं करोतीडानुग्रहो जगतीं वा खेन सामान्ते-
नापिपादयिषीत् ॥ ५ ॥

उपवती द्वितीयस्य प्रतिपन्नवमाहागान्विता कया
ते अग्ने अङ्गिरस इति होतुराज्यं केति तृतीयमिति
हि भवतीत्यथाप्याह यत्सामा स्तोमो भवति तदा-
ज्येषु निराहेति ता एताः कवत्यो यथा, वामदेव्यर्चो
दाशरात्रिकाण्युतराणि सन्तनीति स्वयोनीति होतृ-
कपृष्ठान्येतानि छन्दोमन्त्राहे प्रायश्चित्तार्थं गायत्र-
पाश्वं मैत्रावरुणसामैतद् वामदेव्यसदृशं तत् खलु
वृहतीषु करोति चिस्थानां वृहतीं पृष्ठेषु चिकीर्षन्न-
याप्यस्मिन् नवाक्षराक्षरं भवति ककारपकारादि
रकारः सन्तनि ब्रह्मसामास्तावि मन्म पूर्य मित्येता
ब्रह्मप्रवादा इति सन्तन्यश्चावाकसाम नवमाहागा-
न्वित मथ खल्वच जामि भवति लोकविधां त्रिरात्र
उपाकृतः सन्भिन्न माभ्यां लोकाभ्या सन्तरिक्त मिति
पाञ्चमिको ककुभं करोत्येतस्या मक्षरं भवति ककार-
पकारादि रकारः पिपीलिकमध्यां करोति वागुक्तो
ऽयं चिराचस्तत्रोभा वाकाराऽनुष्टुभा मचिकीर्षीन्नाव-
मिकी रुत्तरा अक्षरसमासो हि तार्त्तीयिकीषु तासां
मध्यमा मुद्धरति दशरात्रलिङ्गेति तत्रैतां करोति तए

सखायः पुरुषश्च मित्येषा सखिमती यथा वामदेवस्य-
 चस्ता यदावर्त्तयति परिवत्या प्रक्रमं परिजिहीर्षन्
 नानाऽग्निष्टोमसामानि नानात्वार्थी नानाच्छन्दस्खा-
 वृत्तेष्वेवं भूयो नानात्वं मिति स यदिहानुष्टुभः
 करोति वृहतीः कृत्वानुष्टुभां चो भवति * तत्रैतद्विशो-
 विशीयं स्वयोन्यापन्नं पुरस्तादेतत्स्थानं वाक्प्रवादो
 ऽत्र भवति भागावितान्युक्त्यानि होता देवो अमर्त्य
 इति तृतीयस्य होतुराज्यं हो इति तृतीय मिति
 हि भवतीति गौपूक्तं प्रायश्चित्तिसामैतस्मिन्नक्षरा-
 क्षरं भवति रेफादि रकारः सतोवृहतीं करोति
 त्रिपदा त्रिरात्रे ऽभिहूपेति सवासाहीयं मैत्रावरुण-
 सामैतद् वामदेव्यसदृशं मपुरस्तात् स्तोमं बहिः-
 स्वारं यथा वामदेव्यं वारवन्तीयं मग्निष्टोमसामै-
 तद्वायत्रीसामापन्नं पुरस्ता देतत्स्थानं वाक्प्रवादो
 ऽत्र भवति वागुक्तोऽयं त्रिरात्रो ऽपि वानुष्टुभोपपत्त्या
 वाक्प्रवादेनानुग्रहो भविष्यतीत्यक्षरविक्रमे ऽयं त्रिरा-
 त्रोऽपि वानुष्टुभोपपत्त्या अक्षरप्रवादेनानुग्रहो भवि-
 ष्यतीति विद्वानविद्वानिति तु भवन्ति नाना साधु रयं
 त्रिरात्रस्तत्र नानर्त्विजो ऽचिकीर्षीत् कथं मविदा-

विकारा भवन्तीत्यपरं प्राकृतखैवाग्बभेधस्य प्रतीया-
दित्यथापि ते नानास्तोमा एकस्तोमो यन् भवति
तत्र स्वतन्त्रा एकाहाः स्युरित्येके बहुधैकाहानां
स्वातन्त्र्यं दृश्यते यथायुष्कामे षड्रात्रे नवरात्रयो
रिति त्रिरात्रतन्त्रा इत्यपर मेवं च तन्त्राविलोपो
ऽपि चैषो ऽहीनन्याय इत्यपोडशके गोत्रायुपी इत्यपर
मेवं दृष्टे चापि चैवं प्रदेशो भवतीत्यथैष वैदत्रिरात्र-
स्तस्य त्रिवृत्स्तोमाः स्युः षोडशिन उत्तमस्यातिरात्रस्य
षोडशं प्रथमं रात्रिषामैवं तावत् स्तोमो यथा-
त्रिरात्रो नाना षोडशिसामानि नानात्वार्थं नानदं
प्रथम उद्देश्यं द्वितीय एतदानुष्टुभं हरिवद्योनि
यथा गौरीवितं, तस्य स्थाने तैरस्य मेतत् पूर्वाभ्यां
सप्रायं न्याय्य उत्तमे षोडश्यथैत उत्तर एतां कामा-
नभ्युपकृता यथैतद् ब्राह्मणं स्तोमकारित आवापो
ऽन्तर्वसावप्रत्यवरूढान्युत्तमस्याह उक्थानि लोक-
विधां त्रिरात्र उपकृतो रोहीपकारो ऽथाप्येव मवरा
हतं सवन मिति न्यायकृत् उत्तरो न्यायकृत्
उत्तरः ॥ ८ ॥

अथैष चतुर्वीरो वृहद्रथन्तरपृष्ठ एव न हि षोड-
हिकान्यनुभवन्ति नान्यो ब्रालुलुप्सीत् ते यन्नाना-

छन्दस्तु ब्राह्मणेनैव तद्वाख्यातं कानि तन्वाणीति
 चतुरहतन्वाणीति गीतमस्तद्विजानीमश्चतुर्थे ऽहनि
 चतुर्थप्रतिपद मादिशैकाहतन्वाद्रान्नि मुपजिगमि-
 षन्नख प्रत्नां करोतीति चीर्याहीनिकान्येक मेकै-
 काहिक मिति धानञ्जय्य एवं पर्वणाहीनस्यादान मेका-
 हतन्वाद्राघे रूपायः स यदेतद्वेतत्तन्त्रान्तरं स्तोम-
 कारितः आवाप उद्धरति जनुपेकवीं स्तोमकल्पार्थ-
 षत्र ज्योतिष्टोम्यौ करोति तयोः स्थाने नावमिक्यौ
 नानात्वार्थौ ऽथ यत्र पडहो भवति साप्तमिकीं तत्र
 ककुभं करोत्यसञ्चाराय तत्र खलु पदस्तोभान्
 करोति चतुरोऽयं वीरानुपहतस्त एते चरवारः समान-
 योनयः समानार्थेयाः पुत्रामधेया गणनामधेया गण्डेडा
 गणनिधना अपि वा चातुर्विध्यादेव क्रियेरष्टाऽस्तु
 यदेवं प्रयुक्त एव मिडातो रोहोऽपि चैवं दाशरातिकी
 ऽवसानो भवतीति तान् खल्वन्व्याम् करोत्यत्रैपाए खं
 छन्द इति तान् कुशलं यन्निन्यासु धर्ता दिव इत्यु-
 त्तम एतासु खयोनि रथाप्येता अन्तलक्षणेः सम्पन्ना
 इति व्याख्याता अर्कास्तेषां तदेवानुपूर्थं यत् त्रिरात्रे
 गौपूक्तं प्रायश्चित्तिसाम पदस्तोमबाध सर्कं द्विपदाख-
 नुगृह्णाति तेन प्रच्युतं वारवन्तीय मुष्णिञ्चान्तसाम

साप्रंचोष्टेति विपरिहरत्यानुष्टुभे अजाम्यथ एतेनैवो-
 त्तरे व्याख्याता उद्धरति पदसोभात्त ह्येते. चतुरो
 वीरानुपकृतास्तत्र कुशलं यन्नित्यादिपदसोभापाया-
 दर्कः खण्. स्थान् समापद्यते तस्यानुसमापत्तिं
 शुध्यवारवन्तीये समापद्येते. अतो यो द्रव्यविकारः
 सौभकारितः स भवति ॥ ६ ॥

अथ खल्वाह वसिष्ठस्य जनिचे भवत इति; कथ्येदं
 ब्राह्मणं खादिति बृहद्रथन्तरयो रविप्रयोगस्येत्याहु
 रते विष्णोवसीयसी आजनिचे भवत इत्यपि वा
 रथन्तरस्यैव द्विर्योगस्यैतद्धि वासिष्ठ मित्यपि वा रथ-
 न्तरस्य हवतश्च वासिष्ठस्यैते वासिष्ठे भवत इति
 जनिचे एवानुकल्पयेदिति कौत्सेऽ जनिचे भवत
 इति सति किं मन्ये दनुकल्पनात् त्वेवानुकल्पयेन्न
 ह्येते आनवकाश्यान्ननुकल्पयतोत्येतेषां त्वेव विचा-
 राणां मेकस्यैतद् ब्राह्मणं खादेकस्त्रीमता मिवाङ्गां
 दिदर्शयिषन्नुत्तमे भागसोमान् करोत्येते प्राप्त-
 स्थाना इति पञ्चरात्रस्य चतुरात्रेणैव पृष्ठवादी
 व्याख्यातस्तेऽ खलु खासु करोति न ह्ययं चतुरो
 वीरानुकृतां ऽथापि नानाभागश्चतुरात्रो ऽथेह समान-
 भागे चतुर्थपञ्चमे इति, कानि तन्वाणीति पञ्चाह-

तन्वाणीति गौतमस्तत्रतूराचेणैव वाखातं चत्वा-
 र्याहीनिकान्येक मैकाहिक मिति धानञ्जय्यस्तत्ते-
 नैव वाखात मग्निष्टोमः प्रथम मह सकथानि मध्ये
 दशरात्रन्यायेन यत्र सः स्वाभिप्रयुज्यत एषा ऽभिप्रयु-
 ज्यत उद्हरति षोडशिनं चतुर्थादिराजा मन्वपायः
 स्वराजोपेयुः स्तोमस्य वा लोभादथाप्येन मतिरात्रे
 करिष्यन् भवति तन्न समवैविचारयिपीदुहरत्या-
 तीषादीयं धर्मिणि तत्पुरा पडहे धर्मिः भवति तत्र
 याथान्तर्यात् क्रौशं प्रत्याहरत्यपि वा म्रुध्येन
 प्रच्युत मिहानुष्टुणाति तदु भवत्यूर्द्ध्वं वाहते
 ऽहनीति स्तोमकारित आवाप एतेनैवोत्तरो वा-
 खातः स्तोमकारित उद्धारः सप्तदशं षोडशिनं
 करोति यो वा द्यङ्गः स्तोमः स षोडशिनो न्यायेन यो
 वाङ्गि भक्तिरेव मुत्पन्नो हि भवत्यथाप्यनादिष्टव्यूहेन
 भवत्यथा कथ महीनाङ्गो राचेरितीति ऋसीया-
 नित्यह स्तोमं स्वे त मनु यत्त पश्यामो ऽथाप्याह सप्त-
 दशः स्तोमानातियन्ती व्रताप्ति मुत्तर मुपहत स
 खल्वेकाहा कृष्णास्ते वाखाता ॥ १० ॥

ऋतुषडहे कथः रात्रिरित्यकर्त्तव्येति शौचिषृत्तिः
 रेव मुत्पन्ना हि भवत्यथाप्यनादिष्टा वृहेन भव-

त्यथापि कथं महीनाङ्गो रात्रेरुपायो ऽभविष्यदित्य-
 थापि कृतस्त्रतायै वै नूनं मिह रात्रिः क्रियेत कृतस्त्रो-
 ऽयं षडह इत्यथापेक्ष चतुर्थी भागो रात्रेः कृत्ये तत्
 कृतस्त्रो ऽयं षडह इत्यथापेक्ष चतुर्थी भागो रात्रेः प्रत्य-
 र्द्धिता मत्यक्रमिष्यदिति कर्त्तव्येति गौतम आदिष्टा
 कल्पेन भवत्यथापेक्षाहीनसंस्था यद्रात्रिस्ता मव-
 सानभूतां षष्ठं महारागकृत्यथापेक्षो ऽहीनन्यायः
 सर्वे ते रात्रिमतो ऽथाप्यरात्रिकं व्रतं तस्मान्ते निपा-
 ताद्रात्रिं मुपधीयमानां पश्यामो यथा सप्तरात्रेष्व-
 थापि यः पृष्ठावलम्बनस्य पञ्चमादनादेशाद्रात्रिं
 मुपनयेदर्शापायाद्राल्यपायाच्च स्तोमप्रत्यवरोहो ऽपि
 सोऽथांगमाद्रात्रिं प्रत्येतु मर्हतीति यदेतदेव मुत्पन्न
 इत्यनन्ते वै तत्र भवत्यन्तदर्शना रात्रिरिति यदेतद-
 नादिष्टव्यूहेनेति नित्यत्वान् नूनं मेनानादिशतीति
 यदेतत् कथं महीनाङ्ग इति कथं वा अप्रतिरात्रिको
 ऽभविष्यदिति पश्यामथाहीनिकेभ्यस्तन्त्रेभ्यो रात्रे-
 रुपायं यथा त्रिरात्रेषु यदेतत् कृतस्त्रो ऽयं षडह
 इति कृतस्त्रो हैव षडहो रात्र्या तु कृतस्त्रतरो भवि-
 ष्यतीति यदेतदत्यक्रमिष्यदित्यग्रह एवाभिक्रान्तो
 भवत्यतिक्रामन्तं च पश्यामो यथाप्तोर्यामिं गौरीविता

पायात् पृथक् स्वाराणि स्तोत्राणि करोति नाना
साधुरहीन इति स यदेतान्येतानि रूपसम्पन्ना-
नीति ॥ ११ ॥

आयुष्कामयज्ञ उत्तरस्तत्र त्यहौ समस्य निद-
धाल्यहोनचाहं चैकाहचाहञ्च कस्य हेतो रिति
त्रयः प्राणापानवायाना इत्यऽग्निष्टोमसंख्यं ज्योतिष
मेपाद्य प्राकृती सऽस्या ऽधाप्येतया सऽस्यया चर-
त्यथा ऽपि नानात्ययाविमौ चाहौ तानुपक्रमसऽस्यया
प्राचिक्रमिषोदषोडशिका रात्रिः स्तोमत्राचेणा-
षोडशिको ह्येवायुर्भवतीति द्वितीयस्याहो वासिष्ठं
माध्यन्दिनान्त्यप् स्यादिति शाण्डिल्यः षष्ठार्थेनेदं
पुरा प्रच्यवते नेह षष्ठार्थं इति पार्थ मेवेति गौतम
एतत् समूहसाम समूहावच्छेदोऽयं भवतीति तृती-
यखानुष्टुभि बृहत् करोति चाहे समं बृहद्रथन्तरे
युयुक्षमाणो जाम्भयं चैव स्यात् पृष्ठ्यावलम्ब उत्तरस्यस्य
पञ्चाहो बृहद्रथन्तरपृष्ठ एव विश्वजिति हि पृष्ठानि
करिष्यन् भवत्युदरति षोडशिनं चतुर्थात् तत् पञ्च-
रात्रेषैव व्याख्यातं त्रयस्त्रिंशानि पञ्चमस्याह उक्-
थानि रात्रिकारितो हि स्तोमप्रत्यवरोहस्तान् विश्व-
जिति करिष्यन् भवति भवति ॥ १२ ॥

अथातः सप्तरात्रास्तत्र पृष्ठं वृतं सप्तमं करोत्ये-
 तद्वक्तं पृष्ठं भवत्यघाप्यनङ्ग मेतद् वृतस्य यदुक्त्यानि
 तत् ज्यौतिष्टोमानि, स्वस्तोमान्याहरति, षोडश-
 मती रात्रि रहीनन्यायेनाघाप्यनङ्ग मेतद् वृतस्य
 यद्वात्रिस्तत्र यैव कृत्स्नतमा- रात्रिस्तमो हरतीति
 सप्तदश मुत्तरस्य वृतं स्तोमकारित उद्धार स्तस्य
 स्तोमान्वयीतुक्थानीति किं स्तोमानि स्युरित्येक-
 विंशस्तोमानोति गौतम एष एषां प्रकृतिस्तोमो (न)
 भवति त मन्वियुरित्येतत् स्यात् सप्तदशस्तोमानीति
 धानञ्जय्य एषोऽस्य वृतस्य स्तोमो भवति त मन्वियु-
 रित्येतरस्यात् पञ्चविंशस्तोमानीति शौचिवृद्धिरेष
 वृतस्य प्रकृतिस्तोमो भवति त मन्वियु- रित्येतत्स्या-
 दघापेऽवं तासां स्तोत्रीयाणा मनुयहो भवति याः
 पञ्चविंशद् वृतात् सप्तदशे क्रियमाणे ऽपयन्ति
 द्विपञ्चस्तोत्रीयेनानुगृह्येते ते चेदनुनिघृष्टेत् त्रिणवं
 प्रथमं मुक्त्यं कुर्यादिकविंशं षोडशिनं करोत्येषो
 ऽस्य प्रकृतिस्तोमो भवत्यघापेऽवं तासां स्तोत्रीयाणा

एतयोः सामोर्धाद्यान्तर्यात् पूर्वं मादत्ते ऽथाप्येतस्या-
 षिङ्गनं निघर्नं भवत्यविकारः पूर्वो ऽविकारादित्येक-
 षिङ्गान्युक्त्यान्त्येकविंशत्तोमए षोडशिनं करोति
 तद् व्याख्यातं प्रथमे सप्तरात्रे ऽभ्यास उक्त उत्तरस्य
 षष्ठांशः वृहद्रथन्तरपृष्ठचतुर्यस्याङ्ग एकविंशः षोडशी
 षष्ठमस्याङ्ग. पार्यस्य लोका आकूपारं वाच्यं वेति
 विशारयन्ति नानापुरुषकल्पौ ख्याता मिति ह स्माह
 शानद्वयो ऽन्य एवाकूपार भरोचविष्यतान्य आच्य
 भाषेदं पैशाभिरुपतरं षष्ठमे ऽहनि स्थानसम्मितं
 पञ्चमज्ञाना पत्रय इति चतुर्यस्याङ्गः शुद्धागुहीयस्य
 कोऽप्यकूपारं षष्ठमस्याङ्गः पार्यस्यवाच्यं पार्यं चैव
 त्रिय मह. पार्यं व्याख्यात माच्यं नु खलु कुर्वत
 दम्भोरनुयहो भवति दूते हि पार्यं करिष्यन् भवति
 चतुरिंशं बहिष्यमानए सप्तदशस्तोमं वृतं करोति
 तत्र न एवोक्त्यानाए स्तोमं विचारयेत् सप्तदशे
 वृते ॥ ११ ॥

॥ इति निदानसूत्रे षटमः प्रपाठकः ॥

॥ अथ नवमः प्रपाठकः ॥

प्रतिष्ठाकामयज्ञ उत्तरः स खल्वेकाहस्ते व्या-
 खाता जनकसर्परात्रे चत्वार्याहीनिकान्यहान्या-
 हीनिकतन्वाण्यनन्तरवा दुहति षोडशिनं चतुर्था-
 त्तद् व्याखातं व्याखाता अर्कास्तेषां तदेवानुपूर्व्यं
 यत् त्रिरात्रे धर्त्ता दिव इत्युत्तम एतासु स्वयोनि-
 द्वितीयखाद्गः सौभर मुक्थानां ब्रह्मसाम कुंयादिति
 धानञ्जव्यस्त्रैऋकुमः हि चतुर्थे करिष्यन् भवत्यौपगव
 मेवेति गौतमो ऽतिरात्रे सौभरं करिष्यन् भवत्येव
 मुभयो रनुग्रह इति षोडशिमती रात्रि रहीन-
 न्यायेनात्रैव चतुष्टोमः षोडशिसानिति शौचि-
 वृत्तिः शम्बूपुत्रो नात्र च नेति राणायनीपुत्रः पृष्ठाः
 स्तोम उत्तरस्य षडहो बृहद्रथन्तरपृष्ठ एव विश्वजिति
 हि पृष्ठानि करिष्यन् भवति चतुर्थखाद्गः प्रत्यस्त्रै
 पिपीपत इति गौरोवितः षोडशिसाम विराजा
 मन्वपायः स्वराजोपेयुः पृष्ठापायाद्रेत्योपयन्ति तत्रै-
 तद्दार्ढ्युत मेतद्गायत्रीसामेहकारवत् पश्चिधनं यथा
 रेवत्यो विपरिहरे दौक्ष्णोरन्ध्रे इति गौतम एव
 मिडारम्भयोर्वृहतीति न विपरिहरे दिति धान-
 ज्ञय्यो ऽपि ह्येव मजामि स किमर्थो नित्यं कल्पं

व्यावयेदित्यष्टरात्रस्थाषोडशिका रात्रिश्चातुष्टोमन्या-
येनाथापि कृतः षडहे षोडशीतप्रायुष्कामयज्ञ उत्तरः
स यन्नवरात्रो नव प्राणा इति त्रिकद्रुकानुपदधाति
छन्दोमसादृश्यादथाप्येत जनस्य पूरयितारो षोड-
शिका रात्रिः स्तोमन्नात्रेणाषोडशिको ह्येवायुर्भव-
तीति पशुकामयज्ञ उत्तरस्तत्र . पञ्चाहं करोति
पाङ्गाः पशव इति यदु विश्वजितं पशूक्तानि पृष्ठा-
नीति त्रिकद्रुकानुपदधाति छन्दोमसादृश्यादथाप्येत
जनस्य पूरयितारस्तान् पुरस्तात् पञ्चाहस्य करोति
विश्वजितं हि रात्रुपायाय करिष्यन् भवत्यायुषो
ऽनुष्टुभि वृहत्करोति त्राहे समं वृहद्रथन्तरे युयुक्ष-
माणो ऽजाम्यर्थं वैव स्यादार्कजम्भं वेति विचारय-
त्यथापि नैतां स्वतन्त्रां स्तोमविधां वृहदा-
पद्यते तत्राकूपारं त्वचसमाप्तये तदेतन्नवमाहा-
गान्वितम् ॥ १ ॥

अथैष दशरात्रो वृहद्रथन्तरपृष्ठ एव तत्र खलु
विश्वजितं दशमं करोति स खलु विश्वजित् क्रिय-
माणो दशमतन्त्रं प्रत्यूहति तत् प्रत्यूह्यमानं पूर्वं
तन्त्रे प्रत्यूहत्यत्र यदेवैकं पुरा सप्तमे कृतं तन्त्रं भवति
तत्रच्यवते ऽथैते षष्ठ-नवमयोस्तन्त्रे व्यत्यस्यति षोड-

शाहिकैर्यत् स्तोमैरभि विधीयते स त्रयस्त्रिंशं
 स्रतन्त्र मचिकीर्षीत् तखेतरस्थानं परीतं भवत्यत्र
 खल्वयं सर्वा दशरात्रो नानातन्त्रो भवति समूहति
 वार्हद्रथन्तरपृष्ठाग्नित्याभिरनित्यो ह मात्राया मक-
 रिष्यदनित्यो ह्ययं दशरात्र इति नित्यासु चतुर्थ-
 पञ्चमयोर्जगत्यो याश्चतुर्थे नित्याः सप्तमे ऽहनि ताः
 करिष्यन् भवत्यतो नित्याः करोति तदशेन पञ्चमे
 कुशलं यदनित्यास्त्रिष्टुभो नित्यानित्या एवा-
 चिकीर्षी दित्यपरं नित्ये ह तन्त्रे अनित्यौ स्तोमौ
 यत्र नित्यानित्या अभिरूपा यद् पृष्ठ उभयोरनित्या
 उभयत् ह्येव तत्रानित्यत् स्तोमश्चैव तन्त्रञ्च नित्यासु
 परयोरङ्गोर्नित्याभिर्ह्येतस्य द्वाहस्य समूहो नित्योऽस्तु
 नवमे ऽन्तर्विधा हि दाशमिक्यो विश्वजित्यन्तर्विधाः
 करिष्यन् भवति तत्र कुशलं यज्जगतिष्टोम्यौ करोति
 तन्त्रान्विते च पृष्ठान्विते चाथ खलु दीर्घतमसोर्कं
 सप्तमे ऽहनि करिष्यन् भवत्यन्तसामान्त इति
 तन्त्रस्यः स्वशिरामर्कः सप्तमे त्रय एवैको ऽग्नेरर्क-
 स्तन्त्रापितस्तन्नवम महर्हरति ॥ २ ॥

१ अथ द्रव्यसमुद्देशो यानि यथास्थानं व्याख्या-
 तानि तानि यान्ययथास्थानं तैरेवाष्टभिः पर्यायै-

स्तेषां मन्वयत् समन्वीचेत् नाना ब्रह्मसामानि नाना-
 त्वार्थः श्येतनौधसवर्णानि बार्हद्रथन्तरपृष्ठान् नाना-
 ऽग्निष्टोमसामानि नानात्वार्थं ऐडानि भूयिष्ठानि
 करोति सामान्तस्य स्थानं तत्सामान्त मथार्थं प तृतीय-
 सवनसामान्तस्त मदिदर्शयिषोन्नानाच्छन्दस्यैवं भूयो
 नानात्व मिति तानोमानि भवन्ति सप्तच्छन्दाऽसि
 नवाहं नानु भवन्ति तत्र ककुभं च विराजस्वीप-
 प्रयुक्ते सा प्राथ्यात्तानि कुशलं यद्रोहेण प्रयुक्ते ऽग्न
 आयूऽपि पवस इति प्रथमे ऽहनि करोति कस्य हेतो
 रिति शिशुः सद्योज्ञोऽयं भवति सैपाग्नेयी पविता
 ऽभिव्याहारा शुद्धार्थेऽभिरूपा ऽथापि शश्वदिहाग्नि-
 ष्टुतं तैत्तिरीया अधीयते सैपाग्निष्टुदनुग्रहाय स्यात्
 स्वादिष्टा सार्भवीया मेपा स्वादुसती पठिताभिव्या-
 हारा शुद्धार्थे ऽभिरूपाथापैकाहिकी भवत्यथ खल्वत्र
 पौष्कलं भवति श्युद्वाद्यैतद्भवति यत् पुष्कल मित्यथा-
 पैकाहिक मेकाहसमासः शश्वदिह तैत्तिरीया
 अधीयते नाना मध्ये-निधनानि न दाशरात्रि-
 काणि मध्ये-निधनान्यनुभवन्त्यतच्छन्दसान्युपप्रयुक्ते
 आ सोम स्वानो अद्रिभिरिति तृतीयस्य वृहती सप्तदशे
 साध्यासां करिष्य भवत्यत एतां करोत्येषा सामन्या

तृचप्रथमा तृतीयस्थानेति वभवे ऽनु खतवस इति
 पडृच् पष्ठ-सप्तमयोर्विहरति सन्तानार्थो नवर्च
 मेतस्य प्रथमे ऽहनि तृचं कृत मुपास्यै गायता नर
 इति ब्रह्म ७ सप्तमस्य समूढाज्य मेतत् स्थानसम्मितं
 छन्दस्ये उत्तरयो रते रूपसम्पन्ने इत्येते रूपसम्पन्ने
 इति ॥ ३ ॥

अथैप कुसुर्विन्दस्तत्र खलु वृहद्द्रव्यगरे ते
 करोति राथन्तरवार्षता ह्येते स्तोमा इति कानि
 तन्वाणीति दशरात्रस्तोमविकृत इत्येके द्वैपृष्ठाद् द्वे
 तन्चे खाता मित्याचार्याः प्रथमद्वितीययोरिति शौचि-
 वृच्चिरते आहीनिके इति तद्विदं प्रथमतन्त्रं प्रवतीभिः
 ऋषभ मपरूप मन्यत्रोपक्रमाद् वप्रत्यशिष्य ७स्तु भवति
 तस्य स्थाने ज्यौतिष्टोमं करोति प्रथमस्य प्रथम ७ राध-
 न्तरस्य राथन्तर मित्यैकाहिके इति धानञ्जय एव
 मपर्वविलाप इति तन्विदं गोस्तंत्र मन्तविधाभिः ऋषभ
 मपरूप मन्यचान्ताद्वात्यशिष्य ७स्तु भवति तस्य स्थाने
 द्वितीयतन्त्रं करोति द्वितीयस्य द्वितीयं वाहंतस्य वाहंत
 मिति स खलु दशमे-ऽहनि द्वितीयतंच सुहृदस्य तस्य
 स्थाने ज्यौतिष्टोमं करोत्यैकाहतन्त्राद्वात्रि मुपजि-
 गमिपन्नुक्ता द्रव्यागमः समेषु स्तोमेषूभयोस्तंत्रयोः

पुनानां वृहतीं करोत्युभयोर्द्वीपा नित्येत्युष्णिक्कुभौ
 वा अपि समाने भवत इत्यपरं द्विराचन्याय इवेह
 भवति दैतन्त्रेण द्वैपृष्ठयेन तत्र द्वैरात्रिका उष्णि-
 क्कुभः करोत्यथ यत्र राथन्तरस्याङ्गस्तृचार्थी भवति
 तद्यथादश्वतुर्वीरे व्याख्यातं तथा तत्र भवति बार्ह-
 तेष्वहस्सु यौक्ताश्व-हाविष्मते अग्निष्टोत्रेषु हावि-
 ष्मते मीच उक्थेषु मीच मुक्थसासामेति विभक्ता-
 न्युक्थानि राथन्तराणि राथन्तरेषु बार्हतानि बार्ह-
 तेषु तदेवाकाराणां स्थानं यद्दशरात्रि तयोः सचगत-
 योर्बार्हतस्य कविमन्तं पर्यासं करोति कालेय मच्छा-
 वाकसामाभिष्वव्यायेनैकविंशो ऽतिरात्रो य एक-
 भ्तेमाना मुत्तमस्तस्य सोमान्वयी षोडशीत्यविचार
 सैकविंशः ॥ ४ ॥

अथैष छन्दोमवान् वृहद्रथन्तरपृष्ठ एव तत्र
 खलु विश्वजितं दशमं करोति स खलु विश्वजित्
 क्रियमाणच्छन्दोमान् प्रत्यूहति ते प्रत्यूह्यमानाः षष्ठ
 महः प्रच्यावयन्ति पृष्ठ्यावलम्बस्य पञ्चाहः प्रथम-
 स्याङ्गः प्रत्नवद् वहिष्यवमानं पञ्चमस्याङ्गो ऽसृक्षत
 प्र वाजिन इत्यनुहूप इति शाण्डिल्यायन उपरिष्ठा-
 दिमं नवर्चं सावर्त्तयिष्यन् भवति कथं मङ्गतस्या-

वत्तं न ७ ख्यादिति नवाहयोगा इमा भवन्तीति धान-
 ज्ञय्यः कथं मसमापयिष्यन्नवाहं नवाहयोगाः कुर्या-
 दिति व्याख्यातः समूह ऋतावानं वैश्वानर मिति
 होतुराज्यं वैश्वानरीयस्त्र स्थाने वैश्वानरीयं त्रैककुभे
 उत्तरयोरेते रूपसम्पन्ने इत्युद्धरति काण्वरथन्तर
 मजामि हि भवति तत्रैतत् सोमसामैव सिङ्गारम्भणा
 वृहतीति गौरीवितापायात् पृथक् स्वाराणि करोति
 नाना साधुरहो न इति स यदेतान्येतानि रूपसम्पन्ना-
 नीति प्रथममात्रेयं नमसोपहत्यै तदु वृहद्व्योनिं वार्हतं
 ऽहनीति स्थानसम्मिते उत्तरे इत्येते रूपसम्पन्ने
 इति स्वाराणि चैष्टुभानि माध्यन्दिनान्यान्येतानि
 रूपसम्पन्नानीतैः प्रडानि जागतान्यार्भवान्यानीडा-
 मक्तयो हि छन्दोमा इति स यदेतान्येतानि राधन्तर-
 वार्हतेडानीति नवमे ऽहनि दीर्घतमसोऽर्कं मनु-
 कल्पयन्त्येके ऽहन्नात्रिण स यदनुष्टुभ्येतदस्य समूहे
 वा न भवति तत्राकूपारं तत्र समाप्तयेऽथ येनानु-
 कल्पयन्ति वृहत्यां वानुक्लृप्तं मन्यमाना यथा वैत-
 दग्नेऽर्कः सप्तमे ऽहनि कृताकृत इति समापद्यन्ते
 दशमे ऽहनि सामानि समूहवाजजिद् द्विपदास्त्रनु-
 गृह्णाति संयुक्तं मेतेनाज्ञा भवतीति ॥ पू ॥

कथं दशमधर्मा मानस मिति कर्त्तव्या इत्येके
तद्वाहर्त्तयित इत्यकर्त्तव्या इत्यपर मदशमं च लुब्धञ्च
दशरात्र इत्यथाप्यकृतेन विश्वजिता मानस मध्य-
शाययिष्यदथाप्यनुष्टुप्संयोजनास्ते जागत मिदं
स्थानं भवत्यथापि सत्रोत्पादास्ते ऽहीनोऽयं भवतीत्य-
भिवर्च्यमाणयज्ञ उत्तरः स खल्वैकाहकृत्स्ते व्याख्या-
तास्तस्य सवनभाजस्तोमाः समावज्ञाजो वेति विचा-
रयन्त्येवऽ सवनस्तोमाः समं प्रयुक्ता भविष्यन्ती-
त्युक्थ्यसंस्थं ज्योतिषं बृहत्पृष्ठ बार्हतं तत्रं द्विती-
यऽ हि स्थान मापन्न मिति तत्र यो द्रव्यविकार
उक्थ्यत्वाच्च बृहत्पृष्ठत्वाच्च स भवत्यपि च समन्तऽ
समन्तीकारायाथात एकादशरात्रो दशरात्रान्ता
अहोना द्वादशाहप्रभृतीनि सचाणि कि मेकऽ स्थान
मन्तरीया मिति वैकादशरात्रं करोति पृष्ठाव-
लम्बस्य पञ्चाहः पृष्ठास्तोमस्य षष्ट महरिति पयसा
षष्ट मह रभ्या राजति स्व × × त्तं * पयोधापेव दे
बृहत्पृष्ठौ स्वरावृत्तौ बृहती + पुनः कण्वरयन्तरं स्वं
लोक मित्यजाम्यर्थं व्याख्याताऽह्न्दोमा दशमस्य
स्थाने चतुष्टोमं करोति कस्य हेतोरिति ह्न्दोमस्य

समेत्यग्निष्टोमखात्यग्निष्टोमः स उ छन्दो रथ-
न्तरपृष्ठो ज्योतिष्टोमतंतो यथा दशम मर्हारति ॥ ६ ॥

कथं दशमधर्मा मानसच्छन्दोमस्य छन्दोमवत्य-
ग्निष्टोमखात्यग्निष्टोमः स उत्तररथन्तरपृष्ठो ज्योति-
ष्टोमः कथं दशमधर्मा मानस मित्यकर्त्तव्या इत्येके
स्वेन नामधेयेनैकाह आदिश्यते चतुष्टोमो ऽग्निष्टोम
इत्यथापि न दाशमिकं लिङ्गं दृश्यते यद्यैतद् वहि-
ष्यमानस्त्रावृत्तिः साम्नां विप्रच्यावन मनुष्टुभः
परोक्षीचिकीर्षेति कर्त्तव्या इत्याचार्या ये ऽन्ये मानस-
संयुक्तेभ्यः सः स्थापनीयं मानसं चतुष्टोमो ऽग्निष्टोम
इत्यथाप्यकृतेन विशृजिता मानस मध्यगाययिष्यद्-
द्यापि सव्रोत्पादं नाहीनकृतावचिकीर्षेद् दृश्यते
तद्दशम मृते मानसात् तथा मानस मृते दशमान्न
चैतद्दशमस्य यथावग्राखातं दशमसंयोगास्तु कर्त्तव्या
एष आचार्यसमयो ऽथापि तन्न महर्ज्ञाचे वलिष्ठं
द्रुवत उच्चा-खादिष्ठे दाशमिक्यौ दृश्येते अथापि
स्थानेन भागागमेन तन्नोपधिना छन्दोम्येनेति स
चैव चतुर्विंशो दाशमिकोऽन्ते दृश्यते यदेतत् स्वेन
नामधेयेनैकाह आदिश्यत इति बहुधैकाहाः स्वेन
नामधेयेनादिश्यन्ते यद्यैष एवाश्वत्थिराचे ऽभिप्लवे च

त्रिकद्रुका इत्यथैनां नाहीनिकतंत्रान् ब्रूमहे यथे
एतन्न दाशमिकं लिङ्गं दृश्यत इति ब्रूमो यथात्र्या-
खात मस्थानं तु सामवूहस्य समूढो दशरात्री
दृश्यते च वहिष्यवमानस्य नावृत्तिरेन्यासु चानुष्टुप्सु
दशमतञ्चं यथा त्रिककुम्भः ॥ ७ ॥

तत् किम्प्रभृतयोऽहीना इत्युक्थ्यप्रभृतय इति
बहुधास्त्रिसो मुहूर्त्तमात्रा अग्निष्टोमे स्तुनशस्त्रैर्नाभि-
धीयन्ते ता अद्यापि विधीयत इति शश्वदंग पोडशि-
प्रभृतय एव भवन्त्यत्रैप चतुर्थी भागः प्रथमं स्थानं
लभते सर्वे भागा आव्यन्ते सर्वे भक्षा यः स पुराहीनो
भवति सोऽद्याहीन इति शश्वदङ्गातिरात्रप्रभृतय
एव भवन्ति सर्व मादित्यचरित मभि विधीयत उभौ
वर्णौ कृतकृतिरेवात ऊर्द्धं शश्वदङ्ग द्विरात्रप्रभृतय एव
भवन्ति हे पृष्ठे चर्यां लभते इयान्यहानि रायन्तर-
वार्हतानोति तदिदं दृहदतिराचे स्थानं तदद्य स्थानं
लभत इति शश्वदङ्ग त्रिरात्रप्रभृतय एव भवन्त्येव
महर्माजो ऽहस्सवनभागाः स्रस्थानातिरावा वनुष्टु-
विति शश्वदंग चतूरात्रप्रभृतय एव भवन्त्यत्रैप चतुर्थी
भागो ऽहर्भजते यथा पूर्वं भागा इति शश्वदङ्ग
पञ्चरात्रप्रभृतय एव भवन्ति शुध्यत्यु हैतच्चतुर्थं महः

पञ्चमे ऽहनि रात्रिः सज्जत इति वा शश्वदङ्ग षड्-
 रात्रप्रभृतय एव भवन्त्यत्रैष चतुर्थी भागो भूयिष्ठभाग
 भवति शश्वदङ्ग सप्तरात्रप्रभृतय एव भवन्त्यासप्तान्
 नानात्वानि वर्त्तन्ते नाना साधुरहीन इति शश्वदङ्ग-
 गाष्टरात्रप्रभृतय एव भवन्ति शुध्यत्यु हैतत् सप्तम
 महरष्टमे ऽहनि रात्रिः सज्जत इति शश्वदङ्ग नव-
 रात्रप्रभृतय एव भवन्त्यष्टरात्रे पुनरभ्युद्भूतेषु भागेषु
 जगत्यस्थाना भवति साद्यस्थानं लभत इति शश्वदङ्ग
 दशरात्रप्रभृतय एव भवन्त्यातद्विपरार्द्धं महर्नानात्वं
 ग्रहशमं नाना साधुरहीन इति शश्वदङ्गेकादश-
 रात्रप्रभृतय एवं भवन्ति शुध्यत्यु हैतद् दशम मह
 रेकादशे ऽहनि रात्रिः सज्जत इति ॥ ८ ॥

अथायं द्वादशाहोऽहीनो भवती३ सत्र मित्य-
 हीनो भवतीत्याहुरेको दीक्षेतेति भवत्यघाप्राहीनि-
 कान्यहानीत्याचक्षते दशरात्रिकाख्यहान्यघाप्राह
 यज्ञौरीवितेनाहीनानि शश्वदङ्ग त्रिरात्रप्रभृतय एव
 भवन्त्येव महर्भाजो ऽहःसर्वभागां स्त्रस्थाना रात्राव-
 नुष्टुविति शश्वदङ्ग चतूरात्रप्रभृतय एव भवन्त्या-
 घाप्राह यज्ञमान सेवैतया बर्हयन्तीत्यघापि वैरूपे
 वदति यज्ञमानं वा अनु प्रतितिष्ठन्त मुद्गाता प्रति-

तिष्ठतीत्यथाप्यस्मिन् दक्षिणाप्रवादो भवति ध्वस्त्रे वै
 पुरुषन्ती तरन्तपुरुसमीठाभ्यां वैदग्धिभ्याः सहस्रा-
 ष्यादित्स्वता मिति दक्षिणावन्तो ऽहीना इत्यथापि
 शश्वदनेनाध्वर्यवो याजमानं परिचक्षते यथाहीने-
 नेति सत्र मित्यपरं मुभयतो ऽतिरात्री भवत्यन्यतरतो
 ऽतिरात्रा अहीनाः समाहितप्रायणीयोदयनीयो
 भवति व्याहितप्रायणीयोदयनीया अहीना अध्या-
 प्यन्वहं गौरीवितो भवति नानास्वरा अहीना अध्या-
 पास्मिन्सत्रवादरूपो भवति यो वै देवानां गृह-
 पतिं वेद सत्रे गृहपतिर्भवति भारद्वाजायना वै सत्र
 मासत स्तोमो युज्यते सचिद्येभ्यो ऽहभ्यः प्रतिष्ठायैव
 सत्र मासते ऽङ्गिरसो वै सत्र मासत गौपायनानां
 वै सत्र मासीनानां यतः सत्रादुदस्थाताः स्थिताः
 दित्युभयं भवतीति लामकायन उभयथा ब्राह्मणं
 भवत्युभयथैष्टं वेद यत उभयेषां भयं प्रत्यय स्तद्व्यो-
 ऽस्मिन्नहोनवादाः प्रत्ययत्वात्ते भवन्ति सचन्तु भवति
 सत्रकारोऽस्य भवति नैवाहीनेन सच मित्यपरं यत्त-
 दप्येव मिव ब्राह्मणं भवत्यन्यस्त्रै वै कामाय सच
 मन्यस्त्रै यज्ञो न तत् सचेणाप्नोति यथैकं यज्ञो न
 तद्यज्ञेनाप्नोति यथैकं सच मिति तद्यथाश्वत्यलो

वृक्षो नैवाश्रयत्य इति वदनायनो अनश्रवत्य इति त्रयो-
ऽहीना इति धानञ्जय्य एकाहाहीनोऽहीनाहोनः सत्रा-
हीन इत्ययं ज्योतिष्टोमो ऽतिरात्रः षोडशिसाने
काहाहीनोऽत्र हि न किञ्चनैकाहिकं कर्म हीयत इति
द्वादशाहो ऽहीनोऽत्र हि न किञ्चनाहीनिक मह-
र्हीयत, इति गवामयनं सत्र महीनो ऽत्र हि न
किञ्चन सात्रिक महर्हीयत इति तदिदं कुशलो
भृतयस्तस्याहोना इति तदपि शशवद् ब्राह्मणं भवद्
द्विष्ट मिति शाण्डिल्यायनो यद्य खादहीन इति
यस्य तु खादहर्वर्त्तयेयेति द्विरात्रप्रभृतयस्तस्याहीना
इति तदपि शशवद् ब्राह्मणं भवति प्रजापतिर्यज्ञक्रतून-
स्रजताग्निष्टोम सुक्थ्यं षोडशिन मतिरात्रं य एतै-
र्द्विरात्रप्रभृतयो ऽहर्गणा ब्रुवन् तस्मान्नापि महासी-
रिति तस्मादेव ते ऽहीना इत्यहीना इति ॥ ६ ॥

अथातः सत्राणि तेषां द्वादशाहः प्रथमस्तस्मिन्नु-
पकृतानि तत्र द्वे उपधिस्थाने अन्तरेणात्रिरात्रौ
च दशरात्रञ्च यत्रैकेनाह्वार्यं भवति व्रत माहरेत्ये-
तदेकार्यं दृष्ट मिति तद्य तदेव स्थानं यत्संवत्सरे
द्वादशार्थं गोत्रायुषी तयोस्तदेव स्थानं यत् संवत्सरे
त्रयार्थं चिकटुकाश्चतुरार्थं व्रतचतुर्धान् पञ्चाहार्थं

ऽभिप्लवपञ्चाह् षडहार्थे ऽभिपवः सम्भवत एतेन
न्यायेनैष * एकोत्तरकल्पः क्रमत आ चरवारिण्-
द्रात्रा दुपचीयमानेष्वहस्तु रोहेणीपत्रयः प्रवर्त्तत
एतत् राचिसत्रन्याय इत्याचक्षते यदेवापवदति तद्
व्याख्यास्याम सत्रास्त्रिण् स्वयोदशरात्रे कथं व्यूह-
समूहाविति समूहः स्यादित्येके समूहो द्वेनत् सर्व-
स्तोमो ऽन्ववैतीति व्यूहः स्यादिति गौतमो ऽनादिष्टः
कल्पेन समूहो ऽथापि छन्दोयोगपर्वणि भागसमाप्तौ
चोपधीयते ऽथापि कृत्स्नो ऽयं दशरात्र इति व्यूह
मेवैतत् सन्तत् समूहः सर्वस्तोमो ऽन्ववैतीत्यथापि
नादेक्ष्यत्सोमसाम गौरौवित - चादेक्ष्यत्कथं दशम-
धर्मा मानस मित्यकर्त्तव्या इत्येके दशमञ्च लुब्धश्च
दशरात्र इति कर्त्तव्या इति गौतमो ऽनाकृतेन वृतेन
मानस मप्रविश्याज्यते ऽथापि वाचो दशक्रमं मन
उपकृतं कृत्स्नोऽयं दशरात्र इति चतुर्दशरात्रे पृष्ठात्
हृटावृत्तं करोति सैषा मध्यावृत्तिर्यज्ञातिरात्रात् पृष्ठा
मुपयन्ति प्रथमखाण्डो ऽथ प्रत्वा मनु रूप इत्यजाम्यर्थो
ऽथ खल्वत्र त्रयस्त्रिण् अहनी सन्निपततः केनाजा-
मीत्यह एव सामान्यादपि वा कण्वरथन्तर मनु-

कल्पयेत् पूर्वस्याङ्गं चार्मव उत्तरस्य वा मध्यन्दिने
 पृष्ठा उत्तरस्य विपुवत्स्थानीयो वृतं पञ्चदश-
 रात्रस्य पृष्ठा एवोत्तरस्य तत्राग्निष्टुत मुप दधाति
 क्षत्रप्राये ब्रह्मस्थानवच्चिकीर्षं स्रग्नाग्निः प्रत्नेन
 जन्मनेति होतुराज्य मजाम्यर्थं व्याख्याता अन्यतो
 ऽतिरात्राः ॥ १० ॥

न्यायकृष्ण मा सप्तदशरात्रात् सप्तदशरात्र ऽभिप्लव-
 पञ्चाहः संप्लवेति ते खलु स्वतन्त्रा एव त्रिकट्टकाः
 स्युरित्येके यावत् पट्टान्नेयुः पडेव सन्तस्तन्त्राण्या-
 पादयेयु रित्यापादयितव्यं स्रग्नाग्निं मन्यत इति
 गौतमो ऽहर्गणप्रत्यवायो ह्येव मभविष्यत् त्यृहाद् इह
 मेव मिव ब्राह्मणं भवत्यनन्ता वा एता यत्पञ्चाहविधा
 इत्यन्ताहर्ह्यतः पष्ठ मुपैतीति स वै पञ्चाहतं एवा-
 भविष्यन्न पष्ठात् किञ्चित्पत्याहरिष्यदिति प्रत्याहरे-
 दिति गौतम एव मिव ब्राह्मणं भवति पञ्चम ऽहनि
 पष्ठस्याङ्गस्तृतीयसवनं प्रत्याहरति पडहाविलोपाय
 स त्वेव स्तोमो यः पञ्चमस्य सा स्रग्ना रथन्तर-
 वृहत्पृष्ठाः पञ्चमस्याङ्ग एष प्रत्नानुरूप इत्यजाम्यर्थी
 व्यावृत्तये पृष्ठाभिप्लवयोः श्यैतनौधसब्रह्मसामा पौ-
 ष्कलशुद्धौषिण्हाभीवर्त्तमुज्जानयो रन्वपायं खासु

श्यैतनौधसे अभीवर्त्तकारिता हि प्रगाथा इत्ये-
 तेनैवोत्तरे व्याख्याताः पाष्ठिकानि पञ्चमखाण्ड
 उक्त्यानि तत् कुशल मुद्धरति गूर्दं दिपदा अनन्तेना-
 चिकीर्षीत् तत्रैतदैधावाह' नवमादन्तान्वितं तद्य-
 देतासु यजिष्ठं त्वा ववृमह इत्येता आपन्नाः पञ्चम
 महर्भवन्तीति सौश्रवसं मारुतं वेति विचारयन्ति
 वैभक्तुः सौश्रवसं पाञ्चमिकं मारुत मथ यत्रा-
 भिप्लवयो रात्रिसत्रेषु कथं कल्पविचारितानीत्य-
 कर्त्तव्यानीति शौचिवृद्धिर्नान्यत्र संवत्सरानुसंवत्सर-
 सन्मितासु च नेतिकर्त्तव्यानीति गौतमो यावन्ति
 यावन्त्यभ्यश्रुवीतंति विहितान्यप्रतिषिद्धान्यथाप्येव
 माहितरा संवत्सरस्येति विधुशतिराचे इन्द्रार्थे सति
 विश्वजिदभिजितौ करोति कस्य हेतोरिति सम्पूर्णां
 विराज् सत् सुपकृतं तावतौ वैरोजी वा पञ्चसूक्तैः
 स्तोमैः पृष्ठैरिति यद्वैव पृष्ठमातृौ तौ पृष्ठादनन्त-
 रिताविति ॥ ११ ॥

पूर्वस्मिन्नेकविंशतिराचे तृतीयेऽभिप्लव आवृत्ते
 भवतीः अनावृत्त इत्यनावृत्त इति शौचिवृद्धिर्न
 ह्यावृत्तिर्विज्ञायते ऽथापि कथं सप्ताहो विपुबान्खा-
 दित्यावृत्त इति गौतमो रोहप्रत्यवरोहौ सत्र सुपकृतौ

विपुवानिति यद्देतदनादिष्टावृत्ति रिति नाभिप्लवद्या-
 वृत्तिः क्वचनादिश्यतेऽर्थ एवावर्त्तयतीति यद्देतत्
 कथं सप्ताहो विपुवान्तस्यादिति दृश्यते षडहो विपु
 वत्स्थाने चतुर्दशरात्रे तथा सप्ताहः सप्तसत्स्वित्य-
 यापि यदनावृत्तो ऽभविष्यदतिरात्रो ऽभिप्लवः षडहो
 द्विरात्रो द्वावभिप्लवौ षडहा वतिरात्र इत्यभविष्य-
 दिति रूढावृत्ताविति त्वतो नाना दिशत्युक्त्या
 नुत्तरस्त्रिन्त्स्वरसाम्नो ब्रुवते पृष्ठोपधानात्तत्र तान्येव
 विधनानि यान्येकविंशत्यहकारिणां श्रैतनौघस-
 ब्रह्मसामानः स्वरसामानः पौष्कलशुद्धीष्णिहा विपु-
 वतः साम त्वचस्य लोक आभीशव मभीवर्त्ता पाया-
 च्छ्रायन्त इव मूर्य मिति विकर्ण मिन्द्र क्रतोर पाया
 न्यायकृप मा सप्तसद्यः सप्तसत्यु पृष्ठ्य विपुवत्-
 स्थानीयं करोत्यनिरुक्तं च त्रयस्त्रिंशतं खलूत्तरस्य
 त्रहस्य स्तोमेरभि विधत्ते वे विपुवतीय मत्याधि-
 त्सन्त्स एष आवृत्तः स्तोमः पूर्वस्त्राहो ऽनुपूर्वस्तोम
 उत्तर एतं विशालः पृष्ठ्य इत्याचक्षते पृष्ठ्यस्तोमं पुर-
 स्तञ्चोपरिष्टाच्चरूढावृत्तामनिरुक्तं सप्तमं मात्रा सम्पूर-
 णायैकाहं तत्रानुष्टुभिवृहत्करीत्यजाम्यर्घी ऽघावि
 वृत्स्थानो भवत्यौपोत्तामादुमयसामवतमिति ॥ १२ ॥

न्यायकृष्ण मा चयस्त्रिंशद्वाचान्तपञ्चाहविहितं
 तत्कतमोऽयं पञ्चाह इति पृष्ठास्तोमः पञ्चाह इति
 कापटवो ऽनादेशे क मन्थं प्रतीयामो ऽथापि यव-यत्र
 चैकद्रुको भवत्यादिशत्येवैनं तत्र-तत्रा ऽथाप्याह
 नाना ब्रह्मसामान्युपयन्तीत्येष नाना ब्रह्मसामा
 भवत्यथापि दाशरात्रिकै रहोभिः पञ्चाहात् संवर्ण-
 यन्ति पृष्ठास्तोमपञ्चाहत्वादेवा ऽथाप्याह त्रिवृता
 प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति त्रिवृत् प्रथमं दाशरात्रिकं,
 तदेवावृत्तद्योदयनीयं भवत्यथापि विश्वजिता जा-
 नोमो विश्वजिदुःप्रत पृष्ठाविलीपानन्ववैतीति स वै
 नून सभ्यासक्तो ऽभ्यासक्तो ह्यहीनेष्वनभ्यासक्तन्तु
 मन्थामहे न हि विज्ञायते ऽभ्यासह इत्यभिप्लवपञ्चाह
 इति गौतम आदिष्टः कल्पेन भवत्यथापि न पृष्ठा-
 पञ्चाहः कृतोऽकृतो विश्वजितेन पृष्ठास्तोमपञ्चाहो
 ऽभिप्लवपञ्चाहस्तु विद्यते तं कृतवदतिक्रामत्यथापि
 कृतस्त्वादेव पृष्ठास्तोमो नाभिप्रयोगं लभेते कुतो
 विलुप्तौ लभेयाता मित्यथापि शश्वदेके ऽध्वर्यवो ऽभि-
 प्लवपञ्चाह मादिशन्त्यथापि कालवविनो व्यूहेनादि-
 शन्त्यतिरात्रो ज्यातिर्गौरायुः पञ्चाहः स द्वितीयः स
 तृतीया विश्वजिदतिरात्र इति यदेतदनादेश इत्या-

देशजातिरेषा भवति यदधिकारो यदेतद्यत्र-यत्र
 चैकद्रुको भवत्यादिशब्देन तत्र-तत्रेति पृष्ठास्तीम-
 पञ्चाहो वा अयादिभ्यते पृष्ठाबलम् उत्तरे नव-
 रात्रे छन्दोभवति दशरात्र इति यदेतन्नाना ब्रह्म-
 सामन्युपयन्तीति कारणकारित मितइवति यदेतदा-
 शरात्रिकैरहोभिः पञ्चाहात्मवर्णयन्तीति सङ्ख्याभि-
 प्राय एतदाह द्वौ पञ्चाहौ दशरात्र इति यदेतत्
 त्रिवृता प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीत्युत्तम एतत् त्रयस्त्रिं-
 शद्रात्रे ऽभिनन्दावाह्वणं वदति त्रयः पञ्चाहाः पुर-
 स्तात् त्रय उपरिष्ठादिति यदेतद्विश्वजिता जानीम
 इति नेह पृष्ठार्धेन विश्वजिता गच्छति० विपुवदर्थेनैष
 आगच्छतीति नाना ब्रह्मसामान्युपयन्तीति यद्दे पृष्ठा-
 योरनुव्यत्ययं श्यैतनौधसे व्यत्यहरिष्यद्भूयान् व्यत्यय
 आकाक्ष्यो ऽभविष्यत् प्रतिपदा माज्वाना मौष्णिहयो
 रिति श्यैतनौधसवर्णानि वाहं द्रयन्तरपृष्ठाद्यदु विश्व-
 जितं विपुवन्त मितो यदपैति तस्यैतस्मिन्ननुग्रह
 इति ॥ १३ ॥

॥ इति निदानसूत्रे नवमः प्रपाठकः ॥

॥ अथ दशमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुदित्युक्थप्रणये करोति
 कस्य हेतोरिति सामान्या मूर्धान्वती वैपुवतीयऽभि-
 रूपा तत्रैतत्सत्रासाहीय मापन्नञ्च विश्वजित मपि
 च वैपुवतीयं विपुवस्युमे षोडशिसामनी करोति
 वैपुवतीय मन्यार्वत्समुत्तमः पञ्चाह आवृत्तो भव
 तीश् अनावृत्त इति तद्गाह्यातं पूर्वस्मिन्नेकविंश-
 तिरात्रे सत्र मासत उत्तरं तत्रैते सामस्य निदधा-
 त्येकविंशतिरात्रञ्च द्वादशाहं चैते नानात्वकृप्ते
 इति पञ्चाहकृष्टं मुत्तमं प्रथमे विपमयुक्ताः पञ्चाहा
 हन्त पञ्चाहानेव करवाण्येवं पक्षसोः समाधिरिति
 तत्र कथं बृहद्रथन्तरे इति यथालोक मेव न हीह तद्
 ब्राह्मण मिति कथं मु ब्रह्मसामनीतिं श्यैतनौधसे
 एव न हीह तद् ब्राह्मण मिति यद्य तु स्यात् स एवायं
 पञ्चाह इति तथैव तस्य बृहद्रथन्तरे तथा ब्रह्मसाम-
 नीति ते चेद्यथालोक बृहद्रथन्तराः प्रथमस्य प्रथम-
 स्यात् एष प्रबानुरूप इत्यजाम्यर्थो यद्यु-वा अथधा-
 लोक बृहद्रथन्तराः प्रथम एवायोपरिष्ठाद्यद्यु ह यथा-
 लोक बृहद्रथन्तरा उत्तरे बृहन्निधनं वार्कजम्भ मनु-
 कल्पयेद्यद्यु वा अथधालोक बृहद्रथन्तरा उत्तम

एवा ऽथ खल्वाह यद्विभ्वजिति छन्दोमानुपयन्तीति
 कखेदं ब्राह्मणं स्यादिति षाडहिकानां समस्ताना
 मिति चतुरावृता मिति छन्दसा मिति त्रिवृता
 प्रयन्ति त्रिवृतोद्यन्तीति त्रयः पञ्चाहाः पुरस्तात् त्रय
 उपरिष्ठादिति न्यायकृष्ण मा विधृतिभ्यो न्यायकृष्ण
 मा विधृतिभ्यः ॥ १ ॥

अथैता विधृतयो भूतानां विधारिख्यस्तचैतान-
 हर्गणान् करोति त्राहं षडहं दशाहं द्वादशाह मिति
 तानतिराचैर्विधारयत्येव ऽ सर्व मेव विधृतं भविष्यतीति
 कानि तन्नाणीति दशरात्रस्तेमविकृत इत्येके ज्योति-
 ष्टोम इति शौचिचिरनादेशे क मन्त्रं प्रतीयामो
 ऽथाप्याह ज्योतिष्टोमस्त्रायनेन यन्तीति शतसंवत्सरे
 ज्योतिष्टोमायनेन यन्तीति वैतद्वोचदिति कौसुरु-
 विन्दे इति गौतम एतेन कल्पेनादिष्टे भवत इहो-तद-
 भिरूपतरं यथो चाहीने सचे ह्येव समासो ऽभिरूपतरो
 यथो चाहीन इति व्याख्यातानि सन्धिपामाख्येवं
 चेत् सन्धिपाम स्यात् कौत्सस्य लोक उद्देशीय मेतेने-
 डाकामथ सिध्यत्यजामिकल्पश्चेति तद्यदेतास्वा त्वा
 विशन्विन्दव इतिप्रता राचैर्विकृतौ दृष्टा इति नित्यासु
 वेति विचारयन्त्यर्थकारित मुद्देशीयं स किमर्थो

नित्याश्चावयेदिति पञ्चदशानां दशमस्य नानदृ
 षोडशिसामैवं छन्दसा मनन्तरं यस्तदु सन्धिषामैव
 भवत्यथौशनकावे समाचारयिष्यद्यथा रथन्तर मप-
 चित्या रथन्तरं सञ्चरते ऽथापि कावं तृतीयसवनेन
 समधिचारयिषीत्तइशेनौशनं तच्चेते वैश्वज्योतिष-
 वासिष्ठे अपुरस्तात्स्तोभे पदानुस्वारे यद्यौशनकावे
 एकविंशेष्वर्कान् करोत्यन्तर्पयिषो हि स यन्नवम-
 प्रभृतिष्वन्तर्पयित्वादेवाघायेते सप्तमप्रभृतिषु दश-
 रात्रे दृष्टा उपपन्नं द्वादशाहे नवमप्रभृतिषु प्रयुज्ये-
 रन्निति कावस्वर्चुं दीर्घतमसीऽर्क एतासां हि स्यान्
 मापन्ने द्वादशे ऽहनुग्रसेधनिषेधौ करोति दशमा-
 दन्तान्वितौ यमातिरात्रास्त्रादित्याना मष्टावति-
 रात्रान् करोत्यष्टौ यमा आदित्या इत्यादित्यानां
 द्वन्द्वदर्शनादभिप्लवातिरात्राणां द्वन्द्वानि करोत्यथ
 खस्वायुक्षोमे ह्यभिजिति वाजामिकल्पे सौभरं
 करोति तत् खलु हारिवर्णस्वर्चुं करोत्ये तासां हि
 स्यान् मापन्न मिति ॥ २ ॥

अथेता आञ्जनाभ्यञ्जनाः प्रजापतीप्सा मुपकृता-
 स्तत्र सर्वस्तोम मुपहारायैत्येषो ऽरुच स्तोमतः सण्-
 स्यातः पृष्ठत इति तद् यत् यद्द्विंशस्थान मेव

मपर्वविलोप इत्युत्तमावभिन्नवा वावृत्तौ भवताश्च
 अनावृत्तावित्यनावृत्ताविति शौचिवृत्तिर्न ह्यावृत्ति-
 र्विज्ञापते ऽथाप्यमध्ये सर्वस्तोमो मध्यस्थानो विपुवा-
 नित्यावृत्ताविति गौतमः प्रतिष्ठाकामसत्र एतस्मिन्
 रस्थाने कृतं करिष्यन् भवति नैतदन्यत्र मध्याद्धान्तो
 भवतीति यदेतदनादिष्ठावृत्तिरिति नाभिन्नवद्या-
 वृत्तिः क्वचनादिश्यते ऽर्थ एवावर्त्तयतीति यदेतद-
 मध्ये सर्वस्तोम इत्यपर्वविलोपायैतद्भवति पश्याम-
 द्यामष्टे विपुवन्तं यथा त्रयोदशरात्रे सप्सत्स्विति
 संवत्सरसम्मितासु प्रायणीये चतुर्विंशं प्रतिषिध्यत
 तं त्रिवृदेव कार्यं मित्याह निष्पन्नचोदितत्वादेतद-
 पूर्वं प्रायणीयं चेति स्तोमविकार भेदे तस्यैवाधि-
 काराच्चतुर्विंशं त्वेव कार्यं मिति निष्ठा तथा हि
 ब्राह्मणं ता एताः संवत्सराणि सुपकृतास्तत्र
 यदेतान्यहान्येव संवत्सरस्य प्रयुक्ततमान्यहानि
 भविष्यन्तीति तृतीये ऽभिन्नव इषोवृधोये समन्ते
 कुर्यान्न कुर्यादिति न कुर्यादित्याहुः पृष्ठसान्निपा-
 तिके इमे भवतो न चेह पृष्ठेरा भवतीति कुर्यादित्य-
 परं नाना पर्वणोरिमे सन्तानार्थं भवतो नानापर्वणो
 रैवैते अहर्गणस्यैकाहस्य भूयसा चैव संवत्सरिकाणां

द्रव्याणा मविप्रयागो भवत्यथाप्यत्र विश्वजिदभि-
जित्स्त्रिपातो भवत्येतौ च पृष्ठासदृशावित्यावृत्ते
ऽभिप्लवे कतमत्वन्तनि कुर्यादिति यच्च मित्येक एतदे-
कार्थे दृष्ट मथाप्येतदेषा मावृताना मन्ते भवति
मध्येद्वाय सिद्द सत्र मित्यपत्य मित्यपर मेवं पुर-
स्ताच्छन्दोमानां द्विष्प्रयुक्तानि भवन्ति सन्तनीत्यपर
मेतद् येषा माद्यं भवत्यसम्प्राप्तेरन्ततो लोपः शाक्तर-
वर्णं मित्यपर मेतदेषा मकृतं भवत्यथाप्येव् सम्प्रा-
पयं भूयः सांवत्सरिकं द्रव्य मनुगृह्यत इति ॥ ३ ॥

प्रजातिकामसत्र मुत्तरं तत्र नवाहान्करोति
न्यूनात्प्रजाति गिति षडभिप्लवस्य सचखेदः स्थानः
स चतुरभिप्लवता मनतिचिक्रमिपग्नेतानेव षडहा-
न्तरसंयुक्त्य चतुरो नवाहान् करोत्यथ खल्वत्र भाग-
स्तामान् करोत्येते या न दृष्टा इति तेषां यदेवंविधः
सःस्थायोग एव भुभे रूपे षडह रूपस्य ककुब्रूपचाया-
पेयवं तावत्यः सःस्था यथा षष्ठा मभिप्लवाना मित्यु-
द्धरत्यसं यो विधृतिषु दशरात्रे च्छर्कान् करिष्यन्
भवति रायन्तरेणाह्ना त्रिवृतः प्रतिपद्यते वार्हतनेन
षडदशान् रायन्तरेण सप्तदशान् वार्हतनैकविष्-
शान्दय्येतेनवाहान् व्यर्यासः कुशलेनोपपद्यत

इति प्रतिष्ठाकामसत्र मुत्तरं तदाञ्जनाभ्यञ्जनाभि-
 व्याख्यातं न्यायकृत् मेकपष्टिरात्रा द्यैतदेकपष्टि-
 रात्र् संवत्सरसम्मितास्थान मेव तत्र नवाह मभितः
 पृथगौ करोत्येव् सर्व् सांवत्सरिकं द्रव्य मनु-
 गृह्यत इति ॥ ४ ॥

अथ केनासृस्त्रीर्णान्यभि विदधीते ऽतिरात्रिसत्र-
 न्यायेनेत्याहुर्यथा शतरात्र् मित्यपि वा दशरात्रञ्च
 व्रतं चान्ते निधाय यत्र सांवत्सरिकाणा मङ्गाण् सम-
 वहारः सिद्धेत्तथा कल्पं कुर्वीत यथा संवत्सर-
 सम्मितास्त्रपि वा यत्र भागस्तोमानाण् समविभागः
 सिध्येत्तस्य कल्पं कुर्वीत यथा मवितुः ककुप्सु ज्योति-
 ष्टोमेन वैष जनस्य पूरयितेत्यथ प्रायणीयोदयनीय-
 योरतिरात्रयोरदिशत्येकत्र षोडशिनं नैकत्र तत्
 कथं स्यात् षोडशीति यथा विराट्सम्पदं सम्पत्स-
 मानां मन्येत तथा कल्पं कुर्वीत द्वादशाहस्य च
 गवामयनस्य विराट्सम्पदं षोडश्युपकृतो ऽथानुप-
 पद्यमानायां प्रकृतौ निर्णयि यथा मन्येत तथा
 सृशयेषु प्रतिपाद्येत्तेषां यानि रात्रिसत्रन्यायेन
 वर्त्तन्ते षोडशिमन्तौ तत्र यथा द्वादशाहेऽथ यत्र
 रोहप्रत्यवरोहौ सत्र मुपकृतमषोडशिकौ तत्र यथा

गवामयने यत्रानुमध्य् षोडशिकी यत्र यत्रो न
दृश्येत षोडशिमन्तौ तत्र तत्र कात्स्न्यायापि वा चतु-
ष्टोमेष्वपोडशिकी सर्वस्तोमेषु षोडशिमन्ताविति
षोडशिमन्ताविति ॥ ५ ॥

अथातः सांवत्सरिकाणि तेषां यद्गवामयनेन
सामेति व्याख्यातं तद्यदपवदति व्यावृत्त्यर्थे वा
तदपि ब्राह्मणेनैव कारणं वदति तत्रादित्यानामय-
न उद्भिद्बलभिदौ मात्रासम्पूरणाय करोति तत्रैक
इन्द्रक्रतावुत्सेधनिषेधौ कुर्वन्त्येष औत्तरपाक्षिक इति
तत्र निन्दा यत् षट् प्रगाथा भवन्त्यष्टौ प्रागाधिका-
नीति यथासमाम्नायन्त्वेवैवं पञ्चसोः समाधिरिति
पञ्चदशत्रिवृद्ध्या सुपहिते गोआयुषी ते पञ्चदश-
त्रिविद्ध्यां प्राचिक्रमैषीच्छन्दोमस्तोमं दशरात्रं करोति
पशुक्ता छन्दोमा इति तद्वान्ते चतुर्विंशे सत्रिपत-
तस्तत्र पञ्चविंशं करोति नानात्वार्थः स उ चतु-
र्विंश एव भवति चतुर्विंशो ह्येवैष ऐकाहिक-
प्रसुत इत्यालोभाद् बृहद्रथन्तरे पृष्ठे अथापि स्तोम-
ज्ञात्रेणाथाप्येवं तावन्तः पृष्ठोपाया यथा गवामयने
समूहति बार्हद्रथन्तरपृष्ठ्याबुद्धरति षोडशिनं चतु-
र्थाद्विराजा मन्वपायद् स्वराजोपियुः स्तोमश्च वा

लोभादन्यथापि यद्यु हैन मेकविंश सकरिष्य दम-
 यिष्यच्छन्दोम्याद्यदि छन्दोम मेकविंश्यान्न वैक
 मेकविंशे क्रतावनेकविंशस्तथेह भवतीत्यथाप्येवं
 तावन्तः षोडश्युपाया यथा गवामयने ऽथाप्येवं पञ्च-
 दशसप्तदशरात्रश्च सिध्यति षट् स्तोत्रीयाः पञ्च-
 दश मतिरिच्यन्ते त्रीण्यत्र सन्तनीत्येकप्रस्तावानि
 तेभ्यः षट् प्रस्तावा लुप्यन्त एव मेधा पञ्चदशसम्पत्
 सिध्यतीति ॥ ६ ॥

दशमस्य चतुस्त्रिंश मेके ऽग्निष्टोमसाम कुर्वते
 छन्दोमताये चतुर्विंश मेक एकाहस्तोमो भवतीति
 त्रयस्त्रिंशन्त्वेव स्यात् क्रियमाणे ह्येवैतस्त्रिन् पुरा
 छन्दोमस्तोम मेतदहर्भवतीति यथाभूयस्त्रेनाथाप्याह
 चत्वारश्छन्दोमा इत्येव एव संशय एकस्तोमेषु
 द्वादशाहेषु सर्व एव द्वादशाहो विकृतः स्यादित्येके
 द्वादशाहे च क्रियमाणे किमर्थो ऽवयव' प्रतीया-
 दिति कृतप्रमाणाः संशया भवन्तीत्यपरं ते पश्या-
 मोऽन्यावतिरात्रौ कृत्वाहाभिजिद्-द्वादशाहो विश्व-
 जिद्-द्वादशाह इत्यथापि नानापदि रात्रेः ससन्धि-
 क्रायाः स्तोमविकारो विद्यते सा कथं संशयेषु
 प्रतीयेताथापि महत्सु स्तोमेषु सन्धिस्तोत्रीयान् प्रत्य-

कल्पयिष्यद्यैतेन सर्व एकस्तोमा व्याख्याता अथ-
 हीनेष्वथ षोडश्येकविंशस्तोमो वा खादपि वा ये
 प्राक् त्रिणवत्रयस्त्रिंशाभ्या महस्तोमं तेष्वन्विया-
 देकविंश मुत्तरेष्विति तौ खल्विमौ द्वादशरात्रौ
 भवत उभयत्राह दशमधर्मा मानसे तु विचारयन्ति
 पूर्वस्मिन्नित्येके एषोऽयुक्स्तोमो विकृतो नानापृष्ठे
 धर्मात्पुत्रस्मिन्नित्यपर मेघ स्थानस्योऽथापीदं यद-
 नाप्त मेतदन्ते ऽभिरूप मथापेयं व्रतस्य मानसस्य
 चाव्यवाये भवत्यथापेयं त्रिवृत्-पञ्चदशस-स्यदश-
 रात्रयोः सिध्यत्यथापि यत् पूर्वस्मिन्नकरिष्यद्बहुना
 कृतेन मानस मध्यशाययिष्यद्यथापि यत् पूर्वस्माद्द-
 शरात्राद् बहूपैति तथैतस्मिन्ननुग्रह इत्यग्न आयूष्मि
 पवस इत्युत्तरस्य दशरात्रे करोति कस्य हेतोरिति
 शिशुंस्तत्र मिदं भवति सैपाग्नेयो पठिताभिव्याहारा
 शुद्धार्थे ऽभिरूपाथाप्यारनेय्य आह्निरसः सैपाह्निरसौ
 देवतेति ॥ ७ ॥

प्रतिष्ठाकामसत्र मुत्तरं तत्र पाङ्गहिकान् मास-
 भाजो रूढावृत्तान्निदधात्येव् सिद्धौ रोहप्रत्यव-
 रोहाविति व्याख्यातं व्रतं विपुवाऽस्तत्रोक्त मयने-
 ष्वपि पृष्ठास्तोमो विद्धतः खादित्यथापुदाहरन्ति

यज्ञसमासं उत्तरं तत्रैतानि वृद्धितानि स्थानान्यति-
 रात्रः शौनासीर्यो मासो दशरात्रो महाव्रत मिति
 कर्त्तव्यानीत्येक एष सन्नन्याय इत्याकर्त्तव्यानीत्यपर
 मेवं पुराणं वेदयन्ते ऽधाप्यनादिष्टः प्रायणीयो
 व्यूहेन भवति तत्र यत् पुरस्तादतिरात्र मकरिष्यं
 लुप्तो रोहो ऽभविष्यदपि च सुत्यां हविर्यज्ञा व्रव-
 यिष्यन्निति यज्ञसमासत्वाद्दोषासमासो हविर्यज्ञ-
 पक्रमत्वाद्दत्सरुकैश्चमसैर्भक्षयन्त्यथ, खल्वच द्वौ गृह-
 पती सन्निपाततो होत्राध्वर्यवेनैकेन सुवर्त्तये इव
 स एष वृत्त्यर्थ एव द्वितीयः स यद्गृहपतिरेतद्गणस्थान
 मिति स्वर्गकामसच मुत्तरं तत्र संवत्सराभिप्रयोगो
 भवत्येवं यज्ञतपसोरभिवृद्धिरिति तत्रोक्त मय-
 नेषु तेषां यान्येकाहैर्वर्त्तन्ते गौरीवितानि तानि
 यानि नानाहोभिः सगौरीवितानि नानाज्ञा हि
 सन्तानार्थं गौरीवित मित्यथ पुरुषस्य नारायण-
 स्थायने विश्वजिदेवोभयोः पक्षसीः स्यादित्येक एव
 पक्षसीः समाधिरिति यथासमाप्तायन्त्वेवैव मवि-
 लाप इत्यथैतेषु दशसु विचारयन्ति कानीमान्यहानि
 स्थुरिति ज्योतिष्टोम इत्येक एषो ऽविकृतः • पुर-

स्ताद्, भवत्यनापन्नान्येतानि पृष्ठानि ज्योतिष्टोम
मित्यपरं पृष्ठं गृह्यमाण महर्गृहीयादिति ॥ ८ ॥

अथैतत्क्षुब्धकतापश्चित मित्याचक्षते चत्वारो दैचा
मासाश्चत्वार औपसदाश्चत्वारः सौत्यास्तस्य कल्पो
गवामयनस्य प्रथमोत्तमौ पूर्वस्य पक्षसोर्मासौ स्यातां
तथान्तस्थाऽथैतन् महातापश्चित मित्याचक्षते चत्वारो
दैचाः संवत्सराश्चत्वार औपसदाश्चत्वारः सौत्यास्तस्य
कल्पो गवामेवायनं चतुरूपेयु रपि वैतस्यैव पक्षसो
अभिवृद्धे स्यातां त्रयोविंशतिरयनमासाः पूर्वं पक्षसि
सुर्धाविंशति रुत्तरेऽपि वैतान्येव प्रथमानि चत्वारि
समखेद्यथा त्रीणि संवत्सर इत्यपि वा ज्योति-
ष्टोमायनं मेव कुर्वीरन्नेतेषां यन्मन्येरुक्तादपि
वा यथा गणसंवत्सराणां तथा कल्पं कुर्वीताऽथै-
तच्छाक्तानां पञ्चत्रिंशत्संवत्सरं तरसपुरोडाश
मन्नसंप्रोधाद्यदन्तःपुरुषस्तदन्नदास्य देवतेति ते
यन्मासमया वा खामाकमया वीभे आपन्ने हविष्णु
मित्यथैतानि महासन्नाणि देवानां मेव दीर्घायुषो
देवा इति मनुष्याणां मपि सिद्धानि सुरित्यपरं वहवः
सन्निविश्य सुनुयुः पुत्राः प्रौचाः प्रपौत्रा इति तानि
खल्वतिरात्राण्यविषुवत्कान्यूर्ध्वायनानीमानि भवन्ति

तत्र यदतिराचं वा विपुवन्तं वा करिष्यंल्लुब्धो रोहो
 ऽभविष्यदथापि न कल्पेनादेशो विज्ञायते नु ब्राह्म-
 णेनाघापेऽत्रं पुराणं वेदयन्ते ऽघाप्याहैकविंशो-
 ऽन्ततः स्तोमानां भवतीति शतसंवत्सरे ऽनतिराचस्यैव
 सत इत्यथैतदग्नेः सहस्रसाञ्चं परमा विराज मुप-
 क्तत मपि वा सहस्रसंवत्सरेऽप्या सेवोपकृतं स्यात्-
 तच्चेत्ता मयनेषु ॥ ६ ॥

स्वर्गकामः सत्र मुत्तरं तद्यत्सारस्वत मेपा
 स्वर्गाक्ता भवतीत्यथैषा ऽग्नये कामायेष्टिः पृष्ठशम-
 नार्थेनैव भवत्यथ खल्वाह तस्या मशवाञ्च पुरीषीं च
 धेनुके दत्तवेति केभ्यो दद्याुरिति प्रसर्पकेभ्य इत्येके
 दृश्यते च प्रसर्पकेभ्यो दान मथापि ब्राह्मिस्तोमेष्वनृ-
 त्विग्भ्यो ददातीति पृथगेवैतरेतरस्या इत्यपरं कर्तृ-
 भिः संयुक्ताः क्रतुदक्षिणा भवन्ति तत्रातपनिवर्त्य-
 माने किमर्थी ऽवयवं प्रतीयादित्यरुणायां क्लृप्ता
 मुदवसानीयाभिरिष्टिभिर्यजेरन्निति गौतम एव मुद-
 क्स्त्वं कर्म भवत्यथापेया लोकोक्ता भवतीति
 सारस्वते एवोत्तरे कुशलं यत्सन्ततस्तुत्ये त्रिवृत्-
 पञ्चदश मिन्द्राग्नोरयन मेताविन्द्राग्नोर्भक्ती इति
 यज्ञेऽथायुषी इन्द्रकुक्षी सप्राये चापि चैता मभ्या-

मत्याधिस्त्रिवृत्पञ्चदशयोरिति विकट्टककृत् मुत्त-
सखैतेऽयने दृष्ट इति यदु विश्वजिदभिजिताविन्द्र-
कुची सप्राये चापि ताभ्या मत्याधिस्त्रिकट्टकाणा
मिति ॥ १० ॥

अथैतद् दार्पद्वत्तः स्वर्गकामायनं तस्यैते पुरश्च-
रणे गौपाल्यञ्चाग्नीम्बनञ्च दीक्षाभ्यः प्रति गौपाल्य
मुपसद्भ्योऽग्नीम्बनः स यदृत्विजो वाचार्यस्य वैती
स्थानिनौ गुरु तयोः प्रैपचरण मभिरूपं तदेव
मनुष्येभ्यस्तिरो भवतीति तत एवारण्य माविशेन्न
पुनर्याम माव्रजेदिति स्वर्गं लोक माक्रमत इत्येके
व्यावर्त्तते श्रेयान् भवतीति वा ऽथैतत्तौर मिष्ट्रा-
यनः स्वर्गकामाय त मेवाभिरूपं तदेव संवत्सरसु-
त्याग्नेदीयस्या माचयैप्सीत् किमर्थं उ तदिति
सासुज्यः सादित्यननुभूतिजः सादिति सिद्धिदर्शी
वा स्यात् सिध्यति वै खलु संवत्सरसुत्याया इष्ट्रा-
यनेनाग्निस्तत्रापि सुत्या देवता भवन्ति यावदेव
मर्थरूपञ्चादीक्षितः कृष्णाजिनं प्रति मुञ्चते नव-
नीतेनाङ्गान्यभ्यङ्गे दीक्षारूप मेतद्भवति वशाखता
इष्टय इष्ट्यन्तं वा पश्वन्तं वा सोमान्तं वा कुर्वीते-
त्युभयोः पृष्ठशमनरूप मेतद्भवति ॥ ११ ॥

सर्पसर्पे किं मयनं च्यादिति गवामयनं स्तोम-
 विकृत इत्येके ऽनादिष्टान्यहानि व्यूहेन भवन्ति संव-
 त्सर आदिश्यते तत्र किमर्थो ऽवयवं प्रतीयादित्य-
 यापि विपुवदादेशेन रोहप्रत्यवरोहौ गवामयनो
 त्यादावितौ भवतो ऽथापराह पण्डकुपण्डावाभिगरा-
 पगराविति वृते ऽभिगरापगरौ भवतः कौसुर्विन्दे
 इति गौतम एते कल्पे ऽनादिष्टे भवतो यद्देतदना-
 देशे इत्यादिष्टे कल्पे न ० भवतो यद्देतद्विपुवता-
 देशेन रोहप्रत्यवरोहाविति दृश्यते विपुवानेतयोः
 स्तन्वयोऽर्हति वातवतो रयने तथा रोहप्रत्यावरो-
 हाविति यद्देतत् पण्डकुपण्डावभिगरापगरावित्यन्यत्र
 सतो र्वदिष्यदपि बेहोपासकयोरपि वर वचनाद्-
 भिगरापगरौ ख्यातां तत् खलु रूढप्रत्यवरूढं
 ततो विपुवानिति व्याख्यातानि सर्पसामानि विपु-
 वति सर्पसामानि कल्पसप्रायाणीति तेषां यद्देव
 मानुष्यं निधनान्येषा मादित्यस्येषा मुपकृतानि
 तेषा मेव मानुष्यं मथापेयषा मेतद्गणनिधनं तत्
 चिनिधनानुग्रहाय माध्यन्दिने ऽचिकीर्षीदानुष्यं
 मितरे ॥ १२ ॥

अथैते गौपूक्ताप्रवसूक्ते भ्राजाभ्राजयोः स्थाने स-
 प्राये चापि वैनयोज्योतिः संप्राये निधने यथा भ्राजा-
 भ्राजयोरिति दृग्निः स्तोमं करोति दृग्शुक्ताः सर्पा
 इति द्वादशं विपुवन्त मित्याधित्सन्नथापि शश्वद्
 द्वादशौ विपसेचनौ नाम सर्पाणां दन्तौ भवतस्तद्रूपं
 विपुवत्यचिकीर्षीत् प्रजातिकामसत्र मुत्तरं तत्र संव-
 त्सराभिप्रयोगो भवति संवत्सरः हि प्रजाः पशवो
 ऽनु प्रजायन्त इति हि भवतीति तत्रैतान्येव त्रीणि
 समस्य निदधात्येव मा तृतीयं पृष्ठ्याभिप्रवयोर्दृश-
 रात्रयेति विकार उपपत्स्यत इति तत्रैकी गवामयन
 मन्ततः कुर्वन्ति प्रजातिकामसत्रत्वादेतेन वै गावः
 प्रजातिं भूमान मगच्छत् प्र जायन्ते बहवो भव-
 न्तीति स्तोमतश्चैव गवामयनानाः रोहो भविष्य-
 तीति यथैतत्प्रजापतेः सहस्रसंवत्सरं परमां विगाज
 मुपकृत मपि वा प्रजापतीप्सा मेवीपकृतः स्यात्तत्र
 खलु त्रिवृतं करोति यथान्तरञ्च लघुश्चायस्तोमथायं
 प्रजापतिरिति ज्योतिष्टोमं तन्न माग्निष्टोमीः सः-
 स्याः रथन्तरं पृष्ठं तत्र खलु बृहस्पतिसवं करोत्येपो
 ऽग्निष्टोमस्त्रिवृतस्तोमो रथन्तरपृष्ठो ज्योतिष्टोमतन्तो
 भवतीति न्यायकृत्प्रमुत्तरं न्यायकृत्प्रमुत्तरम् ॥ १३ ॥
 इति निदानसूचे दशमः प्रपाठकः ॥ समाप्तोऽयं ग्रन्थः ॥